

Hermetik Yaşam Döngüsünün Kuruluşu: Sanayi-Sonrası Yaşam Biçimleri, Tüketim Örüntüleri ve Kentle Steril Temas Yordamları*

Ali ERGUR

profesör, galatasaray üniversitesi, sosyoloji bölümü
aergur@gsu.edu.tr

Abstract

The Setting of the Hermetic Life-Cycle: Post-Industrial Life-Styles, Patterns of Consumption and Manners of Sterile Contact with the City

The process of globalization has shaped intense financial movements, new relations of production and, consequently, a new social stratification. This macro-scale transformation has modeled not only human relations and values, but also measures of time and space. For this, urban space has thus become, in the meantime, the symbolic field of global economy. The transformation process that cities around the world are experiencing is a symbolic expression of power sharing of the new global actors. Nevertheless the reorganization of the space is developing out of the concept of public space implied by the industrial capitalism. Also

* Bu makalenin yazımının düşünsel alt-yapısı, geniş bir zaman dilimine yayılmaktadır. Hermetik yaşam döngüsü fikrinin gelişmesi, öncelikle Ocak 2006'da, konuk öğretim üyesi sıfatıyla bulunduğum, en köklü kentleşme araştırmaları kurumlarından biri olan, Université Paris 12 – Val de Marne'a bağlı Institut d'Urbanisme de Paris'de gerçekleştirmiş olduğum bir dizi seminer vesilesiyle mümkün olmuştur. Aynı kurumda, birkaç kez daha çeşitli zamanlarda benzer temalı konuşmalar yaptım. Konukseverliği ve insanî nitelikleri sayesinde, yalnızca meslektaş olarak değil, İstanbul âşığı ve dost olarak da, daima bana destek olan Dr. Michèle Jolé'ye yürekten bir teşekkürü borç bilirim. Bu kısıtlı makalenin özünü oluşturan fikrin açığa çıkmasına yol açan koşulları bana sağladığı için kendisine müteşekkirim. Makalenin yazımı sırası ve sonrasında birçok, daha ziyade yeni ve genç (müstakbel/muhtemel/hâl-i hazırda) meslektaş/dostlarım bu metni okuyup eleştirilerini iletme lütfunda bulundular; hepsine ayrı ayrı minnettarım. Bu kalemde, dostlarım Işıl Turkan ve Duygu Fendal'a yürekten teşekkürlerimi sunarım. Sevgili Nial Tekin ise, bütün titizliği ve emeği için özel bir teşekkürü hak ediyor.

traditional forms of relationships are dissolving, for being replaced by spaces of closed spaces of socialization. The rapid development of information and communication technologies made individuals direct users, and consequently, the voluntary agents of the process of surveillance. This principle of voluntary service plays a central role in the transformation of the urban space. Accordingly, the centralized and one-way surveillance, as it is necessitated by the industrial capitalism is replaced by a network-type surveillance. If the instruments of the panoptic surveillance were the prison-like institutions (institutions carcérales), those of the network-type surveillance seem to be the self-enclosure fields. The city, in this context, is shaped through three fields of self-enclosure: Closed life domains (gated communities), closed offices and the malls. The actors of the new economy are those who are the most integrated with this triple system. But the expansion of the self-enclosure fields aims to include a large portion of the urban population. Three self-enclosure fields are integrated with three basic technological tools: Cell phone, credit card and the car. Therefore, the post-industrial city is gradually becoming into an experience set by more indirect and sterile contact with it, by the help of three self-enclosure fields linked by three technological tools.

keywords: *consumption, post-industrial city, malls, gated communities, white collar workers, Istanbul, credit card, cell phone, car, gentrification*

Résumé

La structuration du cycle de vie hermétique : Les styles de vie post-industriels, les motifs de consommation et les manières de contact stérile avec la ville

Le processus de globalisation a engendré d'intenses mouvements financiers, de nouveaux rapports de production et par conséquent une nouvelle stratification sociale. Cette dernière a formé à l'échelle macro, non seulement les rapports humains et les valeurs mais aussi, les mesures de temps et d'espace. L'espace urbain est ainsi devenu le champ symbolique de l'économie mondiale. Ce processus de transformation dont les villes subissent est actuellement une expression symbolique du partage de pouvoir de nouveaux acteurs mondiaux. Néanmoins, la réorganisation de l'espace se développe en dehors de la notion de l'espace public impliquée par le capitalisme industriel. De plus, les formes traditionnelles de relations se dissolvent en cédant leur place aux espaces fermés de socialisation. Le développement rapide des technologies de l'information et de la communication rend les individus des utilisateurs directs, et, par conséquent, des agents volontaires de processus de surveillance. Ce principe du service volontaire joue un rôle central pour la transformation de l'espace urbain. Ainsi, la surveillance centralisée et à sens unique, comme le capitalisme industriel la nécessitait est remplacée par une surveillance de type réseau. Si les instruments de la surveillance panoptique sont

les institutions carcérales, ceux de la surveillance de type réseau semblent être les domaines d'auto-enfermement. La ville, dans ce contexte, est façonnée par l'élargissement de trois espaces clos: Les espaces de la vie fermée (ensembles résidentiels protégés), les bureaux fermés et les centres commerciaux. Les acteurs de la nouvelle économie sont ceux qui sont le plus intégrés à ce triple système. Mais l'expansion des champs d'auto-enfermement vise à inclure une grande partie de la population urbaine. Ces trois espaces clos sont liées par trois outils technologiques : Téléphone portable, carte de crédit et la voiture. Par conséquent, à l'aide des trois domaines d'auto-enfermement reliés par trois outils technologiques, la ville post-industrielle devient progressivement l'expérience d'un contact plus indirecte et stérile avec elle.

mots-clés : *consommation, ville post-industrielle, centres commerciaux, les cols blancs, Istanbul, carte de crédit, téléphone portable, voiture, gentrification*

Özet

Küreselleşme süreci, yoğun finans hareketleri, yeni üretim ilişkileri ve bunlara bağlı olarak yeniden oluşan bir toplumsal katmanlaşmaya yol açmıştır. Bu makro ölçekli dönüşüm, yalnızca insan ilişkileri ve değerleri değil, zaman ve mekân ölçülerini de biçimlemiştir. Kentsel mekân, bu nedenle aynı zamanda küresel ekonominin simgesel alanı haline gelmiştir. Kentlerin dünya ölçeğinde geçirmekte olduğu dönüşüm süreci, mekânın, yeni küresel aktörlerinin güç paylaşımının simgesel bir ifadesidir. Ancak mekânın yeniden örgütlenmesi, sanayi kapitalizminin gerektirdiği kamusal kavramının dışında gelişmektedir. Ayrıca geleneksel ilişki biçimleri de tasfiye olmakta, yerlerini kapalı toplumsallaşma mekânlarına bırakmaktadır. İletişim ve enformasyon teknolojisinin hızlı gelişimi, bireylerin doğrudan kullanıcı haline gelmesine, bununla birlikte gözetim sürecinin de gönüllü aktörleri haline gelmelerine yol açmaktadır. Kentsel mekânın dönüşümünde bu gönüllülük esas önemli bir rol oynamaktadır. Buna göre, sanayi kapitalizmine özgü merkezi ve tek yönlü gözetimin yerini ağ tipi bir gözetim almaktadır. Panoptik gözetimin araçları kapatma kurumları idiyse, ağ ipi gözetimin kurumları gönüllü kapanma sahalarıdır. Kent, bu bağlamda, üç ana tip kapanma sahasının git gide genişlemesiyle yeniden biçimlenmektedir: Kapalı yaşam alanları (siteler), kapalı işyerleri (plazalar), alış-veriş merkezleri (AVM). Yeni ekonominin aktörleri, bu üçlü yaşam dünyasıyla en çok bütünleşenlerdir. Ancak kapanma sahaslarının gelişmesi, kentin nüfusunun önemli bir kısmını içermeyi hedeflemektedir. Üç kapanma sahasını birbirlerine bağlayan üç temel teknolojik gereçtir: Cep telefonu, kredi kartı ve otomobil. Böylece üç kapanma sahası ve üç temel bağlayıcı teknolojik unsurla, sanayi-sonrası kent, aşamalı olarak daha fazla dolaylı ve steril temas kurulan bir deneyime dönüşmektedir.

anahtar kelimeler: *tüketim, sanayi-sonrası kent, alış-veriş merkezleri, beyaz yakalı çalışanlar, Istanbul, kredi kartı, cep telefonu, otomobil, soylulaştırma*

Giriş

Mekânın örgütlenmesi, içinde barındırdığı üretim ilişkilerinin biçim ve çeşitliliğine, bunların doğal sonucu olan toplumsal çatışma tiplerinin yaygınlığına göre belirlenen bir süreçtir. Bu nedenle, hiçbir mekânsal durum, onu tarihsel olarak belirleme konumunda olan toplumsal-ekonomik güçlerden bağımsız oluşmaz. Bu temel saptama, insanın mekânla kurduğu ilişkinin de vazgeçilmez sayılması addedilebilir. Her ne kadar bütün yerleşme biçimleri bu ilkeye göre örgütlenirlerse de, kaynakların paylaşımında daha kısıtlı ve doğal olarak çatışmalı bir ilişkiler ağının varlığını gerektiren kentin, üretim ilişkilerinin belirleyiciliğinde anlamlı bir yeri olduğunun altını çizmemiz gerekir. Zira kent, kısıtlı bir arazi parçasında âzamî nüfusun, genellikle eşitlikçi olmayan bir kaynak paylaşma düzeninde bir arada yaşam zorunluluğunu beraberinde getirir. Kentlerin önem kazanması, daima ticarî etkinliklerin yoğunlaşması ve genel ekonomi içinde önemli bir pay sahibi olmalarıyla mümkün olmuştur. Artı-değerin ortaya çıkışı ile kentsel örgütlenme ve mekânsal yeniden tanımlanma, iç içe gelişen toplumbilimsel olgulardır.¹ Çağdaş kentin biçimlenişi, ana yapısal öğelerini hâlâ kullanmaya devam ettiğimiz sanayi örgütlenmesinin sonucudur. Esas itibarıyla on dokuzuncu yüzyıl, sınaî kapitalizminin kurumsal ve toplumsal anlamda meşruiyetini ilan edip varlığını taçlandırdığı bir çağ olmuştur. Bu taçlandırma, münhasıran estetik tasarımların biçimlenmesinde ve bunların genelgeçer kabuller haline gelmelerinde gözlemlenebilir. Diğer estetik tasarımların yanı sıra, hepsine temel fizikî düzlem oluşturması açısından, kentin mekânsal örgütlenmesi, elbette özel bir önemi haizdir. Sınaî etkinlik, sınırları iyi çizilmiş toplumsal sınıfların belirmesine yardımcı olmuştur. Bu ayırım, önceki çağlarda da mevcut olmakla birlikte, ilk kez doğuştan edinilen ayrıcalıklara, yapısal unsurlara göre değil, salt ekonomik anlamda bir değer üretme ölçütüne bağlanmıştı. Standartlaştırıcı ve dilsel-olmayan, aracılıdırılmış iletişimi birincil toplumsal bağ haline getiren bir üretim ilişkileri bütünü, doğal olarak, toplumsal birim olarak yalnızca, kendisine büyük önem atfettiği, ama aynı zamanda tekil bir sorumluluk yüklediği bireyi, eylemin birimi olarak tasavvur etmiştir. Böyle bir iletişim biçiminde öznelarası bir karşılaşma değil, sorumlu katılımcılar gerektirmeyen sistemsel bir yeniden üretim vardır (Habermas 1987:263). Sanayi kapitalizminin kentinde, kendi başarı ve başarısızlığından tamamen kendisi sorumlu olduğu varsayılan bir bireylik algılayışı biçimlenmiştir. Bu anlamda, birey hem tekil ve özerk bir anlam taşıyıcısı,

1 *Kentin billurlaşması*, elbette tek bir nedensellik zincirine indirgenemeyecek derecede karmaşık ve uzun bir süreç oluşturur. Ancak temelde, tarım tekniklerinin ardı sıra icadı, tedricen yoğunlaşan bir iktidar dokusunun ortaya çıkışını da hazırlamıştır. Bunun sonucunda, daha verimli üretime geçilmesi, üretim fazlasının ortaya çıkması, bu fazlanın bir bürokratik aygıtın biçimlenmesine katkıda bulunması mümkün olmuştur. Bu süreç, aynı zamanda, Avcı'nın Bey'e dönüşme serüvenidir. Yoğunlaşmış iktidar, bütün toplumsal ruhu kendi bedeninde cisimleştiren Kral'ın tanrılaşmasına yol açmıştır. Böylece, kent, Kral'ın bedeni, tanrısalık vasfı, artı-ürün yönetimi, sınırları belirlenen bir mekânda simgeselleşmiştir. Duvar örmek, set çekmek, sur inşa etmek, bu nedenle Antik Çağ'ın kentlerinde bir hükümlanlık zorunluluğu haline gelmiştir. Sur, yalnızca artı-ürüne göz diken düşmanlara karşı bir savunma duvarı değildi; dışarıyla ile özdeşleşmiş olan kötü ruhların, kutsal *temenos* sınırından içeri girmelerini engellemeye yönelik bir dinî girişimdi (Mumford 1964:48-49).

hem kitlesel bir bütünlük anlayışının az çok standartlaşmış atomu olarak, daha baştan bir ikiliğin öznesi olarak kuramlaştırılmıştır. Yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren, kömür-çelik uygarlığının eseri olan sanayi kenti, aşamalı olarak, yeni bir kapitalizmin dönüştürücü dinamikleri tarafından yeniden biçimlenmeye başlamıştır. Çeşitli adlandırmalar söz konusu olsa da, temel üretim biçim ve örgütlenmesinin değişmesi anlamında bir tanım olduğu ve ekonomik belirlenime belirli bir ağırlık verdiği için sanayi-sonrası toplum nitelemesini, çözümlememizde izlediğimiz düşünsel eksen haline getirmeye eğilimliyiz. Bütün sarîh belirtileriyle tam olarak 1960'lerden itibaren gözlemlenmeye başlayan bu köklü değişme, aslında İkinci Dünya Savaşı'nın hemen akabinde kurulan siyasî ve ekonomik yeni düzenin biçimlenişinde kendisini belli etmişti. Git gide sanallaşan değer değişimi üzerine kurulu, sınaî tipe oranla çok daha uçucu, kırılğan, değişken yeni bir kapitalizm, bu bağlamda belirginleşmeye başlamıştır. Üretim ilişkilerinin doğasındaki bu anlamlı dönüşüm, kentleri, yalnızca yapısal değişikliklere uğratmamış, aynı zamanda, kavramsal algılanışlarını, geliştirdikleri deneyim tiplerini kapsamlı bir şekilde değiştirmiştir. Bu suretle, bireyin kentle kurduğu ilişkinin zihinsel kuruluşu, içinden türediği üretim ilişkilerinin doğasına uygun bir esneklik kazanmıştır. Zaman ve mekânın birbirleri içinde önemli ölçüde eridikleri bütünsel bir kent tasavvuru, münhasıran zaman siyasaları üzerine kurulu sanayi kapitalizmi kentinin düşünsel imgesinin yerini almaya başlamıştır. Toplumsal zaman, fizik-matematiksel zamandan dört temel boyuta sahip olmasıyla ayrılır: (1) icra edilmiş olan (geçmiş); (2) öngörülmüş olan (şimdiki zaman); (3) belirsiz olan (yakın gelecek); (4) öngörülemez olan (uzak gelecek) (Lefebvre 1961:232-233). Sanayi-sonrası gündelik yaşamı, önemli ölçüde *öngörülmüş olanın* aşırı yüklenmesi üzerinden örgütlenmekte, mekânın işlevselliğini bu bağlamda indirgemektedir. Modernlik, zamanın mekanik ve boş bir ölçü haline gelmesinin gerektirmiştir; buna koşut olarak mekânı da boş kılmıştır (Giddens 1991:18). Oysa sanayi-sonrası modernliği, her ikisini hem boş hem dolu ve iç içe hale getirmiştir. Böylece çağdaş küresel kent, gündelik yaşamda anıksal deneyimin baskın geldiği, bireysel stratejilerin kolektif yönelimler karşısında birincil konuma yükseldiği, şimdiki zamanın, ince ama kısa erimli bireysel hesaplara göre yönlendiği bir yer haline gelmektedir. Elbette, küresel bütünlük ekonomisinin, tek bir tip küresel kent yerine, kendi işlevsel farklılıklarına göre farklı tiplerde örgütlenen yerleşmeler biçimlediği açık bir gerçektir. Ancak, belirli asgari küresel, sanayi-sonrası örgütlenme özellikleri, bu işlevsel farklılaşmaları aşip giden bir şekilde, tüm az ya da çok standartlaştırılmış kentlerde gözlemlenebilmektedir. Sanal ekonominin akışkanlıklar üzerine kurulu kent deneyimi, sabitleşmiş yaşam alanları ve bunların kavramsal izdüşümleri yerine, görece belirsiz ve hareketli bir deneyim ağır basmaya başlamıştır. Bu, her yönüyle kentin kaynaklarını en kullanımcı şekilde değerlendirmeyi öngören bir varoluş stratejisidir. Ancak, kentin böyle bir akışkanlık, heryerdelik ve bireysel çıkar güdümlü algılanışı, sanıldığı gibi, git gide açılan, hatta demokratikleşen bir kent toplumu sonucunu doğurmaktan uzaktır. Zira akışkanlık, bireyin özgürleşim olanağı olmaktan ziyade, küresel rekabetçi bütünlük sürecinin vazgeçilmez değer ve aracıdır. Akışkanlık, ulusal ölçekteki ekonomilerin tasfiyesi ve uluslarötesi ekonominin doğuşuyla, bir yapısal

gereklilik olarak kendini belli etmiştir. Ancak, uluslarötesi ekonomi, yalnızca küresel düzeyde bir bağlanma değil, aynı zamanda alt-sistemlerin ortaya çıkışını gerektiren bir yerleşmeyi de içerir (Adalı 1997:72). Bu nedenle, akışkanlıklarla belirlenen kent, parçalılanma-açılma ve bütünleşme-kapanma olgularının birlikte yaşandığı bir yer haline gelir. Akışkan deneyim, liberal bir dünya tasavvuruyla bulunduğu noktada, yeni bir katmanlaşmayı, eskisinden daha keskin ancak daha görünmez sınıf farklılaşmalarını yeniden üretir. Sanayi-sonrası enformasyon-yoğun dünyada, bu nedenle bir yanıyla mevcut toplumsal konum engellerinin yıkıldığı, ancak, diğer yanıyla, daha derin çelişkilere dayalı başkalarının acımasız dışlama süreçleri ürettiği yeni bir düzen söz konusudur. İşte, sanayi-sonrası kentinin, bütün kültür çeşitliliklerine karşın, temel genellenebilir bir niteliği olarak ortaya çıkan *kapalı yaşam alanları modelini* içermesi, bu yeni katmanlaşmanın ve onun derininde yatan bireysel kurtuluş stratejilerinin doğal bir sonucudur. Artık kent, onun doğal bir parçası olan birey tarafından derin bir zihinsel yarılma üzerinden alımlanmakta ve zihinsel olarak yeniden inşa edilmektedir. Buna göre, kentle, bir yandan onun kaynaklarından âzamî fayda edinme ilkesi doğrultusunda, diğer yandan, mümkün olduğunca steril bir bağlantı çerçevesinde ilişki kurulmaktadır. Bu yarılma durumu, kentin hem coğrafi hem toplumsal-ekonomik anlamda çevresinde bulunan katmanlardan küresel bütünleşik ekonominin örgütlenme mantığıyla uyumlu etkinlik sahaları çevresinde yapılanlara doğru gidildikçe, daha çarpıcı bir şekilde kendini belli etmektedir. Nitekim, kentsel mekânın örgütlenmesi, günümüzde git gide daha yalıtılmış, birbirleriyle kapalı bağlantı kanalları aracılığıyla bütünleşen yaşam birimleri etrafında mümkün olmaktadır. Kapalılık derecesi, içerdiği kültür kodlarının anlam çeşitliliği, toplumsal ve ekonomik işlevlerindeki görece farklılaşmalar göz önünde tutularak, kentin, hızla kapalı yaşam dünyalarına dönüştüğü iddia edilebilir. Sistemin mantığıyla en çok bütünleşenler, bu yaşam modelini en yoğunlukla kullananlardır; ancak, çevreye doğru gidildikçe, kullanım amaç ve biçimleri değişiklikler gösterse ve yoğunluğu azalsa da, aynı tip bir yaşam kurgusu oluşturma ülküsünün tedricen benimsenmekte olduğu gözlemlenebilir. Bu bağlamda ortaya çıkan, belirtilerini doğrudan ya da dolaylı bir şekilde saptayabildiğimiz bir *hermetik yaşam modeli* oluştuğunu savlayabiliriz. Ulaştırma ve iletişim teknolojilerindeki gelişme, bir yandan bireylerin git gide daha az bir araya gelmesini gerektirmekte, diğer yandan, onları sürekli *erişilebilir* kılmaktadır (Michon 2007:212). Hermetik yaşam döngüsü, açılma-erişilebilirlik ve kapanma-yalıtım diyalektiğinde oluşan bir gözetim süreci olarak karşımıza çıkmaktadır; sistem, tüketimin yaygın bir toplumsal durum ve ideoloji haline gelmesiyle beslenmektedir. Kent yaşamının, üç ana odağı bulunan bir yaşam dünyası yapısı içinde, yeni bir kapatma biçimi olarak yükselmekte olduğu iddia edilebilir. Sanayi-sonrası toplumunun öncelikli olarak kabul ettiği üç işlev, bu üç kapalı yaşam birimine tekabül etmektedir: Özel alanın sınırlarının belirsizleştiği bir dünyada *en içe* dönmenin yeri olarak *kapalı siteler*; üretimin sanallaştığı, dikey/baskıcı hiyerarşilerin yerini yatay/içselleştirilmiş olanların aldığı ve acımasız rekabete dayalı bir örgütlenmenin sterilleştirilmiş ve mutlak kapalı alanları olarak *iş binaları (plaza)*; iş-dışı etkinliklerin bütünsel bir kavrayıcılık içinde toplanmasını amaç edinen, varoluş referansı olarak üretimden daha sahici algılanan tüketimin

tapınakları ve anda yaşamanın billurlaşmış hali olan *alış-veriş merkezleri*. Bu üç ana varoluş alanı, mümkün olduğunca bütün toplumsallıkları içine çekmeye çalışan, kenti, bir yalıtılmış hermetik yaşam sistemleri bütünü olarak yeniden tanımlayan bir zihniyetin kurumsallaşmasına doğrudan katkıda bulunmaktadır. Kuşkusuz, bu ideolojik inşa süreci, onu var eden neo-liberal siyasalardan ayrı düşünülemez. Sanayi-sonrası üretim örgütlenmesi, akışkanlıklar kadar yalıtılmışlıklarla da belirlenen bir dünya tasavvuru inşa etmektedir; kentin yeniden örgütlenmesi, doğal olarak bu ideolojik çerçevenin gerekleriyle uyumlu bir yapı oluşturmaktadır.

Sanayi-sonrası ekonomi, küreselleşme ve kentin dönüşümü

İlk işaretleri daha on dokuzuncu yüzyıl sonlarında sezilmeye başlanan yapısal dönüşüm, sanayi kapitalizmini hızla finans ağırlıklı bir etkinlikler düzeni haline getirmiştir. Özellikle 1960'lardan itibaren artık net bir şekilde, kapitalist kârın kaynağı somut metâ üretiminden varsayımsal değerlerin dolaşımına geçmiştir. Diğer bir deyişle, artı-değerin üretilmesine kaynak teşkil eden, Marx'ın da çözümlenmesinde başlıca değişken olarak kabul ettiği somut metâ üretiminin ağırlığı, git gide bütünleşik hale gelen dünya ekonomisi içinde tedricen küçülmüş, kapitalizmin varlık nedeni olan kâr, önemli ölçüde soyut değerlerden elde edilmeye başlanmıştır. Artık ne kendisiyle özdeşleşilebilecek, ne sömürü kaynağı olarak kesinlikle gösterilebilecek, hatta ne yabancılaşılabilir bir üretim biçimi söz konusudur; onun yerine, kurgusal olarak var kabul edilen bir üretimin izdüşümü olan sanal değerler mevcuttur. Üstelik, bu somut olarak zamanda ve mekânda göstermenin mümkün olmadığı değerlerin *varlığı* da değil, bizatihi ve münhasıran *dolaşımı* kazandırmaktadır. Bu dönüşüme koşut olarak, sanayi kapitalizminde var olmayan ya da marjinal önemde olan üretim sahaları öne çıkmaya başlamışlar, aracılık ve hizmet sektörleri, çarpıcı bir şekilde, 1960'lardan itibaren ekonominin motoru haline gelmişlerdir. Bu dönemde aynı zamanda, küresel ölçekte, birbirinin içine geçmiş enformasyon ağlarının kurulması sayesinde, bütünleşik bir pazarın hızla oluştuğu da kaydedilebilir. Küresel bütünleşik bir pazarın var olması ve sürdürülebilmesi için vazgeçilmez koşul, kuşkusuz hızlı enformasyon ve ulaşım olanaklarının geliştirilmesidir. Nitekim 1980'li yıllardan itibaren, zaten yüz yıldır ivmelenmiş olan iletişim ve enformasyon işleme teknolojisindeki gelişme, baş döndürücü bir hıza ulaşmıştır. Değer, sanal olarak dolaştığından ve bizatihi bu dolaşımın kendisi kârın kaynağı olduğundan, akışkanlıklar üzerine kurulu yeni bir ekonomi biçimlenmiştir. Kuşkusuz, akışkan hale gelen yalnızca ekonomik değerler değildir; üretimin yerleri, nesnelere, girişimcileri, sermayesi, zamanı ve öznelere hızla küresel ölçekte dolaşıma girmişlerdir. Aynı zamanda, refah devleti ve onun sigorta sisteminin de tedrici bir gerilemesi, emek piyasasının esnekleşmesine katkıda bulunmuştur (Crouch 1999:439). Somut bir değer üretimine dayalı aidiyetlerin (örneğin toplumsal sınıf) tedricen görünmezleştiği bir çağda, hareketlilik, akışkanlık, hız, hiç olmadığı kadar önem kazanmıştır. Ancak, akışkanlık aynı zamanda tarih-dışlaşmış bir deneyimin de dinamiğidir; özne, yalnızca anda tanımlanan bir varoluşa mahkûmdur. Zira, akışkanlığın kendisinin değer üretme

kaynağı haline geldiği bir toplumsal-ekonomik bağlamda, üretim ve onun bir sonucu olan tasarruftan ziyade, artık yalnızca tüketim ve onun anlıksal doğası egemendir. Üretim-tüketim dengesi, artık *çalışmadan yaşam biçimlerine* doğru kaymaktadır; tüketimin incelenmesi bu nedenle günümüzde yöntembilimsel bir zorunluluktur (Stehr 2004:307). Bununla birlikte, yapılan kimi araştırmalar, sınıf ve tüketim arasında sanıldığı kadar doğrusal bir ilişki olmadığı gibi, dönüşümün de hızlı ve şematik gerçekleşmediğini göstermektedir. Statüye bağlı sınıf farklılaşmaları henüz tam olarak ortadan kalkmamış, buna karşın, ulusal kültür bağlamına göre değişen, *yeni kimliklerin* sınıf konumlarına belli bir etkisi söz konusudur (Katz - Gerro 2002:224). Tüketimin daha sahici bir kimlik tanımlayıcısı haline gelmesi, doğal olarak her ölçekte (bireylerden küresel sermaye devlerine kadar) zincirleme ve sürekli borçluluk çevrimini yaratmıştır. Bu nedenle, çağdaş bireyin deneyimi tarih-dışlanmış bir varoluşu imlemektedir; çünkü, anlıksallık onu tarihsel süreklilikten koparmış, geçmiş ve gelecek bu noktada anlamsızlaşmışlardır. Sürekli borçluluğun kaçınılmaz hale geldiği, üstelik erdem addedildiği bir düzende, *anda yaşamak*, ister istemez bir varkalma stratejisine dönüşür. Bu bağlamda, birikimsel ekonominin kavramsal temelleri ortadan kalktığı için, gelecek tahayyülü artık bir *boş gösterendir*; yeni enformasyon teknolojileri sayesinde yarına bağlanmış umut ve beklentiler bugüne taşınabilmektedirler. Kuşkusuz, bu durumu meşrulaştırıcı bir akışkan kişilik yapısı da hızla çağdaş bireyi sarmaktadır. Bu koşullar altında, toplumsal sınıf kavramı, paylaşılan ortak kader olmaktan çıkıp tüketim-temelli bir konumlanma algılayışı olmaya doğru evrilmektedir (Scott 2002:33). Bu denli akışkan hale gelmiş bir toplumsallıklar toplamında, bir varoluşsal demirleme sahası olan *geçmiş* de anlamını yitirir; bir çeşit yapboz oyunu haline gelen bir kurgusal sahneye dönüşür; diğer bir deyişle *nostalji* olarak stilize edilir. Çağdaş kent, bu küresel bütünleşmenin bütün belirtilerinin billurlaştığı bir sahne olarak, bir yandan hızla standartlaşan kültür kodları bağlamının az ya da çok tektipleşmiş bir birimi, diğer yandan yerelliklerden beslenen ve uluslararası sermayenin tümel içerme stratejilerine karşı mikro-direnış biçimlerinin geliştiği kozmopolit bir özgünlük alanı özelliklerini taşımaktadır. Zaten küresel bütünleşmenin kentsel dokusu, bu ikilikten beslenen çift-değerlikli bir görünüm arz eder. Küreselleşmeyi, tek yönlü, tek parçalı, kaçınılmaz bir olgu olarak algılamak doğru olmaz; çelişki onun doğasında mevcut olduğu gibi, deneyimlendiği yer, zaman, bağlam ve aktörlere göre değişiklik arz eden bir süreçtir (Guillén 2001:255). Bu nedenle, küresel bütünleşmeye açık kent, hem sonsuz etkileşim kombinezonunun yoğun temas alanı, hem liberal rekabetçi piyasanın doğal sonucu olan keskin dışlama siyasalarının oluşturduğu yalıtılmış/steril kapanma halidir. Tüketim pratikleri ve kavramsal çerçevesinin, bir çeşit katalizör görevi üstlendiği bu yeni kapanma hali, modernliğin doğasına içkin gözetim işlevlerini de yeni bir düzleme taşımıştır. Sanayi kapitalizminde, alenî ve sınırları son derece kesin olan ve gündelik yaşamın *normallik* sınırlarının taşrasına açıkça sürülmüş bulunan *kapatma kurumları*, sanayi-sonrası kapitalizminde, çağın çelişki ruhuna uygun olarak, hem daha kapalı hem daha açık hale gelmişlerdir. Her şeyden önce, tüketimin yalnızca bir etkinlik biçimi değil, aynı zamanda bir varoluş stratejisi ve kimlik atfı olarak da, sanayi-sonrası üretim ilişkilerini sarması, onu, çağdaş

toplumsallıkların önemli bir bileşeni haline getirmiştir. Bu suretle, tüketim, her yerde mevcut, her şeyi kesip giden, ama bir o kadar da hafif, tartıya gelmez, uçucu bir belirsizliği beraberinde getirmiştir. Bu nedenle, tüketimin sağladığı yeni gözetim biçimleri hem daha fazla ve ince bir denetimi mümkün kılmakta, hem saydam bir heryerdilik sayesinde sanki yokmuş izlenimini kolaylıkla verebilmektedir. Böyle bir ikili doğa, tüketim ekseninde biçimlenen küresel bütünleşmeye az ya da çok açık kentin, fizik yapısını olduğu kadar zihinsel kuruluşunu da belirleyici bir güce sahiptir. Yeni ekonominin kendi dinamiklerinden doğan yeni sınıfsal oluşumlar ile, dönüştürdüğü mevcut sınıf-kökenli olanlar, hızla küresel bütünleşme güzergâhının gereklerine uygun bir bileşimsel akışkanlık, bir çeşit *aşırı-temas* hali yaşarken, aynı anda, farklı olandan kaçınma, metropolün en temel özelliği olan kültür ve anlam çoğunluğunu sistemli bir şekilde dışlama yönelimi ve bu yolla arındırılmış *öz-yeterlilik balonları* kurma eğilimi gözlemlenmektedir. Bu ikili süreç, aynı zamanda kamu mekânlarının artık belli bir grup kimliğiyle özdeşleştirilemeyecek şekilde, yerelin küreselle eklemelenmesi sonucu ortaya çıkan *yersizyurtsuzlaşması*yla ilgilidir (Low 1996:393). Kentsel geçişkenliğin artışı ile hermetik kapanmanın, öznelmiş özgünlüklerin patlaması ile tümelleştirici homojen yaşam alanlarının inşa edilmesinin bir arada bulunması, tüketimin, egemen toplumsal bağ tipi haline gelmesi nedeniyle şaşırtıcı sayılmamalıdır. Hatta, sanayi-sonrası kentini ve onun fizik dokusunun örgütlenişini, bizatihi bu keskin çelişkilerin beslediğini iddia etmek yanlış olmayacaktır. Bu bağlamda, küresel bütünleşmeye hem ekonomik hem kültürel anlamda açılmakta olan kent, bir yanıyla kültürel çoğulluğun ve iç içe geçişin yeri iken, diğer yandan, hiper-kapanma adını verebileceğimiz ötekileştirme-dışlama siyasetlerinin ürünü bir hermetik yaşam kurgusunun olduğu bir düzlem haline de gelmektedir. Kentsel mekânın tüketim-merkezli dönüşümlerinde eğlence/dinlence işlevleri önemli bir yol açıcı etkinlik oluşturmaktadır. Ancak, bu eğlence/dinlence-temelli dönüşüm, hızla küçük ve yerel işletmeleri, temsil ettikleri kültürel özgüllüklerle birlikte silmekte, yerlerine küresel ekonomik aktörlerin doğrudan ya da dolaylı unsurlarını geçirmektedir. Böylece kent, kozmopolitleşme adı altında, aslında hızla ayrışmaktadır; çünkü yeni oluşan işlevler, farklı grupların karşılaşmalarına izin verecek *karışım kabı* özelliğindeki yaratıcı mekânların oluşmasını engeller niteliktedirler (Hollands – Chatterton 2002:311). Her ne kadar, bu olgu, küresel bir özellik arz etse de, bu kısıtlı düşünümün çerçevesi içinde, Türkiye örneğinde, onun içinde de bir çeşit ideal-tip oluşturan İstanbul metropolünün, bu ikili süreçte nasıl konumlandığını sorgulamaya çalışacağız. Bu yaklaşım, mütevazı da olsa bir kuramsal model kurma iddiasını içermektedir. Henüz tam anlamıyla kurumsallaşmamış, ancak hızla gelişen bir kentsel ayrışmanın işlevi olarak, kapalı site-bütünleşik iş yeri-alış-veriş merkezi üçgeninde yeni bir yaşam modeli kurulmaktadır; yeni kapatma rejimi, sanayi-sonrası modernliğinin birçok özelliğinde olduğu gibi, yaygın bir *gönüllülük* esasına dayanmaktadır. Kentin yapısal ayrışmasında, gönüllülük ilkesi önemli bir rol üstlendiğinden, artık *kapatma kurumlarından* ziyade *kapanma sahaları* adlandırmasını tercih etmek yanlış olmayacaktır. Gündelik yaşamın diğer boyutları da önemli olmakla birlikte, ikamet etme anlamında yaşama alanlarındaki kapanma çok çarpıcı bir yoğunlukta

kendisini belli etmektedir; bu nedenle, sorgulamamızın çıkış noktasını da kapalı siteler sahası oluşturmaktadır.

Arındırılmış ve stilize bir yaşam kurgusunun yeniden üretim alanı olarak kapalı siteler

İnsanlık tarihinde 'artı-ürün'ün ortaya çıkışı, birikimsel ve ticari esasa dayalı bir ekonomik etkinliğin de başlangıcını oluşturur. Her ne kadar, artı-ürün-öncesi, görece cemaatçi-dayanımcı tipte ve günümüz ölçülerine göre çok küçük ölçeklerde kent-benzeri yapılar mevcut olmuşsa da, hem kültürel çoğulluk, ticari hareketlilik anlamında, hem yapısal düzeyde, modern algılayışımızla daha uyumlu 'kent' dokusunun belirginleşmeye başlaması, M.Ö. Dördüncü Bin'in ikinci yarısı civarlarında gerçekleşmiştir.² Tam olarak kent yapısının ve kentli bir yaşam tarzının kurulması, artı-ürünün birikim ve denetim yeri haline gelen özel, yeterince karmaşık bir yerleşim örüntüsünün belirmiş olmasıdır. Bu bağlamda, örneğin, kentlinin mutlaka ticaretle ya da sanayi ile uğraşması, *kentli* sayılabilmesi için gerekli değildir; tarımın kentten denetimi de tam anlamıyla kentleşme olgusunun ortaya çıkmış olduğuna dalalet edebilir. Nitekim ilk tartışmasız kent yapıları Güney Mezopotamya'da bu özellikleriyle belirginleşmişlerdir (Çevik 2005:33). Egemen üretim biçim ve ilişkilerinin örgütlenme özelliklerine göre, kent önem kazanmış (örneğin, Antik Çağ) ya da görece sönükleşmiştir (örneğin feodal üretim örgütlenmesinin gözlemlendiği yer ve zamanlar). Bununla birlikte, kentin belirgin bir şekilde ve karmaşık işlevler bütünü olarak yükselişi, elbette sanayi uygarlığının doğal bir sonucudur. Toplumbilim, bu çoğul karşılıklı-bağımlılıklar üzerine kurulu çatışma ve bütünleşme alanın doğurduğu sorunları incelemek zorunluluğundan çıkmış bir bilim dalıdır; kentin toplumbilimsel incelenmesi, sonuç olarak, bu nedenle modern bir tasavvur içinde düşünülebilecek bir etkinliktir. Modernliğin getirmiş olduğu yapısal, kurumsal ve kavramsal özellikler, kentin örgütlenişinde, doğal olarak birinci kertede belirleyici olmuşlardır. Gözetim, disiplin, normalleştirme, ayırışma, çatışma, kapatma gibi süreçleri, koşullar sanayi çağından farklı hale

2 İnsanlık durumunun en temel sorunsallarını olağanüstü bir şiirsellikte resmeden, insanlık belleğinin en eski belgesi olan Gilgameş Destanı'nda, üçte biri insan üçte ikisi tanrı olan Uruk kralı Gilgameş'in, onca insanüstü zor deneyi geçip elde ettiği ölümsüzlük otunu yılanı kaptırmasından sonra, asıl ölümsüzlüğün Uruk'a yaptırdığı surun kalıcılığında ve onun adını yaşatma gücünde olduğunu düşünmesi, kentte yoğunlaşmaya başlayan iktidarın simgesel anlamının altını çizmektedir. Gilgameş'in bölünmüş tanrı-insan özelliği (üçte bir insan üçte iki tanrı) ve ölümlülüğü, ilk kentlerin ortaya çıkmaya başladığı bir çağda tesadüfi bir metafor değildir: İktidarın kentte ve hükümdarın bedeninde somutlaşmaya başlaması, aynı zamanda ilahî olanın yeryüzüne indiğini, kent dokusuyla ve kralla özdeşleştiğini gösterir. Gilgameş Destanı'nın farklı versiyonları ve bunların farklı zamanlarda yapılmış çevirileri mevcuttur. Türkçe'de, özgün hali 1940'lı yıllarda yayınlanan 1989 baskısı çeviride Gilgameş destanının sonunda ölümsüzlük arzusunun üründe ve kentin cisminde izdüşmesini evrensel bir insanlık durumu olarak şöyle ifade eder: "Urşanabi, Uruk duvarının, üstüne çık! İleri yürü! Temeli gözden geçir! Acaba bunun tuğlaları pişmiş değil midir? Temeli yedi hâkim kurmamış mıdır? 3600 dönüm şehir. [sic.] 3600 dönüm hurma bahçesi, 3600 kerpiç kuyu. Üstelik İştâr tapınağının çukuru. Bunların topu üç kere 3600 dönüm. Ve işte bunların hepsi Uruk'tur" (Ramazanoğlu [çev.] 1989:93). Ayrıca, daha incelikli bir çevirinin şiirsel Türkçe'si için bk. (Bottéro 2005:209) ve yorumsal boyutu ağır basan bir diğer çeviri için bk. (Jackson 2005:83).

gelmiş olsa bile, çözümlememizin çıkış noktası olarak kabul etme eğilimindeyiz. Sanayi-sonrası kent, adım adım tam açılma ile tam kapanma durumlarının birlikte yaşandığı özel bir yapı geliştirmektedir. Bu noktada, klasik modernliğe özgü panoptizm, belirgin bir biçim değiştirme yaşamakta, bununla birlikte, özündeki, *toplumsal bedene yayılarak genelleşmiş bir işlev olma* eğilimi (Foucault 2004:242) belli ölçüde sabit kalmaktadır; git gide hem her yerde hem görünmez hale gelen atomlaşmış bir gözetim söz konusudur. Kent, aşırı-akışkanlığıyla tam açıklığı, kapanmacı eğilimleriyle tam hermetizmi besler konumdadır. Her ne kadar, modernliğin hangi aşamasında olduğumuza dair yoğun ve farklı kavramsal çıkarımlara varacak kadar farklılaşmış tartışma eksenleri sürdürülse de, modernlik durumunun kesin olarak aşıldığına dair toplumbilimsel anlamda yeterince gösterge bulunmadığı kanısını taşıyarak düşünümümüzü derinleştirmek gayretindeyiz. Zira, modernliğin kurucu toplumbilimsel niteliklerinin, farklı biçimlerde de olsa, hâlâ varlıklarını sürdürdükleri kanısındayız. Kentin, hâl-i hazırda dönüştürülen bu biçimsel farklılaşmaya işaret ettiği kadar, temel özellikleri de dönüştürücü diyalektik bir süreç olduğu yönünde ikna edici belirtilere rastlamak, günümüzde git gide daha olası hale gelmektedir. Kentin hem çok açık hem çok kapalı bir ikili yapı ve ruh hali³ ile belirginleşmesi, kapanma sahalarının, modernliğin daha önceki aşamalarında hiç olmadığı kadar bârizleşmesi ve gizli bir şiddeti çağırır etki yapması sonucunu doğurmaktadır. İster modern aşamada olsun, ister daha önceki üretim biçimlerin ürünü, kent, günümüzde hiç olmadığı kadar toplumsal çoğulluk ve bir o kadar sınırları çok belirgin ayrışma bölgelerinden oluşmaktadır. Bu bölgelerin başında, kuşkusuz, ayrışmanın en uç biçimleri olan yerleşme alanları, diğer bir deyişle kapalı siteler gelmektedir.

Literatürde, daha ziyade *güvenlikli siteler* olarak adlandırılan ve *gated communities* terimiyle belli bir uluslararası kabul görmüş olguyu, biz burada en geniş tanımıyla ele almayı ve münhasıran kentbilim araştırma nesnesi olarak değerlendirmemeyi tercih ediyoruz; bu, kuşkusuz, bu metinde kurmaya çalıştığımız modelin kavramsal açılımları ve yaslandığı temel sorunsalın içeriği ile ilgili bir tercihtir. Nitekim, *gated communties* olgusu, mevcut çalışmaların çok büyük kısmında, kentbilim disiplininin, en azından kent toplumbiliminin bir konusu olarak karşımıza çıkmaktadır; bu da son derece doğaldır. Ancak, çözümlememizde,

3 Bu ve başka metinlerimizde, özenle psikoloji ve özellikle psikiyatri alanlarının teknik terimlerini kullanmamaya, bunları toplumbilimsel olgular için metafor dahi olarak benimsememeye çalışıyoruz. Bu tür bir eğilimin, toplum bilimlerinde çok yaygın olduğunun, hatta bu uygulamaları, bizatihi, önemli düşünürlerin, biraz da stilistik gayelerle tercih ettiklerinin bilincinde olarak, başta tıp olmak üzere, diğer disiplinlerin, bambaşka bağlam ve epistemolojiler içinde ürettikleri kavramları serbest şekilde ödünç almanın son derece sakıncalı olduğu kanısındayız. Zira bu tür tercihler, aslında özünde kavramsal bir bulanıklık yaratmakta, üstelik bunu sanki herkesin üzerinde hemfikir olduğu bir sarahatle yapıyormuş gibi görünerek gerçekleştirmektedirler. O nedenle burada 'ikili ruh hali' adlandırmamız, örneğin kesinlikle 'şizofreni' ile karşılanacak bir tanımlamaya tekabül edemez. Biyografik kimlik ile anlık kimlik arasında ego'nun bir denge kurabildiğini, bunu da çoğu zaman patolojik anlamda yarılmadan yapabildiğini biliyoruz (Kaufmann 2004:160). Ancak bu durum, kentin, akışkanlık ile kapanma arasındaki çatışmalı yapısında, korunması git gide zorlaşan bir öznellik haline gelmektedir. Beyaz yakalı çalışma biçimleri, bu eğilimi uç noktalara itebilmektedir.

kent toplumbiliminin kavramsal araçlarını kullanmakla birlikte, biz, daha kapsayıcı ve temel sorunsalı yerleşme biçimleri, kentin paylaşımı vb. olmayan, daha ziyade tüketim-gözetim-kimlik bağlamını kurumsallaştıran bir yaklaşımı öncelediğimiz için, kapalı siteler olgusunu, çözümlememizin taşıyıcı ayaklarından biri olarak kabul etmekteyiz. Bu bağlamda, altını çizmeye çalıştığımız olgunun bizim açımızdan öne çıkan özelliği *kapalı* olmasıdır. Diğer bir deyişle, belli bir toplu ikamet alanı, eğer az ya da çok sınırlandırılmış, bu ayırma isteği az ya da çok geçirgen-olmayan bir şekilde somutlaştırılmışsa, sınırları yalnızca sokaklar, caddeler, anıtlar, yeşil alanlar, vb. gibi kent coğrafyasının *doğal* engelleriyle ayrışan, hatta belki kimi durumlarda ayrışamayan *mahalle/sem*t dokularından özde farklı bir yapı arz ediyor demektir. Bu farklılığın kökeninde, görelî bir iradilik yattığı düşünülebilir; söz konusu alanda, kentin evrimsel yapılanmasından ziyade, önceden-tasarlanmış bir plana uygun şekilde, kısa sürede yaratılmış bir paket-saha oluşturma anlayışı söz konusudur. Elbette, böyle bir çevre yeniden-biçimlenmesini, onu mümkün kılan yoğun ve yüksek kâr vaad eden piyasa ilişkilerinden ayrı tahayyül etmek olanaksızdır. Yeni bir toplumsal katmanlaşmanın gerektirdiği yeni yerleşme biçimleri, bir yandan daha önce ikamet edilmeyen çevresel arazilerin spekülasyonu aracılığıyla, diğer yandan mevcut kent-içi bölgelerinin kaynak zenginliğinin, işlev ve biçim dönüştürülmesi sonucunda yeniden dağıtılması yöntemiyle sağlanır olmuştur. Bu nedenle, kentsel alan-dışı arsa spekülasyonu ile kent-içi rant yaratılma süreci birbirinden ayrı olmadığı gibi, birbirini tamamlayıcı özellikte düşünölmek gerekir. Bilindiği gibi, kapalı sitelerin birçok türü vardır; her toplumsal-ekonomik katmana farklı *yaşam tarzı* söylemiyle tekabül eden bir yerleşme örüntüsü üretilmektedir. Bununla birlikte, her yaşam tarzı-temelli ayrışmanın aslında sınıf-göndermeli olduğu ve böylece *biz-onlar* ayırımını kurumsallaştırdığı göz önüne alınmalıdır (MacRea 2004:69). İçine girilmesi son derece güç olan, yüksek güvenlikli siteler kadar, yalnızca bir duvar ya da çitle çevrilmiş olanlarına kadar büyük bir çeşitlilik söz konusudur. Bu yerleşme biçimlerinin ayrıntılarına daha sonra, kısıtlı bir düzeyde de olsa gireceğimizden, burada, bizim için önemli olan kavramsal anlamda sınırlandırılmış olma durumunun, kapanma eğiliminin başlamış olması için bir ölçüt olarak değerlendirileceğini vurgulamaktır.

Başta İstanbul olmak üzere, Türkiye'nin büyük kentlerinde, 1980'lerin sonlarından itibaren artan bir hızla kapalı siteler tasarlanmış ve inşa edilmiştir. Bu süreç, tamamlanmış olmaktan çok uzak olup halen artan bir hızla tasarım, inşaat, promosyon alanında dikkate değer bir eğilim söz konusudur. Diğer yandan, sayıları ve kapsamaları artan bir şekilde *kentsel dönüşüm projeleri* devreye sokularak, mevcut imar edilmiş, ancak zamanla düşük gelir gruplarının ikamet alanı haline dönüşmüş kent arazileri, hızla nezihleştirme (*gentrification*) operasyonlarına mâruz kalmaktadırlar. Kentin yeni sahipleri, yeni orta sınıfların, mekânın 'temizlenmesi'ne yönelik söylemlerini, kentin yoksul katmanlarından arındırmak fikrinden ayrı değerlendirmek mümkün değildir. Bu anlamda, nezihleştirme, bir unutmaya siyasetidir; küresel bağlantılarıyla gelen yaygın eşitsizlik ve yoksulluğu *unutmaya* dayanır (Fernandes 2004:2421). Böylece kent, iç ve dış yapısal unsurlarını birlikte dönüştürerek, bütüncül bir yeniden işlevsel ayrıştırma sürecine

girmiştir. Zaten kentin kamusal işlevleri de, küresel bütünleşmenin gereklerine uygun olarak, yüzer-gezer uluslarüstü sermayenin akışkanlığıyla uyumlu bir işlev farklılaşması ve estetik yeniden-kurulum geçirmektedir. Kapalı sitelerin inşası, çeşitli mecralardan gündelik yaşamı kuşatan bir promosyon söylemi ile yoğun bir şekilde desteklenmektedir. Kapalı site reklâmlarının ayrılmaz bir unsuru, bir *yaşam tarzı* tercihinine karşılık geldiklerinin sürekli vurgulanmasıdır. Hatta bu konuda en çok öne çıkan söylem düzleminin, neredeyse kesintisiz bir şekilde, seçilen yerleşme alanının her şeyden önce *yeni bir yaşam tarzı* seçimi anlamına geldiğine dair ikna edici savlardan oluştuğunu rahatlıkla iddia edebiliriz.⁴ Peşinen, *bir yaşam tarzı seçme* yöneliminin kendisi, zaten kentle kurulan yarılmış-zihinli ilişki biçiminin en sarıh göstergelerinden birisidir; çünkü, ikamet alanının seçimi, tamamen bir yaşam tarzı seçimiyle özdeş kabul edilebildiği zaman, seçilen yerin (az ya da çok kapalı site), yüzeysel işlevsel meşrulaştırmaların ardında, aslında önemli ölçüde göstergesel değeriyle benimsendiğini çıkarsayabiliriz. Bu, kentle kurulan ikili ilişkinin de ipucunu vermektedir: Kapalı site, yine kapalılık derecesine bağlı olmak üzere, bir yandan kentin başta tarihsel olmak üzere çeşitli kaynaklarını edinmeye yüksek düzeyde istekli bir kitlenin, kentle kurduğu, yeniden biçimlendirmeye dönük yakın temas arzusunu, diğer yandan, bir çeşit sığınak ya da vaha olarak tasavvur edilen kapanmış yaşam biçimi, yine kentle mümkün olan en dolaylı ve steril ilişkinin olanağını aynı anda imlemektedir. Kapalı site, bu nedenle, en kapalı halinde bile bu temel çelişkiyi taşır; zira, özellikle 1980'li yıllarda, büyük kent aydınları arasında çok moda olan, 'bir sahil kasabasına yerleşmek' fikrinden, bunun içerdiği kaçış biçiminden özde derin bir farklılık gösterir. Birincisi, genellikle konjonktürel nedenlere (özellikle 12 Eylül 1980 askerî müdahalesi sonrasındaki baskıcı yıllarda) bağlı olarak, bir çeşit toplumsal görünmezleşme arzusu, içe katlanma eğilimi olarak değerlendirilebilir. Bu tür deneyimler yaşamaya cesaret eden kişilerin önemli bir kısmının, bir süre sonra, o küçük yerleşim yerlerinde hayal ettikleri cenneti bulamadıklarını, birçoğunun, özellikle siyasi-ekonomik koşulların görece iyileşmeye başladığı zamanlarda büyük kentlere geri dönmeye başladıkları *a priori* gözlemler dolayısıyla ifade edilebilir. Oysa kapalı sitedeki yaşam tarzı seçimi, diğer bir deyişle, kapanma sahasına kaçış, mağdur ya da kaybedenin kapanmaya

4 Kapalı sitelerin promosyon söylemlerine ilişkin bir çözümleme, bu makalenin konu ve kapsamının dışında kalmaktadır. Bununla birlikte, çevresel estetik tasarımın, özellikle belli bir gelir düzeyinin üzerine hitap eden kapalı sitelerin pazarlama söyleminde, stilize bir geçmiş algılayışı ile bulunduğu saptamamız gerekir. Zira, geçmişini yeniden inşa etmeyi hedefleyen bu estetik yeniden-inşa iddiaları, tüketimin tarih-dışlaştırıcı etkisinin en çarpıcı örneklerini sergilemektedir. Anda yaşamının kaçınılmaz boğuculuğu, aslında tarihsel bir bilinçle bağlı olunmayan, ancak bir çeşit plastik malzeme gibi tasavvur edilen *geçmiş* yeniden kurmayı deneme sonucuna yol açmaktadır. Ama bu yeniden kurma çabası, herhangi bir üretim bağlamına dayanmadığı ve tarihsel sürekliliğin bir kavramsal izdüşümü olmadığı için, kaçınılmaz olarak epeyce grotesk, karikatüral, en azından yapıntı bir salt göstergeye dönüşmektedir. Bu yönelimde, aynı zamanda, tarihsel kökeni bulunmayan, âni ve hızlı büyümüş yeni egemen sınıfların, kendi varoluşlarının uzantısı bir yapıntı/hazır-kesim estetiği desteklemelerini de gözlemleyebiliriz; köksüzlük, kentin mevcut tinsel kaynaklarını, kendi hoyratlığı ve savrukluğu içinde, en âzamî miktarda ve hemen-şimdi talep etmekte, içerdiği uçuculuğu, aşırı-vurgulu bir gösteriş değeri ile telafi etmeye çalışmaya yol açmaktadır. Kent, bu gösteri/gösteriş bağlamının, güzelleşmeden ziyade şıklaşma olarak tanımlayabileceğimiz yasal/yasa-dışı operasyonlarla gerçekleştirildiği bir sahne haline gelmiştir. Kapalı sitelerin promosyon söylemlerinin kısıtlı da olsa çözümlenmeleri için bk. (Kurtuluş 2005:177-179).

yönelik regresif tavrıyla taban tabana tezat içindedir. Kapalı siteye kaçış, mevcut üretim ilişkilerinin az ya da çok egemen konumunda bulunan, en azından küresel pazarla bütünleşme sürecinden belli bir kazanç sağlayan katmanlar için, sığınmak anlamına gelmez; tam tersine, egemenliğin pekiştirildiği, kentsel ötekinin sızmasına izin verilmeyen korunmuş sahalarda, bir anlamda uzaktan-hükmetme yoluyla varlığını ilan ve tescil etme çabasını gösterir. Ayrıca, böyle bir konumda bulunmanın simgesel yananamları da kuşkusuz vardır: Kentin kaynaklarından yararlanma, hatta genel anlamda yararlanma rejimini belirleme gücünü, kentle uzaktan, dolaylı ve steril bir temas kurarak gerçekleştiren, üstelik bunu da, özendirici, kutsallaştırıcı, toplumsal katmanlaşmaya içkin hiyerarşinin meşruiyetini teyit edici bir promosyon söylemiyle destekleyerek, kendi ulaşılmaz konumunu sürekli kurumsallaştıran egemen gruplar, hem yakın hem uzak, hem içinde hem dışında konumlanmanın uçucu ruh halini de deneyimlemiş olmaktadır.⁵ Nitekim, varlıklarını önemli ölçüde borçlu oldukları küresel pazar ilişkilerinin doğası da aynen onların kentle kurdukları ilişki gibidir: Hem hiç olmadığı kadar denetimci hem git gide daha saydam ve görünmez; hem sistemin merkezinde hem sürekli akışkan; hem mekâna hükmeden hem mekândan bağımsız, uçucu; hem iddialı ve ısrarlı hem esnek ve kaygan. Bu anlamda, kapalı siteden bakıldığında, kent, hem kendisinden sakınılan hem bağlanılan bir *öte-yer* olarak tasavvur edilir. Buna mukabil, kapalı sitenin kendisi, dışladığı kentin karşıtı olarak bizzat *yer* (o yer, asıl yer) de olamaz; kapalı site, kendinin de *öte-yeri* ya da en azından *yapıntı-yeridir*. Tarih-dışlaşmış bir mekânla ilişkilendirme, ister istemez yapıntı bir fizik ve zihinsel tasavvur içinde gelişecektir; kapalı site, bu tür deneyimin bir anlamda billurlaşmış halidir. Üstelik, kapanma derecesi arttıkça kente mesafelenme dozunun, ona hükmetme gücünün düzeyiyle birlikte, arttığını ileri sürebiliriz. Zira, geçmişti stilize bir nostalji olarak yapıntılaştıran ya da tamamen tasarım ürünü olan bir yapıntı yaşam tarzı dayatan kapalı siteler, daha ziyade yüksek güvenilirlik, tecridi iyi sağlanmış, hermetiklik derecesi ileri aşamada olanlardır. Bu şekilde vaat edilen *iç-dünya*, bu nedenle en derin sığınma ile en gelip-geçici eğretiliğin buluştuğu bir kapanma sahası olarak, küresel akışkanlığın kent dokusunun ağırlık merkezini oluşturmaktadır. Ancak her hâl-ü kârda, hangi biçim ve düzeyde olursa olsun, kapanma, bir kez yapay bir süreç olarak başladığı zaman, kentle çift-değerlikli bir ilişkiyi kurmuş demektir. Kuşkusuz kapanma derecesinin, kentin yaşayan gerçekliğiyle bağın kopması konusunda nitel dönüşüm doğurucu bir rolü olduğu da yadsınamaz.

Türkiye’de kamu gücünün de müdahil olduğu çevrenin yeniden inşa edilme süreci, artan küresel sermaye, metâ ve imge akışının bir sonucu olarak

5 Kent, yapısı gereği, zaten bir kıt kaynaklar üzerinde iktidar tesisini gerektiren çatışmaların sonucunda biçimlenir. Kentin başlıca özelliği, herşeyden önce bir *pazar yeri* olmasıdır. Ancak belli bir sürekliliği ve büyüklüğü olan pazarın varlığı kenti belirlemek için yeterli değildir. Asıl belirleyici etken, üretici ve tüketici güçlerin arasında oluşan gerilimin ağırlığına göre çerçevelenen pazar düzenleyici mekanizmaların varlığıdır (Weber 1982:21-23 ve 27-28). Sanayi-sonrası kenti, bu düzenleyici işlevin artık küresel sermaye yığılımlarına terk edildiği bir aşamayı temsil etmektedir. Bu nedenle, herhangi bir kent artık dünyadaki yüzlerce benzerinden biri olarak, küresel akışları mümkün kılan *büyük düzenleyiciliğin* geçitlerinden biridir.

değerlendirilebilir (Keyder 2005:128). Başta büyük kentler olmak üzere, kapalı sitelerin Türkiye genelindeki yayılış hızları dikkate değer düzeydedir. Kapalı ikamet alanlarının artışı, çeşit ve yayılım hızı açısından, İstanbul örneğinde benzersiz bir hale gelmektedir. Bu durum, yalnızca İstanbul'un coğrafi ve demografik büyüklüğü ile açıklanamaz; Türkiye'nin küresel bütünleşmeye en açık noktası olması hasebiyle de, İstanbul'da yoğun bir kapanma sahaları artışı gözlemlenmektedir. Kapalı siteler, kapanma sahalarının en yaşamsal önemdeki ayağı olarak tanımlanabilirler; çünkü dış dünyayla kurulan ilişki (iş, eğlence, ticaret, toplumsallaşma, vb.), genellikle, kapalı siteden başlayan ve yine oraya geri dönen bir döngü içinde gerçekleşmektedir.

Kapalı sitelerin İstanbul'daki nicel artışı ve çeşitlenmesi, 2000'li yıllarda baş döndürücü bir hızla ulaşmıştır. İstanbul'da 2005 yılı itibariyle 650'den fazla kapalı site bulunduğu bildirilmektedir (Pérouse – Danış 2005:93). Bu sayının 2008'de hangi düzeye çıktığını söylemek güç ise de, hızla artmış olduğu rahatlıkla ifade edilebilir. Üstelik coğrafi bölge, konut tipi, yerleşim düzeni türü, kapalılık derecesi, hitap ettiği toplumsal katman ve kültürel kodlar bakımından büyük bir çeşitlilik arz eden bir piyasanın varlığından bahsetmek olasıdır. Bu çeşitlilik, her şeyden önce git gide ayrıntılanmakta olan bir katmanlaşmaya işaret etmektedir. Yaygın bir hizmet sektörü küresel ekonomiye açılmış, ağırlıklı olarak ticaret ve finans ağırlıklı bir etkinlikler toplamının biçimlediği bu yeni katmanlaşma, mevcut meslek ve uğraşların da yapısal dönüşümüne tanıklık etmekte, onları yeniden içerme yönünde bir kârlılık alanı yaratmaktadır. Bu ikinci tipte meslek ve uğraşların başında kuşkusuz serbest meslek erbabı⁶ gelmektedir. Tıp, hukuk, serbest muhasebecilik, mimarlık gibi mesleklerin, önlerinde açılan kazanç kapılarından yararlanarak, toplumsal bir mobilite içine girdikleri düşünülebilir; bu saptama, elbette bu alanların bütün mensupları için geçerli değildir; ama, örneğin tıbbın bunca özelleşmesi ve ticarileşmesi, tasarımın bu denli ön plana geçmiş olmasıyla mimarî ve diğer tasarım-temelli mesleklerin gelişme fırsatı bulması, hukukî uygulamaların konu ve kapsamlarının genişlemesi (örneğin: küresel ölçekte danışmanlık ve vekâlet olanaklarının açılması) gibi dönüşümler sayesinde, serbest meslek erbabının hatırı sayılır bir kısmı, görece ekonomik refah edinme

6 Yasa metninin dili ile gündelik yaşamın dönüştürücü dili arasındaki ilginç sapmalardan biri, toplumbilimcilerin yakından bildikleri bir yanlış anlamaya yol açmış olan 'serbest meslek' kavramıdır. İlgili mevzuat, 'serbest meslek'î, özel eğitimi gerektiren, belli bir uzmanlık anlamına gelen, çalışma rejiminin belli kurallara tâbi olduğu, kendi hesabına çalışabilen kişilerin mesleği olarak tanım-larken, gündelik, popüler kullanımda, tam tersine, aslında hiçbir uzmanlığı olmayan, üstelik, sabit, hatta bir çok zaman yasal bir konumu da bulunmayan, anlık kazançla yönelik işler yapan, en iyi niyetli açıklamayla, serbest ticaretle uğraşan kişi anlamında algılanmıştır. Bu nedenle, ciddi hiçbir toplumbilimci, meslek bilgisi edinmeyi amaçlayan sorulara verilen "serbest" yanıtını yeterli bulmaz; kişinin hangi 'serbesti' derecesinde tam olarak ne iş yaptığını anlamaya yönelik sorular sorar. Hiçbir lapsus'un tesadüfi olmayacağını düşünürsek, belki de bunca mesleksiz ve uzmanlaşmamış bir toplumda 'serbest meslek'in bu yanlış anlaşılışı da kendince haklı ve işlevseldir. Bu tip sapmaya bir başka örnek, özellikle trafik polis memurları tarafından kullanılan 'ticari taksi' adlandırmasıdır. Trafik yasasında 'ticari taşıt aracı' olarak tanımlanan ve genelgeçer adıyla 'taksi' olan araçlar, garip bir dilsel bileşimle ifade edilir olmuşlardır. Bu durumda ister istemez 'ticari olmayan taksi'nin nasıl bir şey olduğu merak konusu olmaktadır.

ve doğal olarak toplumsal katmanlaşmada yukarıya doğru bir hareketlenme içine girmiştir. Kapalı sitelerde yaşama, diğer bir deyişle yeni bir yaşam tarzı seçme eğiliminde olanların içinde, serbest mesleklerin bu gelişimi ile refahını artırmış olanların payı önemlidir. Diğer yandan, bunun tam aksine, popüler anlamıyla 'serbest' işler yapanların, özellikle yasa-dışı ve/veya gayri-meşru yollarla kısa sürede zenginleşen, kazanç kaynakları bilinemeyen, muhtemel kara para sahiplerinin de, kapalı sitelerin müşteri profilini oluşturdukları savlanabilir. Ayrıca, önemli miktarda konutun rant ve spekülasyon amacıyla edinildiği de göz önüne alınmalıdır. Sonuçta, 1980'li yıllardan başlayarak, hizmet sektörü ağırlıklı işlerde çalışan, 35-45 yaş dilimi arasında, varlıklı bireylere hitap eden bir lüks kapalı site inşa süreci adım adım hızlanmıştır (Bartu 2001:146). Takdir edileceği gibi, bu konularda veri elde etmek hayli güçtür; bu nedenle, saptamalarımızı belli bir temkinlilik düzeyinde tutmaya özen gösteriyoruz. Bununla birlikte, kısıtlı sayıda da olsa bu zor sahaya girip araştırma yapan toplumbilimcilerin gözlemleri de dikkate alınmak gerektiği kanısındayız. Sonuçta, kapalı siteler, esnek üretim biçimleri ile küresel akışlara açık sektör, meslek, uğraş ve konum mensuplarını cezbeden, kapanma sahalarının başında gelmektedirler.⁷

Kapalı site, öncelikle, kentin geri kalanının ya da dış-dünyanın sunduğu olanakların önemli bir kısmını temin etme, bu suretle, sakinlerine *iç-dünya*yla yetinebilme tercihini sunmak zorundadır. Bu amaçla, kapalı site birçok hizmet biçimini bünyesinde üretme hedefini güder. Hizmetlerin nicel ve nitel gelişmişliği, yine sitenin kapallılık derecesine bağlı olarak değişmektedir. Tam güvenilirliktelerde, amaçlardan önemli bir tanesi, yaşam alanının sınırlarından dışarı çıkmadan birçok gereksinimin karşılanabilmesidir. Bu nedenle, en temel gereksinimlerden başlayarak, talep ve sayısal verimliliğe uygun bir şekilde git gide sofistike hale gelen işlevlerin, kapalı site bünyesine dahil olduklarını saptamak olasıdır. Yapılan araştırmaların tamamında, kapalı sitede yaşama tercihinin, kentin olumsuz özelliklerinden kaçma nedeniyle olduğu kadar, ona

7 Küresel akışkan ekonomi, kendi işleyiş mantığıyla uyumlu bir katmanlaşma yaratmıştır. Eski meslek ve uğraşların dönüşmesi bir yana, toplumsal sınıf olarak adlandırılmaları konusunda ciddi tartışmalar olan, ancak sanayi kapitalizminin katmanlaşmasına göre çok önemli özel farklılıklar içeren yeni bir çalışan kitlesi oluşmuştur. Hermetik yaşam döngüsünün içindeki hareketliliğin büyük oranda öznesi olan bu kitle, ne homojen bir yapı arz eder, ne kuramlaştırılması sanıldığı kadar kolaydır. Mills'in beyaz yakalı adını verdiği bu hizmetler sektörü çalışanları, burjuva olmayıp işçi sınıfına da ait olmayan bir kitledir; yeni bir sınıf bilinci türünü temsil etmektedir. Bu konuda çeşitli çözümlene yaklaşımları mevcut olmakla birlikte, üzerinde anlaşılabilmiş bir sınıf kuramı tam anlamıyla mevcut değildir. Bu da, küresel ekonominin akışkan özelliğinin doğal bir sonucudur. Bununla birlikte, beyaz yakalılar içinde yapılabilecek bazı temel ayrımlar, sınıf kuramlaştırması açısından aydınlatıcı ve yanılıgıları giderici olabilir. Buna göre; en başta, beyaz yakalıları, kapitalizmin sömürüsüne mâruz kalıp kalmadıklarına ve onun nimetlerinden ne ölçüde yararlandıklarına göre tasnif etmek, olabildiğince sarıh bir manzara ortaya koymaktadır. Böylece, ücretli yöneticiler ve gözetime tâbi olmayan profesyonellerin birçoğu, işçi sınıfına dâhil edilmemelidirler. Geri kalan ücretli kitlesi, temelde aynı sömürüye tâbi oldukları için, kol işçileriyle genel anlamda aynı kuramsal çerçevede değerlendirilebilirler. Yine de, bu ayrıştırma, toplumsal sınıflara hangi açıdan bakıldığına göre değişebilmektedir. Zira artık bir değerlendirme ölçütü (artı-değer sömürüsü) değil, birden fazla değişken mevcuttur (kültürel özellikler, hükmetme araçları, eğitim, vb.). Daha ayrıntılı bir tartışma için bk. (Burriss 1999:330-331).

bağlı olarak, çocuklara iyi bir toplumsallaşma çevresi sağlamak gerekçesine bağlandığı görülmektedir. Çocuğun, kapalı yaşam alanı tercihinin ne kadar asıl nedeni ne kadar mazereti olduğunu söylemek kolay olmasa da, birçok kişinin, çocuklarının rahatı ve emin bir ortamda büyümeleri için böyle bir eğilim içinde oldukları saptanabilmektedir (Danış 2001:154-155). Bu nedenle, kapalı sitelerin, çocuklara yönelik asal işlevleri genellikle barındırdıkları gözlemlenebilir. Kreş, yuva ve ilköğretim okulu, öz-yeterlilik çemberinin önemli bileşenleridir. Kentin olumsuz etkilerinden uzaklaşarak toplumsallaşan çocuklar, aynı zamanda, doğal olarak çok steril bir çevrede büyümekle kalmamakta, aynı zamanda, kendi mikro-gerçekliklerinin sarmalayıcılığı içinde, makro-toplumsal oluşumların da dışına fırlatılmış olmaktadır. En azından bir kısmı Türkiye'nin yönetici (idarî, siyasî, ticarî, vb.) seçkinlerini oluşturmaya aday olduklarından, çocukların böyle bir yalıtılmış toplumsallaşması, içinde yaşadıkları topluma dışsal bir bakış geliştirmesi kaçınılmaz olacaktır. Zaten, bizatihi bir kapanma sahasında yaşıyor olmak, yalnız çocukları değil bütün bireyleri saran bir yalıtılmış ve arındırılmış toplum kurgusu oluşturabilmektedir. Bununla birlikte, çocuklar, hem birincil toplumsallaşmalarını tamamlamamış bireyler olduklarından, hem çevresel etkenlerle algılarını biçimlemeye erişkinlerden daha yatkın olduklarından, yapıntı-gerçeklik ile özdeşleşme eğilimleri çok daha fazla olacaktır. Okul bulunmayan kapalı sitelerdeki ya da dışarıda bir yerde bulunan başka bir okula, herhangi bir nedenle (örneğin daha nitelikli ve gösterge değeri yüksek bir okul söz konusu olduğunda) giden çocuklar, tamamen içeri kapanmış olmasa da, benzer bir hermetizmi, servis araçlarının bağlantılandırıcı işlevi sayesinde yaşamaktadırlar. Ulaştırma ve iletişim araçlarının bu bağlantılandırıcı işlevi, genel olarak kapanma sahaslarının süregitmesi için katalizör rolü oynamaktadır. Bu konuya, daha sonra değineceğimiz için, bu aşamada yalnızca bir saptama yaparak geçeceğiz.

Kapalı site, sunduğu konfor düzeyine bağlı olarak, birçok ev-içi hizmeti profesyonel olarak arz edebilmektedir. Temizlik başta olmak üzere, çamaşır yıkama, yemek pişirme gibi, genellikle ev-içinde üretilen hizmetler, bazı kapalı sitelerde profesyonel olarak sağlanabilmektedir.⁸ Ayrıca kuru temizleme, gıda ve diğer perakende ticareti, berber gibi ikincil hizmetler ile çeşitli büyüklüklerde sağlık kuruluşları kapalı sitenin kapallılığını sürdürmeye yardımcı olan destek birimleridir. Ancak, site-içi hizmetler, sitenin kapallılık derecesi arttıkça dışarıdan gelenlere kapanmakta, aynı zamanda site sakinlerine özel ve profesyonel hale gelmektedir (Kurtuluş 2005:169). Bunun dışında, büyük çoğunlukla yeşil alan ve bahçelerin bakımı ile sorumlu yine profesyonel firmalar mevcuttur. Nitekim, yeşil

8 Bu uygulama henüz çok yaygın sayılamasa da, dikkat çekici ölçüde mevcuttur. Bu derece profesyonelleşmemiş hizmet alımı, genellikle, eve gündelik ya da yatılı ev işleri yapmaya gelen kadın personelle sağlanmaktadır. İster bir firma elemanı ister serbest/enformel temizlikçi olsun, sonuçta, varlıklı sınıfların ev-içi lojistik desteğini, ironik bir şekilde dışlanan alt-sınıf mensupları karşılamaktadırlar. Hatta, kapanma derecesi en yüksek sitelere dahi, bu kimlikleriyle girebilmektedirler. Bu aşamada da, güvenilirlik, önemli bir kabul edilme ölçütü olarak kendini dayatmaktadır. Ancak, burada da bir paradoks vardır: En güvenilmeyen, istenmeyen ve sistemli olarak dışlanan sınıfların mensupları, dışlayıcı kapalı sitenin bizatihi kapalı kalabilmesinin önkoşulu haline gelmektedirler. Daha ayrıntılı bir tartışma için bk. (Erdoğan 2000:36).

alan, kapalı sitelerin en vazgeçilmez unsurlarından biridir. Bazı kapalı sitelerde yeşil alanın ötesinde orman boyutlarında ağaçlandırma, hatta kimilerinde bizatihi mevcut bir ormanın içine inşa edilmişlik söz konusudur. Kentin kaçılan en bâriz olumsuzluğu kirlilik, gürültü ve karmaşadır; bu nedenle, istisnasız bir şekilde, bütün kapalı siteler az ya da çok yeşil alana sahiptirler. Ayrıca bu yeşil alanlar etrafında, yapay göl, gölet, baraj ya da set, dere, kanal, köprü, vb. çeşitli düzenlemeler görmek mümkündür. Konutların bahçeye sahip olması, başlı başına bir refah göstergesi sayılabilir. Öncelikle kentsel yapılaşmanın yuttuğu yeşil alanın, kısıtlı da olsa konut alanında yeniden üretilebiliyor olması, kaynakların bireylere kısıtlı bir şekilde dağıtıldığı bir ortamda belli bir ayrıcalık ifade eder. Bahçe, her zaman bir üst-sınıf ya da refah düzeyi görece yüksek kişilerle tam özdeşleştirilemese de⁹, bakımlı, düzenli, estetik tasarıma konu olan bir bahçe ya da yeşil alanın varlığı, büyük çoğunlukla zenginliğin ve iktidarın bir göstergesi sayılır. Bahçe ve özellikle düzenlenmiş, görece büyük, görkemli bahçe, hükmedilen fizik alanın simgesel değerinde, üzerinde iktidar tesis edilen toplumsal alanı da imler; doğa üzerinden doğaya hükmetmenin minyatür bir gösterisidir (Sarkowicz 2003:136-137). Nitekim, kapalı sitelerin promosyon söylemlerinin önemli bir kısmında, yeşil alan, bahçe, orman ve bunların yapıntı bir gerçekliğin kuruluşunda nasıl kullanılmış olduklarına dair kanıtlar hatırı sayılı bir yer tutmaktadır. Aynı şekilde, kapalı sitedeki yaşamın yeniden üretilebilmesi için, genellikle, sıradan kent dokusu içindeki yaşamı sürdürmek için gerekenden çok daha fazla sayıda hizmet personeli istihdam edilmektedir. Zenginliğin önemli göstergelerinden birisi, istihdam edilen ve denetlenen emek gücünün sayısal çokluğudur. Elbette, bir geleneksel mahalle ya da semt dokusu içinde, gündelik yaşamın düzenli akışı için belli bir hizmet desteğine gereksinim duyulmaktadır. Ancak, kapalı site örneği, hizmet personeli kullanımı bakımından, kentin doğal yerleşme alanlarından önemli iki fark arz eder: (1) Kapalı sitedeki yaşamın sürdürülmesi için marjinal maliyeti yüksek, talep edilen konfor düzeyine göre değişen şekilde çeşitli hizmet personeline duyulan gereksinim; (2) kapalı sitede kullanılan emeğin büyük oranda, hatta çoğunlukla tamamen özel piyasa aktörlerinin istihdam ettiği kişilerden oluşması. Kapalı site, zaten, doğası gereği, özelleştirmenin uç noktaya vardığı bir olgudur. Kamu hizmeti kavramının genel aşınmasının sonuçları, kuşkusuz kentin her kesiminde hissedilmektedir. Ancak, kapalı site, bizatihi özelleştirme siyasasının en billurlaşmış hali olarak düşünülebilir; zira, (1) önemli ölçüde neo-liberal düzen sayesinde bu varlıklarını edinmiş olan bir kitlenin orada yerleşmiş olması; (2) bu tip yerleşme biçiminin, genel bir refah yükselişinin değil, tam tersine, toplumsal ölçekte git gide eşitsiz hale gelen bir kaynak paylaşımının sonucu olan bir dışlama siyasasının ürünü olması; (3) paranın yegâne ölçü unsuru haline gelmesi, kapalı siteyi, özelleştirmenin doruğa çıktığı bir biçim olarak kavramsallaştırmamıza neden

9 Hatta Türkiye örneğinde bu bazen ters yönde bile işleyebilir: Yakın zamanlara kadar geçerli olduğunu düşünebileceğimiz bir toplumsal tabloya göre, görece yüksek gelirli olduğunu varsaydığımız orta sınıf mensupları, kısıtlı apartman dairelerinde otururlarken, daha düşük gelir düzeyine sahip olduğu varsayılan kentin yeni göçmenleri tek katlı ve bahçeli gecekondularda yerleşmiş olabilmekteydiler. Ancak, kentsel dönüşüm süreçleri, bu 1950'lerden beri geçerli olan tabloyu önemli ölçüde değiştirmektedir.

olmaktadır.¹⁰ Dışarıya muhtaç olmama kaygısı, kapalı siteye birçok uzman işlevin gelmesini sağlamıştır. Bunların ötesinde, geçmişi *nostalji* bağlamında yeniden biçimleyen ya da kendi 'konsept'ine uygun bir birlikte yaşama kodları üretildiğini de açıkça saptayabiliriz. Bu kodlar, ikili bir görünümü arz ederler: (1) Kapalı sitede davranış kuralları bütünü; (2) kapalı sitenin bir çeşit büyük aile (belki antropolojik anlamda tam denk düşecek bir şekilde klan¹¹) olarak düşünülmesi; buna uygun bir ortaklık bilincinin geliştirilmesine yönelik etkinlik biçimleri. Bütünleştirici ve kimlik üretici etkinlikler, başta mahalle ya da site şenlikleri olmak üzere, çeşitli kültür, spor, sanat uğraşlarını, hobi kurslarını vb. kapsamaktadır. Şenlikler, bir topluluğun varsayımsal varlığının teyit edildiği, sayısal olarak tamamını ya da onu temsil ettiği kabul edilen yeterince geniş bir kalabalığı bir araya getiren bir çeşit arınma ayinleridir. Tarım toplumlarında, hasat sonrası hem doğaya şükran sunulması hem harcanan emek-yoğun yorucu dönemin ardından, topluluğun kendisine tanıdığı bir ödül olarak düşünülür. Aynı zamanda şenlik (farklılıklarına karşın festival ya da karnaval), gündelik yaşam kurgusunun düzenli kılındığı zamanın bir ayrıcı gibi de işlev görür; mevcut baskıcı toplumsal kurallar, şenliklerde, aslında yine belli izin verilmiş ölçülerde yıkılır. Bu araç, toplumsal bütünlüğü tehdit etmez; tam tersine, onu teyit edip pekiştirir; çünkü bütünlük, sapmaların ve sapma arzularının denetimli boşaltılması ile mümkündür. Bu bakımdan, şenlik bir supap mekanizması görevini üstlenmiştir. Kapalı site şenlik ve etkinlikleri, varsayımsal topluluk aidiyet ölçütlerini, kimlik unsurlarını, bütünleştirici ruhun bileşenlerini, davranış kodlarının gereklerinin yanı sıra, kentte artık kalmadığı düşünülen insanî yakınlık, komşuluk, yardımlaşma, dayanışma duygularının, yapıntı bir dünyada yeniden kurulması çabasını da beraberlerinde taşırlar. Oysa buradaki kurma çabası bir *yeniden kurma* değil, yalnızca *kurmadır*; çünkü, tarihselliği olmayan bir tasarım-çevrede, hatırlanacak ya da yeniden canlandırılacak bir mahalle dokusu ve kültürü mevcut değildir. Yapay olarak oluşmuş bir yerleşme biçiminde, geri çağrılan geçmiş, ancak stilize bir nostalji değeriyle neşet edebilir; doğal olarak ticarileşmeye son derece açıktır. Ayrıca, kapalı sitenin *kapalı* kalması da işte bu kültür kodlarının yapıntı-dünya cinsinden ve liberal ilkelerle uyumlu yeniden üretilmesine bağlıdır.¹² Oysa geleneksel mahalle, tam tersine, belli oranda

10 Böyle bir süreç içinde, sistemli olarak, yoksul katmanların kent dokusundan uzaklaştırılmalarını öngördüğü gibi, yeni oluştuğu düşünülen sınıfların, heteroseksüel, beyaz, erkek, aile reisi öznedede simgeleştiği varsayılmaktadır. Bu şekilde, aynı zamanda, yoksulluk da, bir anlamda kadınlık imgesiyle özdeşleşmiş olmaktadır. Bu da, yeni katmanlaşmanın görünmez cinsiyetçi boyutunu göstermektedir. Akademik çalışmalardaki ve gündelik yaşamdaki cinsiyetçi sınıf algılayışı konusunda daha geniş bir tartışma için bk. (Adair 2005:590).

11 Klanın antropolojik olarak en temel ayırt edici özelliği, bireylerinin bir ortak köken-atadan geldiklerine inanmalarıdır. Bu köken-ata, somut ya da soyut temsillere dönüşebilir; totem, böyle bir somutlaştırma gereksinimine karşılık gelir. Çağdaş kapalı sitelerin topluluk ruhunun, tüketim ve akışkanlığın kurucu özelliğini ve en temelde de liberal bir dünya kavrayışını köken-ata halinde tasavvur ettiğini varsaymak çok yanlış olmayacaktır.

12 Bu tür etkinlik ve kod üretiminin, geniş bir hizmet personeli desteği olmadan, kapalı site yaşam biçimini bozmadan sürdürüleceğini düşünmek güçtür. Örneğin, komşuluk bağlarını güçlendirmeye yönelik yaklaşımları sürdüren nitelikli ('iyi' üniversitelerde okumuş, yüksek lisans bile yapmış, az çalışmış ya da hiç çalışmamış) ev kadınları (*desperate housewives* !), bu geleneksel ilişki örüntüsünü kurarlarken, sahici geleneksel bir ev kadınının eşzamanlı olarak yüklenmek zorunda kaldığı görevlerin neredeyse tamamını, gündelik ya da yatılı ev-içi hizmet personelinin desteğiyle

kolektif dayanışma örüntülerinin belirlediği, buna göre yapısal ve zihinsel anlamda örgütlenen, aynı zamanda yoğun enformel gözetimin sağlandığı bir dokudur.

Kapalı sitenin en çok tercih edilme nedenlerinden biri, kuşkusuz garaj ya da taşıt parkının bulunmasıdır. Kentin iç bölgeleri, artan nüfus, baskılayan çeşitli işlevler, üstelik bunları küresel eğilim ve taleplere göre sürekli olarak biçimlendirme kaygısı, mevcut arazilerin git gide daha fazla kıt, olanların da sıkışık hale gelmesi sonucunu doğurmaktadır.¹³ Kent merkezlerinde¹⁴ bulunan işyerlerine ulaşmak başlı başına bir sorun iken, bir de kent içindeki konut alanlarına geri dönmek gerekmektedir. Üstelik ulaşıldığı zaman, git gide kıt hale gelen park yeri sorunu da bir mücadele ve dolayısıyla yıpranma konusu haline gelmektedir. Kapalı site, bütün bu sıkıntılı süreci ortadan kaldırmayı vaat etmektedir. Kapalı site sakinlerinin çalışma alanları da artık genellikle kapalı işyerleri olduğundan, yalnızca yer değiştirme süresi ile kısıtlı bir zaman kaybından söz edilebilir. Her ne kadar bu süre birçok kez yıpratıcı olabilmekteyse de, kapalı site sakinleri, bu bedeli ödemeye rıza göstermektedirler. Taşıt park yeri konusu sorun olmaktan çıkması, bu nedenle kapalı sitede yaşama tercihi yapılmasında göz ardı edilmez öneme sahip bir etkidir. Ancak bu rahatlığın asıl bedeli, genel bir otomobil bağımlılığı olarak ödenmek zorundadır. Görünüşte bu bedel, kapanma sahalılarının en temel özelliklerinden olan gönüllülük esasına göre ödense, diğer bir deyişle, site sakinleri zaten otomobil sahibi olmayı vazgeçilmez bir koşul ve ayrıcalık olarak algılasalar da, kent merkezinden uzakta yaşamak, sürekli olarak otomobil ile hareket etme zorunluluğunu, dayatılan bir etken olarak ortaya çıkarmaktadır. Kapalı sitelerin promosyon söylemleri, sıklıkla “şehir merkezine ... dakika” sloganiyla mesafeyi, algısal bir küçültmeye tâbi tutmaya çalışmaktadırlar. Genellikle 20 ilâ 45 dakika arasında değişen bu süre, aslında, herhangi bir trafik sıkışıklığı, tıkanıklık, kaza,

sürdürebilmektedirler. Aynı şekilde mahalle şenlikleri, site yönetiminin temizlik ve teknik personeli, hatta profesyonel organizasyon firmaları sayesinde otantik bir *sahne* haline gelebilmektedir.

13 İstanbul Boğazı'nın, özellikle Avrupa yakasındaki kıyılarının, 1990'lardan itibaren artan bir hızda, başta eğlence/dinlenme olmak üzere çeşitli ticari işlevlerle doldurulması, bunun sonucu olarak birçok nezihleştirme operasyonuna konu olması, zaten coğrafi olarak çok dar olan bir şeridin üzerine, kaldırılabileceğinden çok daha fazlasını yükleme hırısını tetiklemiştir. Bugün hâlâ bu hareket devam etmekte, yeni arazi ve taşınmaz spekülasyonları, usûlüne uygun olan ya da olmayan bir çok 'restorasyon' işlemi, üst gelir gruplarına yönelik lüks tüketim alanları (gece kulüpleri, barlar, lokantalar, vb.) yaratımı, küçük ve orta boy ancak 'butik' iş yapan iş yerlerinin (mimarlık bürosu, sinema-TV sektörünün yan kuruluşları, reklâm ajansları, vb.) yayılması engellenememektedir. Yine başta eğlence sektörü olmak üzere, bu tür işlevler, yoğun bir taşıt trafiğine yol açmakta, hem statik (park yeri) hem dinamik anlamda (manevra, giriş-çıkış, ilgili mekâna ulaşma hareketi, vb.) ciddi boyutta bir tıkanmaya yol açmaktadır. Buna karşın, İstanbul Boğazı kıyılarına olan bu ticari rağbet artarak sürmektedir.

14 İstanbul, tipik bir eş-merkezli Avrupa ya da A.B.D. kentinden çok farklı bir coğrafi ve tarihsel yapı arz eder; hem coğrafi hem tarihsel nedenlerle tek bir merkezin olduğu iddia edilemez. Coğrafi bölünmüşlüğün dışında, demografik büyüklüğün zorunlulukları yerel merkezler oluşturmuştur. Tarihsel anlamda ise, Merkezî İş Alanı'nın (MİA) on altıncı yüzyıldan beri bir tedrici göçü söz konusudur. Beyazıt-Sirkeci-Eminönü-Karaköy-Beyoğlu-Harbiye-Osmanbey-Mecidiyeköy-Zincirlikuyu-Levent-Dördüncü Levent-Maslak eksenini, tarih içinde kuzeye doğru bir MİA göçü eksenini oluşturmaktadır. Bununla birlikte, eski merkezler sönükleşmeler de varlıklarını yine ticarî anlamda sürdürebilmişlerdir. Bu bakımdan da, İstanbul'u çok-merkezli bir kent olarak değerlendirmek gerekir.

yol inşa çalışması, meteorolojik koşullara bağlı yavaşlama vb. olmadığı takdirde, otoyol ya da çevre yolları üzerinden kat edilen mesafenin karşılığı olacak süredir. Oysa, İstanbul trafiğinin olağan durumuna, genel 'İstanbul halî'ne âşına olan herkesin takdir edebileceği gibi, bu varsayım, çok nadiren gerçekleşebilecek bir kurguya işaret eder; bir anlamda kimya problemlerindeki 'normal koşullar altında' soyutlaması ya da ekonomideki *ceteris paribus* sabitlemesine benzemektedir. Gerçek yaşamda hiçbir zaman böyle bir durum vuku bulamamaktadır! Zaten bu gerçeğin de farkında olan kapalı site pazarlamacıları, özellikle 'kente yakınlık', 'uzakta ama yakın' olma halini vurgulamaktadırlar. Bu söylem, çözümlememizin tam merkezinde yer alan 'hem içinde hem dışında' bir kentle temas (temas ve temassızlık) biçimini açıkça ortaya koymaktadır. Böylece, kentin kaynaklarından âzamî şekilde yararlanıp onun külfetlerine katlanmak istemeyen bir tüketici/ birey tipi, otomobil iktidarı/bağımlılığı sayesinde, sanayi-sonrası akışkan üretim ilişkilerinin akışkan *ethos*'unu da bir bakıma içselleştirmiş olmaktadır: Hemen ve şimdi her şeyi talep etmek, karşılığında hiçbir bedel ödemeye razı olmamak.¹⁵ Kent bu anlamda bir transit geçişler odağı haline gelmektedir; kaynaklarını en fazla kullananların bu bedeli ödememek bir yana, daha düşük gelir gruplarına ödetmeye çabaladıkları bir teğet duruş yerine dönüşmektedir.

Kamu hizmetinin en vazgeçilmez olanlarından güvenlik, ilginç bir şekilde, kapalı sitede en belirgin işlevlerden birisi olarak gözlemlenebilir. Diğer hizmetler az ya da çok ikincil önemdeyken, güvenlik, bizatihi kapalı sitenin kapalı kalabilme önkoşulu haline gelmiştir; onsuz bir kapalı site düşünülemez. Bu yönde sürekli artan talepler, bugün Türkiye'de özel güvenlik hizmetlerinin yüksek kârlılık oranına sahip bir pazar haline gelmesini mümkün kılmıştır. Yine sitenin kapalılık derecesine göre değişmekle birlikte, güvenlik hizmetleri, nicelik ve nitelik bakımından çeşitlilik arz etmektedir. Basit kapı ve çevre denetiminden, yüksek standartlı, sıkı gözetime dayalı güvenlik çemberlerine kadar değişen biçimlerde site güvenliği sağlanabilmektedir. En kapalı site, içine sızılması en zor, en ince şekilde denetlemeye tâbi olandır. Bu noktada, bütün gözetim süreçlerinde görülen temel bir paradoks bir kez daha, ama çok ironik bir şekilde kendisini yeniden belli etmektedir: Tam güvenli site, iyi korunan bir kapatılmış alanın korunması ile mümkün olabilmektedir. Bu ise, yoğun ve sürekli bir gözetim aygıtının kurulması anlamına gelir. Bu denli gözetim altına alınmış bir toplumsal ortamda, en çok denetime tâbi olan, yalnızca yabancıların denetimi değil, aynı zamanda site sakinlerinin özel yaşamlarıdır. Gözetime bunca gönüllü teslim oluş karşılığında talep edilen ise paradoksal bir şekilde *özgürlüktür*. Ancak, ilginç bir şekilde, kapalı sitelerde (özellikle Kemer Country gibi tam kapalı olanlarında) oturanlar, ancak buraya taşındıktan sonra bir güvenlik sorunu algılamaya başlamaktadırlar (Geniş 2007:791). Diğer bir deyişle, kentten güvenlik eksikliği nedeniyle kaçış

15 Benzer bir saptama, örneğin Birleşik Krallık'ta Newcastle kentinin dönüşümünde gözlemlenmektedir: Varlıklı, genç, hizmet-sektörü ağırlıklı bir kitle, kentin değişen eğlence işlevlerinden âzamî yararlanmayı talep etmekte, ancak eğlence sektörünün doğal sonuçları olan gürültü, karmaşa, vandalizm gibi olgulara karşı şiddetle karşı koymaktadırlar. Bu konuda, eğlence sektörü sermayedarlarıyla ciddi çatışmalara girmektedirler (Hollands-Chaterton 2002:305).

değil, güvenli alana girdikten sonra daha fazla güvenlik talep etme sözkonusu olmaktadır. Tehditkâr bir *dış-dünyanın* denetiminden kaçış, tanıdık bir *iç-dünyanın* mutlak heryerdeliği ile yer değiştirmektedir. Hatta, bu, bir genel *iç-gözetimin* meşrulaşmaya ve kurumsallaşmaya başladığı bir eşiktir; o nedenle, başta kapalı siteler olmak üzere, endüstri-sonrası küreselleşmiş dünyanın kapanma sahalarını, yeni bir gözetim biçimi olarak çözümlenmeyi tercih ediyoruz. Modernliğin iddiası, toplumu normalleştirme siyasetleriyle kuşatmaktır; bu amaca uygun olarak, normalliklerin sınırlarını aşan unsurları kapatma kurumlarında toplayarak, belli bir standartlaşmayı sağlar. Aynı zamanda, gözetimi, panoptik bir şekilde, merkezden çevreye doğru tesis eder. Sonuçta toplumun tamamı büyük bir kapatma kurumu haline gelir. Oysa sanayi-sonrası modernliğinde, artık akışkanlıklar hâkimdir; toplumdan ziyade bir *toplumsallıklar* toplamından bahsetmek daha doğru olur. Bunun sonucunda, deneyim, ilişki, kurumsallık, zaman ve mekân, hatta bizatihi öznenin kendisi parçalanmış bir özellik arz etmektedir. Bu bağlamda, bütüncül denetim ve düzenleme gereksinimine uyan bir kamu hizmeti kavramı da, ulus-devlet birimlerinin görelî çözümlüşüne koşut olarak anlamını yitirmeye başlamıştır. Böylece, toplumsal alan, birçok özelleşmiş yaşam adalarından oluşur olmuştur. Üstelik, bu parçalanmış köksüzlük, sürekli olarak yapılıp bozulan istikrarsız yapıntı-dünyalar inşa etmektedir. Ayrışma, mekânın örgütlenmesinde, kapalı sitelerin ortaya çıkışı ve bununla nedensellik bağı bulunan kent-içi dönüşümler üzerinden kendini belli etmektedir (Şen 2005:151); uydu kentler inşa edilmesi, kent-içi dokusunun da yeniden, göçmenler arasında paylaşılması olgusundan bağımsız değildir: Dışlama ve içirme diyalektik olarak karşılıklı bağımlılık ilişkisinde kavramsallaştırılarak anlaşılabilir. Kapalı site, işte bu kesintili ama akışkan varoluş düzleminin en uç noktası olarak kuramlaştırılabilir. Ancak, toplumsal konumu, onu işlevsel ve sistemsel olarak tamamlayan diğer kapanma sahalarının varlığıyla anlam kazanır. Kapalı işyeri, kapanma modelinin ekonomik taşıyıcısı olarak özel bir önem arz eder.

Yatay hiyerarşi, keskin rekabet ve içselleştirilmiş gözetimin somutlaşmış hali olarak kapalı işyeri

'Kapalı işyeri' kavramının, özellikle büro işleri, idare hizmetleri vb. için aslında pek doğru bir tanımlama olmadığı, zaten bu türdeki bütün işyerlerinin, neredeyse istisnasız bir şekilde kapalı mekânlarda örgütlendiği düşünülebilir. Ancak buradaki 'kapalı' adlandırması, bu makalenin ana sorunsalı olan kapanma-tüketim-gözetim ilişkisi bağlamında oluşan üç odaklı modelin genel kapallılığı içinde değerlendirilmelidir. Ayrıca, kapalı işyerinin yükselişi, aynı zamanda, açık ücret rejiminin yayılmasıyla ters oranlı olarak değerlendirilebilir: Açık ücret rejimi, sendika müdahalesi, yasal düzenleme, kurumsal müdahale, vb. etkenlerin baskısından kurtulmuş işverenlerin, istihdam kararlarında rahat davranabilmelerini mümkün kılmaktadır (Sørensen 2000:29). Buna göre, çalışan, git gide insanî niteliklerinden uzak algılanabilir olmaktadır; zira alınıp atılabilir, değiştirilebilir, yerine, ucuz emek piyasasında iş bekleyen bir benzeri konabilir bir teknik unsur haline gelmektedir. Böylece, serbestleşmiş bir piyasada belirsizleşmiş yaşam

güzergâhlarına sahip bir beyaz yakalı sınıfı oluşmuştur. Yeni beyaz yakalılar için, bir başarı şansına sahip olmak, şirketin kendilerinden beklediğinden fazlasını vermek için çabalamak anlamına gelir; bu çabanın kendisi, son derece yorucu ve yıpratıcı bir mücadeleyi tetikler (Mills 1970:301). Bunca uçucu ve belirsiz çalışma ilişkileri alanı, ironik bir şekilde git gide hermetik hale gelen kapanma sahalarında çerçevesizlenmektedir. Kapalı işyerinin özelliği, yalnızca kapalı mekânda olması değil, daha önce ana hatları betimlenmiş olan kapanma sahalarından birisi addedilmesini sağlayan öz-yeterlilik balonu tipindeki iç örgütlenmesine sahip oluşudur. Kapalı işyeri, yalnızca mekânsal anlamda basit bir kapalılık durumuna işaret etmez; aynı zamanda (1) dışarıyla teması tamamen kesilmiş, (2) bünyesindeki örgütlenme biçimleri ve ilişkilene öüntüleri açısından kendi içsel dinamikleriyle kendini yeniden üreten bir özellik arz eder. Kapalı işyerinin varoluş amacı, mümkün olduğu kadar, işletmeyle ilgili işlevlerin bir araya getirilmesi, birbirleriyle optimum enerji kullanımıyla iletişim kurabilmeleri, böylece işin en fazla fayda sağlayacak şekilde en hızlı zamanda bitirilmesi olarak tanımlanabilir. Ancak, sanayi-sonrası ekonominin işyeri kavramında yaptığı en temel dönüşümlerden birisi, sanayi çağının tek-merkezli dikey ve kesin hiyerarşilerinin yerine, farklılıkları eritir gibi görünen, hiyerarşinin somut olarak görülmediği, yatay dizimli yapıları getirmek olmuştur. Burada, temelde dönüşen, gözetimin mantığı ve biçimidir: Artık en yukarı hiyerarşik konumdan aşağıya doğru (ya da merkezden çevreye doğru), yeri, zamanı, araçları iyi teşhis edilebilir bir gözetim mevcut değildir; onun yerine, eşdeğerlerin birbirini denetlemesini hedefleyen bir gözetim söz konusudur. Diğer bir deyişle, âmirlerin astlarını denetlediği bir işyeri düzeninden ziyade, herkesin herkesi rahatça görebildiği, dikey bir erişilebilirlik söz konusudur (Sewell 1998:411). İlk bakışta, böyle bir yataylaşma, görece demokratik bir açılıma işaret eder gibi görünse de, küresel ekonominin merkezsizliği ile son derece uyum içinde olarak, böyle bir işyeri örgütlenmesi, aslında gözetimi saydam bir hale getirmektedir. Gözetim bu suretle atomlaşır; her birey, bir terminal olarak, bir diğerini gözetleyebilir hale gelmiştir. Bu yataylık, hem âmir-ast ilişkisini görünmez kılar, ama bir o kadar da keskinleştirir, hem eşdeğer çalışanların, birbirleriyle yakın ilişki kurup birbirlerinin gözetmeni olmalarını mümkün kılar. Zira, çalışma düzeni, esnek ve akışkan bir ekonomide, hızla bir *performans kültürü* ile tanımlanır olmaktadır. Çalışan, sürekli olarak en iyi performansı göstermek zorundadır. Ancak bu zorunluluk, yeni işletme ilkelerinde hiçbir zaman görünür bir baskı şeklinde tezahür etmez; tam tersine, özdeşleşilen ve son derece bireyselleşmiş bir varkalma stratejisinin gönüllü ve coşkulu içselleştirilmesi olarak teşhis edilir. Başarılı işçi, artık bir otomat gibi talimatları yerine getiren değil, *kendisinde doğru davranışı arayan* katılımcı bireydir; bir üstün emretmesini beklemeden, içselleştirilmiş bir *girişimci ruh* sayesinde belirsiz üretim sürecine müdahale eder (Ehrenberg 2005:226). Performansın diğer yüzü ise acımasız bir rekabettir; ancak, rekabet, özellikle *beyaz yakalı* işçilerin çalışma dünyalarında, açık bir meydan okuma, çatışma olarak ortaya çıkmaz; tersine, yüzeysel arkadaşlıklar, sahte-dostluklar ve teğet tanışıklıklar üzerinden, diğer bir deyişle müteessir (*affectif*) boyutu önceleyerek, ince ama keskin dokunuşlarla süregiden bir entrika dairesi içinde kurulur. Sanayi-sonrası modernliğinde, ister istemez günü-gününe yaşam kurgusu ağır basmaktadır;

yaşam tarzı ve planları da bu kısa vade öngörüsü içinde gerçekleşen eylemliliklere ivme verirler (Giddens 1991:85). Bu durum, esnek birikim modelinin esnek *ethos*'uyla birebir uyumludur.¹⁶ Mekânın kapanma derecesi, bu eşdeğerlerin gizli ve süreğen rekabetini yoğunlaştırıcı bir etki yapmaktadır. Nitekim, burada *eşdeğerler* olarak andığımız *beyaz yakalı* ifadesiyle, epeyce yetersiz bir adlandırmayla tanımlamaya çalıştığımız yeni orta sınıf mensupları, dünyadaki benzerleri gibi, tam olarak bir sınıf kimliği ve bütünlüğüne sahip değildirler; kendilerine özgü değerlerinin varlığından bahsetmek güçtür (Avraamova 2002:62). Böylece formel-kurumsal-bürokratik olan, gündelik yaşam rutininin sıradanlığı ve eşdeğerler arası duygusal etkileşim düzleminin yanıltıcı sahnesi içine gizlenerek, sanayi modernliğinde olduğundan çok daha etkili, kapsayıcı, her yerde, ama bir o kadar görünmez hale gelmiştir. Kapalı işyeri, bu saydamlığın derin ama nedeni bir türlü keşfedilemeyen sıkıntısının oluşması ve çoğalması için en uygun mekânsal düzenlemeyi sunmaktadır. Diğer yandan, kapalı işyeri, bir öz-yeterlilik söylemi üzerine kurulmuştur; kapalı işyeri (gökdelen, plaza) kaynak kullanımı, dağıtım, işlevlerin örgütlenmesi açısından, bir optimum ideale sürekli olarak gönderme yapan bir mekân kavrayışına dayanmaktadır. Temelinde, işin rasyonel düzenlenmesi savları bulunan, bununla birlikte, gözetimi *en içe* yerleştirmeyi hedefleyen bir küresel sarmalayıcılık, artık yalnızca emekçinin emeğini değil bütün varlığını, ruhunu ele geçirmeyi hedefler; sömürünün görünmezleştiği ve bireysel kurtuluş mitosunun sürekli yüceltildiği bir dünyada, en iyi toplumsal denetim, gözetimin içselleştirilerek kurumsallaştırıldığı bir şekilde icra edilmektedir. Sanayi-sonrası çalışma rejimleri, çalışanın sürekli bir sergilenmesi fikri üzerine kurulmuşlardır; sistemin saydamlaşarak kurumsallaştığı gözetim, yalnızca daha ince gözetim getiren bir performans zorunluluğu değil, aynı zamanda bu performansın sergilenmesi önkoşulunu dayatır (Heilbrunn 2004:48). Gözetime, bireyler arası ölümcül rekabete ve bunların gayri-insanileştirici sonuçlarına, ancak bu süreçlere, elektronik teknolojisindeki gelişmelerin de yardımıyla, gönüllü bir katılım ile dayanılabilir; elbette bunun da, insanı fizyolojik ve zihinsel olarak yaralayan, çökerten, direnemediği noktada sistemden bertaraf eden bir bedeli mevcuttur. Kapalı işyeri, sanayi-sonrası üretim ilişkilerinin yeniden örgütlenme sistematüğünü bünyesinde çok iyi özetleyen bir kapanma sahasıdır. İç dünyanın örgütlenmesi ne denli yatay, yakın, akışkan, çoğul ise, bir yapı olarak toplamı düşünüldüğünde, o denli kavrayıcı, dikey, gözetim-yoğun, tekil ve tümeldir. Son tahlilde, dışarıyla temasını en düşük düzeyde tutmayı hedefleyen, kendi içinden beslenen, *içeriğinin bileşeni* olan çalışanın sürekli *içeride* tutmaya ayarlanmış bir yaşam kurgusunu yeniden üreten kapalı işyeri, bir bütünsel yapı olarak düşünüldüğünde, küresel bütünleşmenin bir metaforu olarak da algılanabilir: Akışkanlıklar, yatay etkileşimler, *ad hoc* oluşumlardan oluşan bir iç-dünya ve bunların tamamını kaplayan bir bütünsel sistem.

16 Her şeye dokunan, herşeyden biraz, geçip giden bir bilgi dâhilinde ilişki kuran 'yeni orta sınıf'ın önemli belirtilerinden birisi müzik zevklerinin çoğulluğunda gözlemlenebilmektedir. Bu olgu, bir yandan yüksek kültür-alt kültür ayırımı silerek demokratikleştirmekte, diğer yandan, yaygın bir yüzeysel ve gösterisel tüketime zemin hazırlamaktadır. Tartışmanın ayrıntıları için bk. (Eijck 2001:1180).

Kapalı sitelerin inşasına koşut olarak, yine 1990'lı yıllardan itibaren, git gide hızlanan bir şekilde kapalı işyerlerinin yayılması hızlanmıştır. Kapalı işyerleri, kapalı sitelere oranla, İstanbul'da çok daha yoğun bir şekilde inşa edilmiş ve edilmektedirler. Konut gereksinimi, çeşitli ölçeklerdeki kentlerde, az ya da çok küresel etkilere açık yeni katmanlaşmalara koşut olarak kapalı site ve benzerleri olarak tezahür edebilmektedir. Ancak söz konusu olan işyeri olduğu zaman, ticarî etkinliklerin, özellikle küresel ağlara yakından bağlı olan ve belli bir ölçeğin üzerinde olanların yoğunlukla bulunduğu yer, neredeyse münhasıran İstanbul olmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, 1980'li yıllardan bu yana, İstanbul'un zaten mevcut olan ekonomik başkent konumu pekişmiştir. Küresel sermaye ile ortaklıklar kurarak, bütünleşik ağın doğrudan bir parçası olan ve kârlılık oranını, yalnızca ulusal ölçekte etkinlikte bulunurken edindiğine oranla çok yükselten işletmeler, uluslararası akışların transit noktasına, İstanbul'a yerleşmeyi tercih etmektedirler. İstanbul'un toplumsal-ekonomik dönüşümü, bir anlamda, parasal birikim ile reel birikimin birbirinden ayrılması sürecinin simgelemektedir. Küresel sermaye ile bütünleşme, kârların, üretim ve istihdam yaratıcı yönde reel birikim *servetinde* değil, yapısal bir krizi tırmandıran parasal birikim faizlerine yönlendirilmesini gerektirmiştir (Arın 2003:576). Hızlı ve büyük hacimdeki bu finans hareketleri münhasıran İstanbul'un yeni ekonomik çehresinde somutlaşmaktadırlar. Zaten ekonominin önemli aktörlerinin çoğunluğu daima İstanbul'da var olmuşlardır. Ama 1980'lerle birlikte, hem genel kârlılık ve istihdam hacmi genişlemiş, dolayısıyla İstanbul'un metropoliten koşullarına duyulan gereksinim artmış, hem İstanbul'da olmayan aktörler de bu cazibe merkezine doğru göçmüşlerdir. Bu sonunculara en çarpıcı örnek, Türkiye İş Bankası'nın Genel Müdürlüğü'nün Ankara'dan İstanbul'a taşınmasıdır. Neredeyse Cumhuriyet rejimiyle ve onun mekândaki izdüşümü Ankara'yla özdeş kabul edilebilecek olan İş Bankası, küresel eğilimlerin ve ekonomik zorunlulukların baskısıyla İstanbul'a taşınmıştır. Üstelik gelişmiş hayli görkemli olmuş; mimarî, kent planlaması ve ideolojik anlam açılarından görkemli bir mekân olan *İş Kuleleri*'ne yerleşerek, yalnızca finans dünyasına değil, bünyesine aldığı sanat etkinlikleri sayesinde, kültür dünyasına da yön vermeye başlamıştır. İş Kuleleri, bir anlamda kapalı işyeri olgusunun en simgesel değerdeki ve en bütünleşik örneklerinden biridir. Ayrıca, yakın zamanda, Merkez Bankası, Rekabet Kurulu, BDDK gibi kamu kurumlarının da İstanbul'a göçmesi etrafında ciddi polemikler söz konusu olmuştur. Dördüncü Levent-Maslak bölgesine yayılan yeni merkezî iş alanı, finans ağırlıklı sanayi-sonrası ekonominin mekânda simgesel örgütlenişine tanıklık etmektedir.¹⁷ Kapalı işyeri kavramı, kuşkusuz

17 Bu bölge, kent göstergibilimi açısından ilginç bir yapılaşma arz etmektedir. Bölge, üç tip önemli aktör tarafından paylaşılmıştır: (1) Finans ağırlıklı büyük ekonomik aktörler; (2) Teknoloji ağırlıklı bilimsel kurumlar; (3) Strateji ağırlıklı işlevleriyle öne çıkan askerî kurumlar. Birinciler, kuşkusuz hem nicel hem nitel açıdan bölgenin, yani aslında Türkiye'nin küresel ekonomiyle bütünleşme eğiliminin mekânsal somutlaşmasının birinci önemdeki aktörleridir. Burada, yalnızca münhasıran finans işlevleriyle uğraşan (banka, aracı kurum) işletmelerin bulunduğunu düşünmek doğru olmamakla birlikte, diğerlerinin temel kârlılık alanının finansal etkinliklerden geçtiği göz önüne alındığında, finansın, bir çeşit bileşke ekonomik eksen haline geldiği saptanabilir. Zaten bölgede bulunan birçok holding ya da sermaye grubu, bünyelerinde bir sektörler çeşitliliği

yalnızca İstanbul'la ve Maslak semtiyle kısıtlı olarak düşünülemez; ancak bu bölge, bir anlamda, yeni ekonominin en yoğun olarak örgütlendiği yer olarak özel bir dikkati hak etmektedir.

barındıran çoklu bir yapı arz etmektedirler. Mekânın örgütlenmesi, öncelikle bu aktörlerin talep ve gereksinimlerine göre biçimlenmektedir. Bununla birlikte, onlardan daha önceki zamanlardan bu yana bölgede bulunan diğer iki tip aktörün varlığı da yeterince işlevseldir. İstanbul Teknik Üniversitesi, Maslak yerleşkesini 1980'li yıllarda inşa etmeye başlamış, kent içindeki mekânların yetersiz kalmasının yanı sıra, simgesel anlamıyla da kentin bu ayrıcalıklı bölgesine, öngörülü bir kaçış gerçekleştirmiştir. Daha yakın zamanlarda, yine fen bilimleri ağırlıklı özel Fevziye Vakfı Işık Üniversitesi de bu bölgede yerini almıştır. Askerî kurumlar ise, diğerlerinden önce bu bölgeye yerleşmişlerdir. Askerî seçkinlerin yetiştirildiği akademik kurum olan Harp Akademileri de, İ.T.Ü. gibi büyük bir yerleşkeye yayılmıştır. Aynı zamanda, Kara Kuvvetleri'nin en seçkin birliklerinden olan ve içinde NATO unsurlarını barındıran Üçüncü Kolordu Komutanlığı da, bu bütünleşik mekânın önemli bileşenlerinden birisidir. Yeni ekonominin gereklerine uygun olarak örgütlenen bu bölgede, ilginç bir şekilde en *doğal* aktör askerî kurumlar addedilmek gerekir. Zira onlar, her zaman olduğu gibi, ilk yerleşmelerinde kent-dışı bölgeleri tercih etmektedirler. Harp Akademileri ve Üçüncü Kolordu Komutanlığı da bu şekilde Maslak gibi yakın zamana kadar ıssız, orman bölgesine yerleşmeyi tercih etmişlerdir. Ancak kentin hızla büyüyen yerleşim dokusu, bu 'dış' kavramını da dönüştürmüştür. Benzer bir gelişme, daha vahim sonuçları doğurarak, Yeşilköy'de Atatürk Havalimanı için de geçerlidir: Yirminci yüzyılın başından beri hava meydanı olarak kullanılan bu bölge, zamanla Florya'daki villa ve özellikle Ataköy'deki yüksek apartman genişlemesi yüzünden bir çeşit *yabancı tehdit* gibi algılanmaktadır. Kimi kent aktörleri, havalimanını, bölgedeki yerleşmeler için *tehlikeli* görmekte, taşınmasını talep etmektedirler. Kentin saldırgan yayılmacılığı, sorunun kaynağı olarak, havacılık normlarını zorlayan yüksek binaları pist başına yakın yerlerde inşa etmeyi değil, ama, belli bir tarihsel kökeni ve dolayısıyla kent belleği açısından da anlamı olan havalimanını teşhis ederek, liberal metatazin meşruiyetini tersine çeviren fütursuz bir mantıklı hareket etmeyi kendine hak görebilmektedir. Hangi gelişme örüntüsünün sonucu olursa olsun, Maslak, elbette tamamı planlanmış olmayan, ama yarı-öngörülmüş yarı kentin doğal ekolojisinin bir sonucu olarak gelişen bir semt/bölge haline, özellikle 2000'li yıllarda gelmiştir. Bu durum, bize ister istemez, egemen üretim ilişkilerinin değişen seçkin tabakalarının oluşumu ile kentsel mekânın örgütlenme örüntüleri arasındaki ilişkileri de gösterir gibidir. Sanayi-sonrası çağın en önemli özellikleri olan hizmet ağırlıklı sektörlerin, bilimsel ve teknik bilginini, yoğun enformasyon dolaşımının, finans ekonomisinin seçkinlerinin bulunduğu ve eğitildiği yer olarak bölgenin önemini vurgulanması gerekmektedir. Ayrıca, yine ağırlıklı olarak İkinci Dünya Savaşı sonrasında biçimlenen yeni iktidar seçkinlerini tarif eden Charles Wright Mills'in çözümlemesi, yıllar sonra ve Türkiye örneğinde, kısmen yerine oturur görünmektedir: Ekonomik, bürokratik ve askerî seçkinler, sisteme yön veren başlıca gruplar olarak tasavvur edilebilirler. Bununla birlikte, Mills'in çözümlemesinin, varlığını emperyalist bir genişlemeye ve bunu besleyen sınıf-ticarî etkinliklere bağlamış olan Amerika Birleşik Devletleri'nin siyasî sistemine odaklanmış olduğunu hatırdan çıkarmamak gerektiği kanısındayız. O nedenle, bürokratik seçkinlerin günümüzde büyük oranda teknokratlardan (çoğu zaman mühendisler) oluştuğunun altını çizmemiz gerekmektedir. Diğer yandan, her ne kadar belli bir siyasî etkiye sahip olmayı sürdürseler de, askerî seçkinlerin, Türkiye'nin demokratikleşme sürecinde belli bir güç kaybını dikkate almak zorundayız. Bu durum, aslında, askerî seçkinlerin ekonomi içindeki güç yitimiyle de yakından ilintilidir; bu nedenle, ekonomik seçkinlerle mesafeleri görece açılmaktadır. Diğer yandan, askerî seçkinlerin yetişmesinde Harp Akademileri bünyesinde kurulan teknoloji destekli ve İ.T.Ü. ile işbirliği içinde olan eğitim merkezleri, teknokratik ve askerî seçkinlerin yakınlaşmasının bir örneği olarak kabul edilebilir. Ancak son tahlilde, küresel bütünleşmeye ekonomi, teknoloji, strateji cenahlarından az ya da çok katılan bu aktörler, zaman içinde değişen ilişkilerine karşın, sistemin denetimine dair söz söyleme gücünü ellerinde bulunduranlardır. Benzer bir durum, Siyasal Bilgiler Fakültesi ve Hukuk Fakültesi gibi, eski siyasî-idarî seçkin üretme kurumlarının kentin görece gerileyen merkezinde kalıp teknoloji ağırlıklı aktörlerin (üniversite teknoparkları dahil) çevre bölgelerdeki yeni yayılma alanlarına doğru kaçtığı Ankara örneğinde de gözlemlenebilir. Mills'in çözümlemesi için özellikle bk. (Mills 1974:374-415).

Maslak bölgesinde ya da başka bir semt, hatta kentte, kapalı işyerinin döngüsel içten-çevrimli dünyasını betimlemek için bazı temel özelliklerin bulunduğunu iddia edebiliriz. Bunların başında, genel bir sterilleştirme siyaseti gelmektedir. Kapalı işyeri, tipik bir şekilde, temizliği, çevre düzeni profesyonel olarak takip edilen bir ortam sunar. Her zaman gerçek anlamıyla hijyenik olduğu iddia edilemezse de, ortamın sürekli temiz ve düzenli tutulmasına yönelik bir eğilim gözlemlenir. Böylece, dışarıdan yekpâre ve anıtsal duran bina, içeride de değişmezliğini korumaya yönelik bir etkinlik gösterir. Bu değişmezliğe, belli standartları olan, bazı işletmelerce yakından ve baskıcı bir şekilde takip edilen davranış ve giyim kodlarını dâhil etmek yanlış olmaz; çünkü, (1) ortamın bütünlüğü kişiler sayesinde korunabilir; (2) çalışanlar da ortamın birer işlevsel parçası konumdadırlar. İç-dünyanın yeniden üretiminde, havanın denetimi önemli bir yer kaplamaktadır: Zira, bir mekânın, insan varlığı açısından vazgeçilmez önemdeki en temel unsuru kuşkusuz havadır. Kapalı işyeri, sıkı bir şekilde havanın koşullandığı (*air conditioning*) bir tümel ortam öngörür; dar bir uygunluk normları aralığında sabit tutulan hava, iç-yaşam kurgusunun en saydam ama en kurucu bileşenlerinden birisini oluşturur. Doğal iklim koşullarından yalıtılmış iç-dünya, yapıntı bir gerçekliğin de asal düzlemini böylece kurmuş olur. Her türlü iç-mekân, belli ölçülerde dışarıdan ayrılan bir hava denetimini beraberinde doğal olarak getirir. Daha ziyade kış koşullarında soğuyan havayı ısıtma şeklinde tezahür eden bu zorunluluk, teknolojinin gelişmesi ile her türlü iklim koşulundan *korunma* yönelimine dönüşmüştür. Bütün liberal söylem ve sunuşuna karşın, kapalı işyeri, bütün kapanma sahaları gibi, özünde yetkeci bir denetimi barındırmaktadır. İçerdiği özne-bireyi, parçalılanmış gerçekliğin dünyasında daha keskin hale gelen bir narsisizm ile kuşatarak, hep *içeride*, *in-group*'ta kalma arzusunu beslemektedir. Böylece, içerisi daima geri dönmek istenen, hatta içinden çıkılmak istenmeyen bir ben-merkezci algılayışın da yeri haline gelir. Özne-birey, içeride kendini *korunmuş*, *daha iyi*, *daha yüksek*, *daha saf* hissedecektir; bu, diğer yandan, her türlü eleştireliliğe de önemli ölçüde ket vurmaya belli ölçüde garanti eder (Adorno 1991:145). Zira *in-group*'ta kardeşlik bağlarıyla bağlı olmak, *out-group*'takilerle husumet ilişkisi içinde olmak hissinden ayrı tutulamaz; birbirlerinin tamamlayıcısıdırlar (Sumner 1992:12). Korunma isteği, aynı zamanda, akışkan ekonominin *ağrısız-cefasız ahlâkının* meşruiyet kazanması ile yakından ilgilidir. Bu durum, anda ve hafif yaşama isteğini daha fazla deneyimleyen erkeklerin, sabırlı olmayı daha çok tercih eden kadınlara oranla, kaygan ahlâka daha yakın durduklarını iddia eden yaklaşımlarla uyum içinde görülebilir (Daly – Wilson 2005:56); zira akışkan ekonominin yücelttiği değerler, eşitlikçi kazanımların yanı sıra, kadın özgürleşimi karşısında yeni bir erkek-egemen kültür de geliştirmektedir. Bu süreçte biçimlenen erkek özne, ince ve anlık hesaplılığa dayalı, akışkan bir erillik imgesini yüklenerek toplumsallaşmaktadır. Ancak yine de, cinsiyet, ahlâkî esnekliğin temel belirleyenlerinden birisi sayılmamak gerekir; olgu, daha genel ve tarihseldir. Doğanın getirdiği ya da toplumsal eylemden kaynaklanan her türlü külfetten genel kaçınma eğilimi, ötekiyle uzaktan temasın git gide yayıldığı yeni bir kendilik anlayışının başlıca belirleyici unsurudur. Toplumsal dünyalar birbirlerine ne kadar açılırlarsa, küreselleşme o oranda kayıtsızlık üretmektedir; kültür modelleri

ne kadar iç içe geçerlerse, bireyler de o oranda farklılaşmayı arzulamaktadırlar (Gaulejac 2004:132). Ötekinin nesneleşmesi, kendiliğın de aslında hiçleşmesi anlamına gelir; ancak, narsisik bir kendilik algısı, bu hiçleşmenin üzerine fazla vurgulu ben-merkezci bir yanılsama kurmaktadır. Diğerkâm bir ahlâk anlayışı ve ona tekabül eden üretimin erdemi mefhumu, yerini, bencilliği pek olumsuz bir şekilde algılamayan, kendini gerçekleştirilmeye dönük bir bireylik tasarımına bırakmaktadır (Lipovetsky 1992:134-135). Tüketimle buluşan kimlik stratejileri, endüstri-sonrası parçalanmışlık koşullarında işte bu narsisik yanılsamayı bir gerçeklik düzlemi olarak yeniden biçimlemektedirler. İncelen ve bireyin kullanımına daha fazla açılan teknoloji, uzaktan temasın başlıca katalizörü görevini üstlenir. Havanın koşullanması ya da *iklimlendirme*, bir anlamda ikinci bir doğa yaratma iddiasının simgesel anlatımıdır. Kapalı işyerinin havası, bu nedenle ciddi bir şekilde denetim altında tutulur; buna, açılmamak üzere yapılmış pencereler mükemmel bir şekilde eşlik ederler. Buna mukabil, pencere, genellikle kapalı işyerinin tâli değil aslî mimarî unsurudur; hatta bir *plaza*, genellikle baştan aşağı camdan bir kule görüntüsü arz eder. Diğer yandan, baştan aşağı camdan olması, kapalı işyerini hem kent karşısında panoptik bir konuma yerleştirir, hem onun kentle *hem uzak hem yakın*, steril temasını imgeleştirir.

Kapalı işyerinde ortamın denetimi, kapalı sitede olduğu gibi yaygın bir gözetim aygıtının kurulması ile mümkün olur. Sayısız kamera ve çeşitli ileri teknoloji ürünü gözetim aygıtları, kapalı işyerinin kapalılığını teyit eden araçlar olarak, gündelik yaşam kurgusunun süregitmesinde önemli rol oynarlar. Sürekli, yaygın gözetim, kapalı işyerinin dış sınırlarında ve giriş noktalarında, doğal olarak güvenlik gerekçesiyle kurulur. Kapalı kalmasının yalnızca teknik nedenlerle değil, ideolojik nedenlerle de (hermetik alan tesis etme gereğine içkin ideolojik sâikler) desteklendiği kapalı işyeri, kendini, güvensiz ve tehditkâr dışarıya karşıya korumak zorunda hissetmektedir. Bu durum, güvenlik söyleminin sıradanlaştığı 11 Eylül 2001 sonrası dünyasında yadırganır bir durum değildir. Ancak, güvenlik amaçlı gözetimin içeriye yönelmiş kısmının, içeriden gelebilecek güvenlik tehditleriyle pek az ilgisi vardır; buradaki gerçek hedef, çalışanların çalışma rejimlerinin süregitmesini sağlayacak bir denetleyici gücü var kılmaktır. Gözetim aygıtının ucunda etkili bir denetim olmasa, hatta, kameraların görüntüleri herhangi bir değerlendirilmeye tâbi tutulmasa dahi, sürekli her-yerde-mevcut bir gözetim potansiyelinin kendisi, çalışma ortamını peşinen baskılayıcı bir güç oluşturur. Her-yerde-mevcut gözetim olasılığı, gözetimin, nesnesi tarafından içselleştirilmesinde önemli bir adımı oluşturur. Kapalı işyerinin gözetimi ile kapalı sitenin gözetimi arasındaki dikkate değer mahiyet farkı, bu noktada açığa çıkmaktadır: Kapalı sitenin güvenliği algılayışı, site sakinlerinin *verimli, uyumlu, tâbi* olmalarına yönelik değildir; bu özellikler sitede hiç istenmediğinden ya da dayatılmadığından değil, bunlar başka yollarla sağlanmaya çalışıldığından, gözetim, en azından ağırlıklı olarak bu nedenlerle kurulmaz. Kapalı sitede, esas olan dış tehditlere karşı mümkün olan en etkili *nüfuz edilemezlik* düzeyini tutturmadır. Oysa kapalı işyeri, ağırlıklı olarak iç güvenlik unsuruna ağırlık verir; bunda, genel verimlilik esaslarının korunmasına çalışmak kadar, ölümcül rekabet koşullarında çalışanın işletmeye

herhangi bir kültürel aidiyet bağına pek nadir hissetmesi de etkilidir. Bu durumda, çalışan, en düzene uyumlu halinde bile peşinen kuşkuludur; sürekli gözetilmesi gerekir. Gözetimin doğal uzantısı, hatta onun ayrıştırılmaz parçası olan giriş-çıkış denetimi, kapalı işyerinde, sürekli bir doğrulama üzerine kuruludur. Kapalı sitede, site sakinleri, belli bir sürenin sonunda güvenlik görevlileriyle, kaçınılmaz olarak bir tanıdıklık ilişkisi geliştirirler; kesin olarak tanınan site sakinleri, her zaman ve her sitede değilse de çoğunlukla, girişte ibraz etmek gereken doğrulayıcı kanıtlar (giriş kartı, araç etiketi, vb.) olmadan da kabul edilebilirler. Tam burada, formel-kurumsal-baskılayıcı olanın duygusal-etkileşimsel-insanî olanla eklenmesi gözlemlenebilir; bu aynı zamanda bir pazarlık düzenidir. Oysa kapalı işyeri, bu pazarlığın en düşük düzeyde gerçekleştiği, sürekli kuşkunun canlı tutulduğu bir ortam arz eder.¹⁸ Kapalı işyeri, güvenlik işlevlerinin öncelikli olduğu ve insanî sapsamalara en az izin veren bir örgütlenme tipidir.

Baskılayıcı unsurlarının yanı sıra, çalışanı, gönüllü katılım yoluyla içermeye yönelik bir dizi işlev ve etkinliğin, kapalı işyeri kapsamında düzenlendiğini gözlemleyebiliriz. Öncelikle, çalışanın, mümkün olduğunca içeride kalmasını, cazip dış unsurlardan daha kuvvetle kendine çeken alternatif işlevlerin, kapalı işyeri bünyesinde yer alabildiği bilinmektedir. Kuru temizleme, berber, ayakkabı tamiri gibi kimi çarşı işlevleri ile lokanta, bar, bistro gibi dinlenme mekânları bu kapsamda zikredilebilir. Kapalı işyerinin kapsamının büyüklüğüne bağlı olarak çeşitli işlevler bunlara eklenebilmektedir. İçinde ayrıca alış-veriş merkezi bulunan kapalı işyerleri, elbette çalışanlarını bu yine kapalı alanla ilişkilendirerek, ana yapının dışına çıkmadan toplumsallaşmalarını sağlamaktadırlar. Kapalı sitede gözlemlenen bir topluluk ruhu arayışının bir benzerinin, kimi zaman kapalı işyerinde de görülebildiğinin altını çizmekte yarar vardır. Bazı işletmeler, çalışanlarının sadakatine daha fazla önem veren bir politika benimseyebilmektedirler. Bu durumda kurum aidiyetini sağlayıcı etkinlikler düzenlenmekte, bina, yalnızca çalışmanın formel, kısmen de olsa, baskıcı veçhesi ile değil, aynı zamanda iş-dışı yaşamın gerçekleştiği bir sahne olarak da algılanır olmaktadır. Böylece, kapsayıcılığın sınırları genişlemiş olmaktadır; zaten kapanma sahasının başlıca iddiası, dışarıya gereksinim duyulmayacak şekilde bir iç-dünya inşa etmektir.

¹⁸ Giriş-çıkış güvenliğinin git gide teknolojikleşmesi, beraberinde, insanın insanla temasını ez az indirgen bir mekanik ilişkisellik biçimi getirmektedir. Teknolojinin merkezde olduğu bir insan etkileşimi, ötekinin kaçınılmaz olarak nesneleştiği bir algılayışın yayılmasını da sağlar. Bu, aynı zamanda eylemin sorumluluğunu alabilen sağlam duruşlu kişilik ya da tavırların hem kişi hem kurum bağlamında tedrici siliniş anlamına da gelir. Bilindiği gibi, özellikle büyük işletmelerin kapalı işyeri düzenekleri içinde, işine son verilen çalışanların, bu durumundan, bir sabah işe geldiklerinde, elektronik kartlarının turnike/kapı/denetim noktası'nda çalışmaması suretiyle haberdar olmaları sık rastlanan bir uygulamadır. Bunun daha küçük düşürücü bir uygulaması, güvenlik görevlilerinin, artık içeri girme hakları olmadığını, çünkü işlerine son verildiğini belirtmeleri ile, çalışanın, içeri girebilmeye devam eden diğer eşdeğerlerinin arasında uğradığı aşağılanma sahnesi ile gerçekleştirilmektedir. Daha stratejik önemi haiz işlerde (şirket sırlarına vâkıf olanlar, özellikle bilişim departmanlarında çalışanlar, vb.) çalışanların işlerine son verilmeleri ise, neredeyse bir tutuklama ritüeli gibi geçkeşebilmektedir: Çalışan, işinin başında gündelik rutini sürdürdüğü sırada, yanına gelen güvenlik görevlileri, hiçbir şeye dokunmasına ve şahsi eşyasını dahi almasına izin vermeden işyerinden uzaklaştırabilmektedirler.

Aynı zamanda, dışarının cezbedici unsurlarını da mümkün olduğunca süzmek, kapanma sahasının temel işlevlerinden birisidir. Bu suretle yaratılan yapıntı-gerçeklik, olası birçok toplumsallığı içerir bir halde kapanmanın öznelere yansır. Buna mukabil, aidiyet çeşitlerinin, bireyin yaşamında git gide azalması, onun, zaman örgütlemesine duyduğu gereksinimi azaltır; toplumsal sermaye daralır (Juan 1991:80). Bu şekilde hem kapalı sitenin içinde fazla-sabitlenmiş, hem başka aidiyetlerin kısıtlanmış olması nedeniyle fazla-akışkan bir birey tipi ortaya çıkmaktadır. Bu saptamamız, elbette, dışarıya çıkılmayan, yalnızca kapanma sahasında yaşanan bir mutlak gerçekliğin kurulabileceğini iddia eden distopik bir kurgu değildir. Bununla birlikte, bütün kapanma sahaları, mümkün olan en yalıtılmış gerçekliği kurmak için var olan mekânlardır. Her ne kadar böyle bir yalıtılma mutlak anlamda hiçbir zaman gerçekleşmeyecek olsa da¹⁹, kapanma sahası, bu içerme politikasını ısrarla ve git gide artan bir dozda korur.

Kapalı işyeri, kapalı sitede olduğu gibi, öncelikle otomobille sağlanan ulaşımı kolaylaştırıcı birincil önemdeki unsura, otoparka sahiptir. Kapalı otopark, yalnızca otomobilin²⁰ park edilebildiği bir yer değildir; aynı zamanda otomobilin dış tehditlerden korunduğu bir korunaklı alandır. Kapalı sitede, bu gereksinim daha az olduğu ve mekân kullanımı buna izin verdiği için, otomobillerin kapalı bir yerde park edilme pratiği pek sıklıkla görülen bir durum değildir. Ayrıca, kapalı site, yalnızca binalarıyla değil, bütünsel olarak bir korunak hissini, açık alanlardaki hareket serbestisi ile de sağlar; otomobili açık alanlarda park edebilmek de bu serbesti ve güven hissini bir tezahürü sayılabilir. Kapalı işyerinde otopark olanağı, iş veriminin yükseltilmesinde de belli bir rol oynar; zira, otomobilini park etmek ve

19 Bu noktada, modernlik eleştiri ve çözümlerinin içinde çok ayrıcalıklı bir yeri olan Aldo Haesler'in *proto-modernlik* yaklaşımını yeniden düşünmekte yarar görünmektedir: Haesler'e göre, birçok toplum kuramının da göz önüne aldığı (özellikle Giddens'in yapılaşma kuramında göstermek istediği) iki ayrı dünya mevcuttur: (1) ilişkiler dünyası ve (2) kurumlar dünyası. Birincisi, insanın insanla olan temasına dair bütün ilişkisellik düzlemlerini, etkileşimi ve sonuçlarını içerirken, ikincisi kurumsal-formel olan dünyadır. İki dünyanın kuralları, mantığı, işleyiş düzeni farklı olmak gerekir. Modernlik, iki dünyayı birbirinden kısmen ayırmıştır. İki dünyanın keşif noktasında *kamusal alan* oluşmuştur. Ancak, birçok sanayi-sonrası, modern-sonrası, geç-modern, tarihin-sonu, liberal model, vb. düşünürün iddia ettiği gibi bu, tamamlanmış, modernliği tüketmiş bir süreç değildir. Haesler, net bir şekilde, asil modernliğin henüz gelmediğinin altını çizer. O nedenle, hâl-i hazırda toplumsal durum, modernliğin ötesine, sonrasına vb. geçmiş değil, tam tersine henüz onun ön aşamasındadır. Modernliğin tam anlamıyla oluşması, Haesler'e göre, ilişkisel ve kurumsal dünyaların tamamen birbirinden ayrışması anlamına gelir; bu da, doğal olarak, kamusal alanın, diğer bir deyişle, öznenin ötekiyle temas olanağının tamamen ortadan kalkması anlamına gelir. Haesler, asil bu durumun korkutucu olduğunu, zira insanı olanın tam bu noktada yitirileceğini iddia etmektedir. İlişkiselliğin sonu, tarafların tam olarak bileşmelerini (fusion) engelleyen engellerin ortadan kalkmasıdır; kurumsal olanın tam hâkimiyeti, bu engelleri ortadan kaldıracaktır (Haesler 2008:13).

20 'Otomobil' kapsamına, üst gelir gruplarının, kendi içinde de katmanlaşarak, neredeyse onların bir simgesi haline gelen arazi araçlarını da dâhil ediyoruz. Ancak, lüks ve gösteriş boyutu ön planda olan, fazla-estetikleştirilmiş arazi araçlarının dışında kalan sahici 'jeep' türevi olanları, doğal olarak bu kapsamın dışında tutuyoruz. Zaten onların kullanıcıları, nadiren kent içi trafiğinde görülen doğa sporları meraklıları ile askerlerdir! Tabii, doğa sporu meraklısı olduğunu ısrarla göstermek için özel çaba sarf edip çamur tabakasına bulanmış arazi aracını yıkıtmadan kent içinde turlamaları ile hiç arazi görmemiş, sürekli anormal bir parlaklıkta gezen lüks arazi araçlarının kontrastı da not edilmesi gereken durumlardır.

gün boyu ondan yana endişe etmemek de, çalışanın işine yoğunlaşmasına katkıda bulunur. Ayrıca otomobil, hermetik yaşamın vazgeçilmez bir aracı olduğu için, bir çeşit beden uzantısı gibi de kabul edilmek gerekir; onsuz yer değiştirmenin düşünülmemesi bir yana, sabit iken, kullanıcısının erişiminde, teyit edilebilir bir noktada bulunması arzu edilir. Aksi takdirde, yalnızca işlevsel konumunun değil, simge değerinin de yok olacağı endişesi doğabilir.

Kapalı işyeri, iş-dışı sarmalayıcılık ve gönüllü katılımı teşvik edici gücü ne denli fazla olursa olsun, eninde sonunda, belli bir sürenin dolmasının ardından terk edilmesi istenen ve hedeflenen bir yerdir. Bu anlamda da kapalı site ile kapalı işyeri arasında dikkate değer bir fark görülür. Kapalı site, mümkün olsa sürekli içinde yaşanmanın arzu edilebileceği, çalışmayan ya da belli bir rutin içinde çalışmayan site sakinlerinin (ev kadınları başta olmak üzere²¹, evden çalışanlar, düzensiz ya da dönemsel çalışanlar, vb.) zaten genellikle site içinden çıkmadan uzun süre geçirebildikleri bilinmektedir. Oysa kapalı işyeri, bütün cazibe unsurlarına karşın, çalışanlarının terk etmeye koşullandıkları bir özellik arz eder. Bu bakımdan, kapalı işyeri, hem içinde tutmaya hem bir noktadan sonra serbest bırakmaya ayarlanmış bir kapsayıcılıkla tanımlanabilir. Diğer yandan, kapalı işyeri, bütün yapısal tümelliğine karşın, izdüşümü olduğu ekonomik düzenin sonucu olarak, sürekli kaygan ve akışkan bir etkileşim alanı yaratmaktadır. Öncelikle, esnek birikim modelinde, bütün üretim etkenlerinden daha fazla, emeğin eğreti bir konuma yerleştiğinden, bizatihi 'işyeri' kavramının kendisi, sanayi-sonrası ekonomide, peşinen kırılğan ve kavramsal bütünlükten yoksun olarak ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle, kapalı işyeri, bu denli kaygan bir üretim ilişkileri bütünü içinde bir bakıma kendi parodisini oluşturmaktadır; zira, sürekli kapalı kılmaya, kapanma sahası içine dâhil etmeye çalıştığı üretim ilişkileri, aslında, bu iddianın tam tersine, belirsiz bir anlık eylem biçiminin cinsinden oluşmaktadırlar. Öyleyse, yapısal örgütlenişinin ve içerdiği gözetim aygıtının kılcallaşma becerisinin aksine, kapalı işyerinin üzerinde hâkimiyet kurmaya çalıştığı madde ve insan varlığının akışkan doğası karşısında, bir karşıt-nokta, bir sabit değer oluşturmaya çalıştığı iddia edilebilir. İnsan ruhu dâhil her şeyin son derece akışkan, yarılmış, belirsiz ve anlık olduğu bir dünyada, yegâne sabitlemiş kerterizleri kapanma sahaları oluşturmaktadır; kapalı işyeri, akışkanlık-sabitleme arasındaki gerilimin doruğa çıktığı toplumsal kertedir; kentin topografyasını değiştirme hırsını cisminde somutlaştıran gökdelen, plaza vb., belirsizlik arttıkça sanki daha hızlı (*citius*), daha yüksek (*altius*), daha güçlü (*fortius*) olarak, bu kayıp gitme etkisini dengelemek ister gibidir.²² Ancak kapalı

21 Bu haliyle, bu yeni tür ev kadını grubu, bir anlamda, Avrupa ülkelerinin çoğunda görülen bir eğilimin de tersi yönde bir işsizlik durumu sergilemektedirler. Zira, araştırmalar, işsizlik oranının yüksek olduğu ülkelerde, evli kadınların daha fazla istihdam edildikleri görülmekte olduğunu göstermektedir (Pettit – Hook 2005:795). İşsiz kalan erkeklerin yerine eşlerinin çalıştığı bu durum, Türkiye'de yeni üst-orta sınıf biçimlenmesinde, gönüllü ev kadınlığı tesis ederek tam tersine dönmüştür. Buradaki gönüllülükte, çalışmanın erdem oluşuna dair püriten değerlerin, yeni bir geleneksellik üzerinden yeniden üretimi gözlemlenmektedir.

22 İstanbul'da kapalı işyerlerini içeren binaların inşası, 1990'lı ve 2000'li yıllar boyunca, bir öncekinden daha görkemli ve yüksek olmaya doğru evrilmiştir. Zincirlikuyu'daki Karayolları Bölge Müdürlüğü'ne ait alanın içindeki koyu renk cam dış-cepheli bina, 1980'li yıllarda çekilen filmlerde,

işyeri, diğer kapanma sahaları içinde belki en derin çelişkileri barındırandır; çünkü, denetim altına almaya çalıştığı üretim ilişkilerinin doğası, bunca tahkim edilmiş tümel yapısına en az uyumlu olanlardır. Kapalı işyerinin, bireyde derin bir baskı hissi yaratan gözetim kudreti, tam bu hapsedilmeye çalışılan belirsizliğe karşı sürekli yenilenen mücadelesinin bir sonucudur. Ancak, o belirsizlik ve kayganlığı, bizatihi hermetik yaşamın yükselişine neden olan sanayi-sonrası esnek birikim modeli ve ona, ekonomik-ideolojik olarak eşlik eden neo-liberal ahlaktır. Kapalı işyerinin döngüsel baskıcılığının nötrleştirilerek döküldüğü havza, onun tam tersi bir tasavvuru inşa eden, bununla birlikte aynı kapanma düzeninin bir diğer taşıyıcı ayağı olan *alış-veriş merkezidir*.

Sürekli karnaval, kapalı agora ve parçalı öznelğin tapınağı olarak alış-veriş merkezi

Ev ve işyeri, modern insanın en temel varlık alanlarıdır. Gündelik yaşam kurgusunun büyük bir kısmı bu iki sahnede geçer. Nitekim, tartışmamızın merkezini oluşturan kapanma sahalarının iki taşıyıcı ayağı konut ve işyeri yapılanmalarına aittir. Ancak her ikisinin de kaçınılmaz bir şekilde bağlandığı, işlevsel bütünlük içinde bütünleştirdiği üçüncü ayak olmadan hermetik yaşam döngüsünün tamamlanması olanaksızdır. Zira alış-veriş merkezi, ikamet etme ve çalışma eylemlerinin gerçekleşme alanlarının dışında, diğer bir deyişle, az ya da çok zorunluluk olarak kendini dayatan bölgelerden başka, bir alternatif açılım sistemi olarak tezahür eder. Bu bakımdan, alış-veriş merkezi, bir *öte-yer* olma vaadini yapısal olarak içermektedir. Ancak, içerdiği cazibe unsurlarının yoğunluğu, alış-veriş merkezini, yalnızca tekdüzeleşmiş bir yaşam döngüsü ile vurgulu bir gözetimin ekseninde örgütlenen çalışmanın sıklığı karşısında sınırlanabilecek bir *öte-yer* haline getirmekle kalmaz, bireyi sürekli geri çağırarak donanımıyla *o yer* olarak yeniden tanımlar. Alış-veriş merkezinin hermetik özelliği, aynı zamanda, metâların genel anlamda estetikleştiği bir süreçle doğrudan bağlantılıdır. Artık kitlesel olan, sıradanlık ve bayağılıkla biçimlenmemektedir; genel bir şıklaşma, cezbedicilikte artış gözlemlenmektedir. Biçem, yalnızca lükse ait değildir; bütün ürünler, artık bu nedenle aynı tasarım kaygısından geçerler (Lipovetsky 1987:192-193). Alış-veriş merkezi bu kaygının somutlaşma alanıdır. İleri İstanbul'da 1987 yılında yeniden inşa edilen alış-veriş merkezleri, özellikle 2000'li yıllarda baş döndürücü bir hızla çoğalmışlardır. Sonuçta ticari bir girişim olduğu için, kimileri

başka benzeri olmadığı ve o günlerin en yükseği olduğundan, sürekli 'holding merkezi' olarak kullanılırdı. Yalnızca yirmi yıl sonra, söz konusu bina, çevresindekilerin arasında fark edilemeyecek kadar küçük kalmıştır. Bina görmek ve yüksekliğinin git gide artışının, sermaye ve işlem hacminin artışı kadar, kuşkusuz *phallus-merkezli* bir performans-kültürünün göstergesel kutsanması olarak da okunmak gerekir. Aynı şekilde, zenginliğin temsili, eski Türk filmlerinde, genellikle Mehmet-Toto Karaca'nın, Yeşilköy'deki, bugünün ölçülerinde çok mütevazı kalan köşklerinde çekilen 'zengin evi' sahnelerinde gerçekleştirilirdi. Oysa günümüzde, sayılarını takip etmenin zor olduğu entrika-saf kötülük-rekabet temalarıyla yüklü 'zengin' dizilerinin çekiminde, mekân sıkıntısının çekildiği söylenemez; tam tersine, sayısız çeşit ve boyutta zenginlik temsili sayılabilecek mekân mevcuttur. Bununla birlikte, yoksulluğun temsiline eski filmlerde daha gerçekçi ve başarılı gerçekleştirmiş olması, egemen liberal söylemin media gündemini nasıl belirlediğini, nelerin öncelikli hale getirilmesi gerektiğine nasıl müdahale edebildiğine de iyi bir örnek sayılabilir.

yan yana kondurulan bu kadar çok adette alış-veriş merkezi, ilk anda ticari başarı açısından kuşku yaratmakta, ancak kârlılık oranları düşünüldüğünde, İstanbul'un ekonomik hacminin, belki mevcutlardan daha fazlasını bile emebilecek kapasitede olduğu anlaşılmaktadır. Zira, açılan her yeni alış-veriş merkezi, ilk merak dalgasının yanıltıcı izdihamı azaldıktan sonra, belli bir tüketici miktarında dengelenebilmektedir; bu durum en azından şimdilik sürmektedir. Kuşkusuz, toplumsal-ekonomik anlamda alış-veriş merkezi inşasının bir doyma noktası vardır; ancak İstanbul, o doyma noktasından uzakta görünmektedir. Ayrıca, Türkiye'nin diğer birçok kentinde, nicel olarak karşılaştırılmazsa da, şaşırtıcı oranlarda alış-veriş merkezi açılışı gerçekleştirilmektedir.²³ Elbette, alış-veriş merkezlerinin sayısındaki artış ve onlara gösterilen ilgi, doğrudan doğruya ekonomik refahın genel yükselişine kanıt sayılamaz. Hatta orta ve orta-alt sınıflardaki refah düşüşünün, satın alma zorunluluğu olmadan içinde dolaşma olanağını veren alış-veriş merkezlerine olan ilgiyi artırabileceği düşünülebilir. Nitekim alış-veriş merkezinin başlıca ayırıcı özelliği, bu serbest dolaşım hakkıdır. Ziyaretçi, birçok ticari kuruluş ve etkinlikle çevrili iç-kamusal alanlarda (bir çeşit kapalı kent metaforu olan koridorlar, geçitler, meydanlar, 'sokaklar', vb.) herhangi bir satın alma baskısı hissetmeden dolaşabilmektedir. Bununla birlikte, alış-veriş merkezi, satın almayı zorunlu kılmıyor gibi görünse de, bireyin algı alanına yığdığı sayısız uyarıcı aracılığıyla, sonsuz bir tüketim arzusunun da harekete geçirmiş olmaktadır. Her ne kadar, bireylerin, satın almamanın kendisinden bir özel zevk türettiği bile düşünülse, bu şekilde arzularla dolu bir dünyaya direniyor olma hissini aynı zamanda derin kaygının da kaynağı olduğu bilinmektedir (Wilska 2002:202). Bunun sonucunda, ziyaretçinin tam anlamıyla bir satın almama serbestisinin ayrıcalığının keyfini çıkarmaktan ziyade, *tüketmeye direnme* gerilimini yaşadığını ifade edebiliriz. Küçük grup etkileşimi, kalıp-roller bağlamında bu direnme sürecini güçleştiren bir etki yapar. Ziyaretçinin yalnız serbest dolaşmasıyla, eşi, arkadaşı, yakınları ve nihayet çocuğu/çocukları ile dolaşması arasında direnme için harcanan enerjinin miktarı açısından önemli farklar mevcuttur. Tüketimin söylem ve stratejisi, öncelikle duygusal olarak en az donanımlıları ve yaşam deneyimi bakımından en zayıf olanları ele geçirir; bu nedenle, çocukların daima alış-veriş merkezlerinin *kolay avları* olduğu rahatlıkla iddia edilebilir. Bu nedenle, tüketim-egemen bir toplumda, çocuk yetiştirmenin maliyeti de artmaktadır (Bauman 2005:135). Aynı şekilde, toplumsal cinsiyet inşasında, duygu-güdümlü ve irrasyonel davranış türünü, genetik bir kesinlik gibi içselleştirmeyi öngören erkek-egemen kadınlık ruh hali ise, kendisini tüketme miktarısına gönüllü terk etmeyi, sürekli olarak kamusal olarak dayatılan cinsiyet kimliklerinin doğal bir gereği olarak kabullenir. Tüketime kendini bırakış, birçok tüketici kadın özne tarafından âdeti kadınlığın doğal tezahürü olarak benimsenmiştir. Ancak aslında, bu erkek-egemen ideolojinin tersine çevirmelerinden biridir; zira kadınların tüketime daha yatkın

23 Bu eğilime ilginç bir örnek olarak Eskişehir'in durumu gösterilebilir: Eskişehir ölçeğinde bir kent için yadrigatıcı boyutta olan Neo Alış-veriş Merkezi, hem kente görece uzak olması hem işletilmesindeki potansiyel riskler açısından beklenmedik bir girişim olmuştur. Bununla birlikte, Neo'nun açılışının ardından, yüksek bir rağbet olduğu gibi, kısa süre sonra, üstelik ard arda açılan, merkezdeki Kanatlı İş Merkezi ve Eski Fabrikalar bölgesindeki Espark, Eskişehirililer'e yeni kapanma sahaları sunmuşlardır.

olduklarına dair kanaat, yaygın bir *fin-de-siècle* [(19.) yüzyıl sonu] mitosudur. Kadının, kendisine atfedilmiş bir edilgenlikle mâlul olması, ne fizyolojik ne tarihsel nedenlere dayanır; kendi üzerine kapalı bir yaşam ile dışı doğru eylemlilik içinde olan yaşamlar arasında sıkışma hali, ona bu özelliği etiketler (Simmel 1989:88). Bu bakımdan, kadın-öznenin kapanma sahalarıyla kurduğu ilişki iki kez yaralayıcı bir etki yapmaktadır. İlk alış-veriş merkezlerinin açıldığı on-dokuzuncu yüzyıl sonunda, alış-verişin başlıca özneleri, emek sürecine katılmayan burjuva kadınları idi. Ancak günümüzde, alış-veriş merkezinin burjuva estetiği yok olup yerini, özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, kitle toplumuna özgü daha az estetik kaygıyla inşa edilmiş, daha kapsayıcı binalar almıştır. Alış-veriş merkezi ise, on-dokuzuncu yüzyıldakinden çok daha fazla sınıfsal geçişkenliklerin yaşandığı bir ortam haline gelmiştir. Aynı şekilde, cinsiyet de, tüketimin belirleyici unsuru olmaktan çıkmıştır; alış-veriş merkezi, artık mümkün olan en geniş toplumsal çoğulluğu içermeyi hedeflemektedir. Kiteselleşmenin bir göstergesi, kültürel beğeni kodlarının artık yalnızca sınıf ölçütü olmamasında da görülebilir (Veenstra 2005:272-273). Bununla birlikte, artık yalnızca kadınlarla ya da burjuva kadınlarıyla özdeşleştirilemeyecek kadar çeşitli ve geniş yeni bir *aylak sınıflar* katmanlaşması ortaya çıktığını söylemek yanlış olmaz. Rantiye, düzensiz-geçici ticaret erbabı, yasa-dışı yollardan hızlı kazanç elde edenler, sanal değer değişiminden servet biriktirenler, gayri menkul spekülasyoncuları, vb. gibi grupların mensupları, günümüzün *aylak sınıfları* oluşturulan unsurlardan başlıcaları olarak zikredilebilir. Her ne kadar akışkan bir ekonomiden beslenseler de, mevcut üretim ilişkilerinin değişmemesi için çalışmak, böylece gizli bir muhafazakârlığı canlı tutmak, aylak sınıfın önemli bir davranış biçimidir (Veblen 1970:130). Bu nedenle, doğasında yineleme bulunan eylemlilikleri tercih etmeleri şaşırtıcı olmaz; alış-veriş merkezi, böyle bir ritüelliği mümkün kılan en uygun ve görkemli tapınak sayılabilir. Alış-veriş merkezinin çağdaş *flâneur*'leri olarak bu yeni toplumsallaşma ortamında yerlerini almışlardır. Bununla birlikte, *flâneur*'ün, on-dokuzuncu yüzyıldaki kent deneyimi açısından, yalnızca geçip giden, gündelik yaşamın yer ve zamanlarına teğet geçen bir sorumsuz ve amaçsız gezgin olarak tanımlanmadığını da belirtmekte yarar vardır. *Flâneur*'ün uçuşan kent deneyimi, aynı zamanda kentin kültür temsilleriyle eklemlenen, onları, egemen burjuva estetiği bağlamında dönüştürmesi söz konusudur. Oysa, çağdaş *boşgezenler*, *flâneur*'den farklı olarak, yoğunlaşmış bir tüketim çemberinin boğuculuğu içinde sürekli sıkılan, metâların daha çok öğütülmesinden başka anlama gelmeyen bir yenilik arzusunun peşinden umutsuzca koşan, kendine özgü bir estetik bağlamı inşa etmekten ziyade, bir *kitsch* yap-bozunu, hayli parçalı ve eklektik yaşam güzergâhının temel güdüleyicisi haline getirmeye çalışan kayıp tiplerdir. Özellikle gençler, bu yüzergezer ruh hali içinde, tutumlarıyla davranışları arasında yarılmaktadırlar: Amaçsızlığın 'kötü bir şey' olduğunu söylemekte, ancak bir amaçları olmadığını da belirtmektedirler (Vaughan 2005:173-186). Oysa *flâneur*, burjuva estetiğinin kurucu unsurlarından birisi, modern sanayi kentinin, yerçekimsiz bir denetleyicisidir; onun işlevsel bir ürünüdür. *Flâneur*, bir anlamda kentsel yenilenmenin bir marjinal figürüdür. Zira *flâneur*, burjuva kodlarını kullanır ancak onları sorgular ve sorunsallaştırır (Gluck 2003:61). Terimin, günümüz toplum-

bilimcileri tarafından fazla yaygın, fazla çok-anlamalı kullanımı, hem özgün bağlamındaki anlamını saptırmakta hem kavramsal bir bulanıklığa neden olmaktadır. Oysa, alış-veriş merkezinde ya da başka bir kent dekorunda, *boşgezme* etkinliği her zaman, hatta genellikle *flâneur*'ün eylem tipine tekabül etmez. Kısaca, alış-veriş merkezi, on-dokuzuncu yüzyılın burjuva seçkinciliğinin bir çeşit zıttı olarak tasavvur edilebilir; egemenlerin, kendi aynalarında kendilerine hayran oldukları bir sahne olmaktan ziyade, akışlar toplumunun anlık deneyimlere dayalı gösteren patlamasına teğet geçilen bir parıltılı labirent olarak kavramsallaştırılabilir. Anlam, nesnelere özlerinde varolan bir şey değil onlarla kurulan ilişkide onlara eklenen bir dışsallık haline gelmiştir; o yüzden nesnelere birer gösteren gibi hareket etmektedirler (Ferguson 1992:37).

Sanal değer dolaşımına dayalı artı-ürün birikimi, sanayi-sonrası toplumun üretim ilişkileri düzleminin asal dayanağıdır. Ekonomik değer, somut metâ üretiminden ziyade üretildiği varsayılan değer temsillerinin küresel dolaşımı ile oluşturulduğu bir dünyanın zihinsel kuruluşu, emeğin referans konumunu ciddi oranda aşındırmıştır. Metâ üretiminden insanlar arası duygusal ilişkilere kadar, emek-hak ilişkisi sanayi ya da tarım toplumundakinden çok farklı hale gelmektedir. Emeğin ödülü olan şenlik, yerini bir *sürekli karnavala* terk etmektedir. Modern çağda daha ziyade ritüel değeriyle, antropolojik anlamda tortulanan karnaval, tarım toplumlarında hem pazar yeri ile özdeş bir etkinlikti hem egemen ideolojinin eleştirildiği ve belli ölçülerde dönüştürüldüğü, izin verilmiş bir askı ânı idi (Bakhtin 2001:101-102). Ancak günümüzde bir süreklilik halini almış olan karnaval, tüketim ideolojisi ve pratiklerinin biçimlendirdiği, az ya da çok sterilize edilmiş olandır; geleneksel anlamındaki dönüştürücülük, eleştiri, ironi, sanayi-sonrası koşullarda, önemli ölçüde media söylemi tarafından emilerek sıradanlaştırılmaktadır. Çağdaş karnaval, ağırlıklı metâ dolaşımı, kutsanması, teşhiri, tüketimi ve bunun etrafında gelişen parçalı kimlik stratejilerinden oluşmaktadır; gerçekleştiği başlıca sahne kuşkusuz alış-veriş merkezidir. Ziyaretçinin alış-veriş merkezindeki serbest dolaşımını bu karnavalesk eylemliliğin en temel bileşeni olarak kabul edebiliriz. Zira, bu gündelik olanın göndergeleriyle donanmış parıltılı karnaval, promosyon söyleminin yücelttiği sıradanlıklardan oluşur; bunların başında ise, bizatihi ziyaretçi/tüketici bireyin amaçsız serbest dolaşımı gelmektedir. Elbette sürekli karnavalın vazgeçilmez unsurları, metâ dolaşımı ve buna bağlı arzu yönetimi siyasasını yönlendiren sayısız ticarî aktörleridir. Zaten asıl karnavalesk an, tüketici ile tüketim odaklarının karşılaştığı zaman/mekân erimesidir. Kesintisiz süregider gibi görünen karnaval, aslında sonsuz sayıda karnavalesk ânın zincirleme eklenmesinden ibarettir; kendi köksüz gerçekliğinden başka bir şeyi imlemeyen tarih-dışlaşmış deneyim parçalarından oluşur.

Tüketimin bunca egemen bir söylem ve pratikler alanı olarak toplumsal belirleyiciliğini artırması, alış-veriş merkezini bir kimlik stratejisi mekânı haline getirmiştir. Özellikle iş-dışı etkinlikler, *yerin* ve dolayısıyla *kimliğin* yeniden-pazarlık edilmesini sağlayabilmektedirler (Wynne - O'Connor 1998:857). Özneliğin kurulması, sanayi-sonrası ekonomi koşullarında, önemli ölçüde media destekli

alış-veriş merkezinde gerçekleşmektedir. Öznenin yapılanmasında, *genelleşmiş ötekinin* oynadığı belirleyici rol, çeşitli düşünürlerin sıklıkla vurguladıkları bir olgudur. Bununla birlikte, rol modeli olarak kabul edilen ya da kendiliğin inşasında ödünç alınan öteki imgeleri, artık çoğu zaman araçlandırılmış iletişimin promosyon söyleminden akan yapıntı atflardır. Bu nedenle, kimlik stratejisinin içindeki iradilik boyutunun, çoğunlukla kültür sanayinin denetimi altına alınmış olduğunu ileri sürebiliriz. Bunun karşılığında bireye sunulan, baş döndürücü bir metâ bolluğu içinde, sürekli parçalanıp yeniden kurulabilen bir uçucu öznellik oluşturma oyunudur; bu oyunun billurlaştığı yer ise alış-veriş merkezidir. Sürekli daha iyi bir yaşam ve mutluluk vaat eden reklâm söyleminin uçuculuğu, alış-veriş merkezinin saran gerçekliği ile tamamlanır (Rosa 1998:204). Böylece, aslında bir *metâlaşmış kendilik* üzerinden kimlik stratejileri gelişmektedir. Bu yaklaşımımız, öznenin özgün ifade kurma becerisini, üstelik metâların değişimi dolayısıyla gerçekleştirme yeteneğini göz ardı etmemekle birlikte, bu boyuta fazlaca vurgu yapan kuramsal değerlendirmelerin liberal çözümlmelerine de tam olarak katılmamaktadır. Zira her öznenin yekdiğerine benzemez, kendinde direnç mekanizmaları barındırıyor olmasını yadsımıyor olmamız, sanayi-sonrası modernliğinin küresel rekabet ve sarmalayıcı koşullarında, bu payın git gide büzüşen bir varlık alanına tekabül etmekte olduğunu saptamamızı engellemektedir. Çağdaş öznellik, varoluşsal anlam üretmedeki belirleyiciliği baskın gelen bir tüketim ideolojisi tarafından biçimlendirilmektedir. Öznenin bir kendilik algılayışı çevresinde yapılanması, git gide daha fazla yapıntı-ötekinin aynasında gerçekleşmektedir. *Öteki*, önemli ölçüde yapıntı haline gelmiştir; çünkü, ya araçlandırılmış iletişimin yaygın ve ikna edici promosyon söylemiyle kuşatılmış, anda tanımlanan kimlik kalıplarıyla kendiliği sürekli biçimlenen bir kaygan *façade*'a (yapı cephesi) tekabül eder, ya bizatihi bu özelliklerin toplumsal yayılımını teşvik hatta tahrik eden media imgesinin kendisidir. Özneliğin yapılanması, beslendiği kaynakların bu şekilde bir *yönetilen-kimlik-araçları* havuzundan ödünç alınıyor olması hasebiyle, doğal psikik itkiler ve bireyin *doğal* toplumsallaşma çevresinin belirleyiciliğinden hayli uzakta gerçekleşmektedir. Alış-veriş merkezi, tam bu uzaklaşmanın, yapıntı-gerçekliğin fantastik evreninin somutlaştığı kamusal bir *iç-dünya* olarak, hermetik gündelik metropol yaşamı içindeki önemli bileşenlerden biri haline gelir. Bu açıdan değerlendirildiğinde, alış-veriş merkezi, devasa bir *aynallı galeri* işlevini görmektedir; aynalar, sırlı olmaktan ziyade saydam ve derinliklidir; bakanın kendi suretini değil, sureti yerine geçen metâlar sonsuzluğunu teşhir eden vitrinler, sanayi-sonrası akışkanlığının en kusursuz aynaları olmuşlardır. Ne iç ne dış olan vitrin, camın saydamlığından opak bir statü türeten ve sonuçta bir alış-veriş ile mütereddittir bir bozulma hissini kamusallaştıran özgül bir yerdir (Baudrillard 1991:264-265). Kendiliğin oluşturulduğu ötekinin aynası yerine, kimlik stratejilerinin yapıntı bozulduğu vitrinler geçmiştir. Zira vitrinde seyredilen metâlar, kimlik inşasının tâli unsurları değil, neredeyse bizatihi kendisidir. Bu nedenle, vitrine bakmak, alış-veriş merkezi ziyaretçisi için yalnızca araçsal nedenlerle açıklanamaz.²⁴ Vitrin,

24 Satın alma eylemine yeni bir tanım getiren alış-veriş merkezi, ilk ortaya çıktığı on dokuzuncu yüzyıl sonlarında, bireyin hareketliliğini, daha önce görülmemiş bir şekilde dönüştürdüğü için bir endişe kaynağı olmuştur. Metâ ile kurulan ilişki, alış-veriş merkezinde, işlevsel ve odaklanmış bir ticarî

aynı sanal deneyimde git gide daha fazla teşhir edilen ve bütünlüğü dağılan varlığın durumunda olduğu gibi, kamusal olarak seyredilebilir kılınan bir kimlik oyununun yeridir. Zaten kendilik, kurumsal rollerden tüketim-temelli yaşam tarzı görüntülemelerine atlayarak, *eğlence toplumunun* tipik benzetim biçimleri içinde temsil edilmektedir (Lagman 1992:63). Alış-veriş merkezi, hem sayısız vitrinden oluştuğu hem sonuçta kendisi büyük bir vitrin olduğu için, *iç* ve *dışın* sürekli olarak birbirine dönüştüğü bir ayna işlevini görür. Öznelik, bu aynada hem aşırı büyüyerek, ben-merkezci bir dünyanın alış-veriş merkezi *locus'*unda somutlaşmasını sağlar, hem aynı mekânın ürkütücü anonimliği ve baş edilemez büyüklüğü altında ufalanan bir ruh hali deneyimleri; alış-veriş merkezi, bu derin çift-değerlilikliğin yaşadığı en sarmalayıcı yerdir.

Bütün gösterge değeri ve ideolojik anlamlarının ötesinde, alış-veriş merkezi, elbette bir ticarî etkinlikler toplamıdır. Bir kapanma sahası olarak, içerdiği ticarî etkinlikleri mümkün olduğu kadar çeşitli ve çok sayıda tutmak, alış-veriş merkezinin varlık nedenlerinden biridir; çünkü işlevsel değerinin yanı sıra, bir toplumsallıklar dizisini bünyesinde barındırmak ve tutmak yönelimine sahiptir. Alış-veriş merkezinin iç kamusalığına giren bir ziyaretçi, kendini bu çoklu yapının sarmalayıcılığına bırakmayı arzular; zira, alış-veriş merkezinin bütün büyüğü bu gönüllü kendini bırakıştıdır. Alış-veriş merkeziyle bütünleşme arzusunun içinde, göz ardı edilemez bir toplumsallaşma ve eğitim işlevi de bulunur (Zukin - Smith Maguire 2004:191); yaşam tarzlarına ait kanılar, fikir parçaları, söylemselleşmiş kültürel kodlar, bu eğitim sürecinde içselleştirirler. Kuşkusuz, alış-veriş merkezine geliş ve onu kullanma nedenleri toplumsal katmanlar arasında farklılaşmaktadır; ayrıca her öznenin kendi varlık kurgusuna göre de, bu gerekçeler çeşitlenmektedir. Ancak, ana hatlarıyla ayırt edilebilir bazı sınıf ya da toplumsal katman tercihleri olduğunu çeşitli araştırmalar ortaya koymuştur. İster daha işlevsel ve maddî değişim, ister tamamen simgesel dolaşım amacıyla olsun, alış-veriş merkezine katılım, sonuçta bu gönüllü kendini bırakışın çeşitli tezahürleri şeklinde görülür. Alış-veriş merkezi, çekiciliğini, önemli ölçüde, sunduğu metâ biçimlerinin ve bunların pazarlanma süreçlerinin çeşitlendirilmesine borçludur. Alış-veriş merkezi, içinde tuttuğu sürece geçerli olan bir matris olarak düşünülebilir; bu anlamıyla, kolektif bir regresyonun da odağı olarak tasavvur edilebilir. Zira, matris, değerleri ve değişkenleri içeren, kapatarak koruyan ve gözeten, git gide belirsiz, açıklaması güç, tekinsiz hale gelen bir dünyada sığınabilecek güvenli bir iç alan sunmaktadır; en *iç*tir. Alış-veriş merkezi, eninde sonunda gidilen, günün sonunda ya da herhangi bir saatinde uğranılan, sonuçta *geri dönülen* bir yerdir; konut ve işyerinin bulunduğu kapanma sahasları gibi, o da *asal* olduğu iddiasını barındırmaktadır. Ancak diğer iki kapanma sahasının az ya da çok içerdiği zorunluluk boyutu, alış-veriş merkezinde en aza inmiş durumdadır; hatta, tam tersine çevrilip bir *özgür tercih* halinde algılanır olmuştur. Buna, kuşkusuz artan alış-veriş merkezleri arası rekabet de ciddi oranda katkıda bulunmaktadır.

ilişkinin ötesine geçerek, satın alma zorunluluğu olmayan bir *tarama* sürecine dönüşüyordu. Daha önceleri dükkâna satın almak için giren birey, artık alış-veriş merkezine *bakmak* için gidecekti (Breckman 1991:4959).

Böylece, diğer kapanma sahaları arasında, *özgürlük* çağrışımına en yakın olan olduğunu iddia edebiliriz. Bu özgürlüğün tanımı, ekonomik güce bağlı olarak belirlenen bir eylemlilik biçimiyle yakın ilişki içindedir: Alış-veriş, gereksinim ya da haz amaçlı olması fark etmeden, her ziyaretçi için alış-veriş merkezindeki birincil etkinlik olmayabilir. Zaten salt gereksinim ile salt haz arasında, kolay belirlenebilir bir sınır da bulunmamaktadır; her ikisinin, birbirlerini diyalektik olarak içerdiklerini ve sürekli dönüşüm içinde olduklarını ifade edebiliriz. Ekonomik güç, alış-veriş merkezi ile kurulan ilişkinin doğasını önemli ölçüde belirler: Daha ziyade satın alma duraklarıyla ilerleyen bir yeniden-keşfetme eylemi mi, yoksa daha ziyade bakış ve orada oluşun akışkanlığıyla zaman/mekânı kesip giden bir deneyim mi olduğu, ekonomik gücün alış-veriş merkezinde özneyi konumlama kudretiyle belirlenir. Çoğu çağdaş kültür-ağırlıklı kuramsal yaklaşım, ekonomik gücü, geliri önemli ölçüde göz ardı etmiş görünmektedir; bu nedenle, ister istemez sınırlar-üstü, hatta ideolojisizleştirilmiş bir modern-sonrası retorikle, alış-veriş merkezi çevresinde oluşagelen toplumsallıklar, münhasıran kültür olguları gibi algılanmak istenmişlerdir. Üstelik, bu tür yaklaşımlar, farklı tüketim düzeyi ve tüketici tiplerini, yalnızca gösterge değeriyle kavramsallaştırmaktadırlar. Oysa, bizim de sarahatle ortaya koymaya çalıştığımız bütün simgeselliği saklı kalmak koşuluyla, alış-veriş merkezi, aynı zamanda yoğun bir şekilde ekonomik güç temelli simgesel şiddetin yaşandığı bir kapanma sahasıdır. Yerin kendi özellikleri, ona özgü bir ürün kavramının geliştirilmesine neden olmaktadır. Alış-veriş merkezi, kendi az ya da çok standartlaşmış mekânsallığı içinde, zengin ve yoksul farkının hem yok olur gibi görüldüğü hem yoğun bir şiddet olarak belirlediği bir yer haline gelmiştir; bu yer içinde, faklılıklar arttıkça, daha önce mevcut olmayan lüks ürünler ortaya çıkabilmektedir (Molotch 2002:682). Böylece, paradoksal olarak, alış-veriş merkezi, kapanma sürecinin içinde kendi *içsel dışlamaları* yaratır. Bununla birlikte, satın alma zorunluluğu olmadan dolaşma, orada mevcut bulunma olanağı sağlaması, alış-veriş merkezini, çok-amaçlı ve doğal olarak çok-anlamlı bir hale getirir. Üstelik, bu çok-anlamlılık, yalnızca bireyden bireye değil, her bir bireyin çeşitli öznellik durumlarının gereklerine, kimlik stratejilerinin gereksindiği araçlara göre sıklıkla değişebilmektedir. Aynı birey, çok kısa bir zaman farkıyla değişim değeri ve gösterge değeriyle tüketimde bulunabilir; hatta bunları neredeyse eşzamanlı olarak bile gerçekleştirebilir. Sonuçta, alış-veriş merkezi, metâ değişimi ya da bu değişimin göstergelerinin dolaşımı sayesinde, geniş bir toplum kesimini kendine çeker. Farklı sınıf konumlarının farklı mazeretleri bulunsa da, alış-veriş merkezi, parçalı ve akışkan toplumsallık biçimlerini, bir anlamda yeniden denetim altına alma çabasının bir ürünüdür. Dağınık, merkezsiz ve kaygan kılınmış bir toplumsal-ekonomik ilişkiler bütünü, herkesi kendisine çağırın, *ana* (*mater, matris, rahim*) toplumsallaşma odağında, yeniden ve bu kez mutlak denetim altına alınmak amacıyla toplanır. Kapalı site ve kapalı işyerine oranla, en anonim, en geniş toplumsal katmanları bütün çoğulluyla barındırabilen yer alış-veriş merkezi olmak gerekir. Hatta onların varoluş nedenleri, mümkün olduğunca homojen bir toplumsallaşma düzlemi yaratmak iken, alış-veriş merkezinde tam tersine bir heterojenleştirme eğilimi mevcut olduğu saptanabilir. En cazip, en gönüllü katılıma dayalı, en kolay erişilen, en çok-amaçlı, en kapsayıcı kapanma

sahası, bu nedenle alış-veriş merkezidir; bunca çoğul bir ortamda, bizatihi alış-veriş eylemi, doğal olarak, her zaman birincil önceliğe sahip bir ziyaret nedeni değildir.

Alış-veriş merkezi, diğer kapanma sahalarında olduğu gibi, otomobile bağımlı yaşamın peşinen varsayıldığı bir kentle temas tasavvuruna dayanır. Otomobilin, *toplumsallaşmış yenilik* olmaktan çıkıp bir *toplumsal icat* haline geldiği bir aşamada, alış-veriş gibi birçok işlev, ona çoğul bir anlam katmaktadır (Scardigli 1983:147). Bu nedenle, kapalı site ve kapalı işyeri sahalarında olduğu gibi, alış-veriş merkezinin vazgeçilmez unsurlarından birisi otoparktır. Ancak, onun çağırma gücüne göre değişmekle birlikte, alış-veriş merkezine olan talep, kimi gün ve saatlerde, otomobilli ulaşımı ve park kolaylığını bir engele dönüştürebilmektedir. Özellikle kış mevsiminde, hafta sonları, alış-veriş merkezi yoğun nüfus akışına mâruz kalan bir kapanma sahası haline gelmektedir. Bununla birlikte, otomobil, alış-veriş merkezine yegâne ulaşım aracı değildir. Her ne kadar diğer kapanma sahalarına doğal olarak başka araçlarla ulaşmak mümkünse de, alış-veriş merkezine ulaşım çoğu zaman özellikle kolaylaştırılmıştır: Kamu taşımacılığı ile kolay erişilebilen mevkilerde inşa edilen alış-veriş merkezleri, kimi durumlarda, bizzat o hatlarla organik bütünlük arz eder. (Metro hattına, doğrudan bina içinden bağlantı, kısa yürüyüş mesafesinde diğer kamu taşıtlarına erişim kolaylığı vb.). Oysa, kapalı site ve kapalı işyeri, bu tür erişimleri özellikle kolaylaştıran tipte kapanma sahaları değildir. Hatta, birçok kapalı site, kamu ulaşımına özellikle uzak konumlarda inşa edilmekte, otomobille özel ulaşım dışında bir seçeneğe kolaylıkla yer açılmamaktadır. Bu, en kapalı kapanma sahasının doğal bir özelliği addedilmek gerekir; çünkü başlıca varoluş amacı, mümkün olan en kapalı ve homojen yaşam alanını yaratmaktır. Oysa, alış-veriş merkezi, tam tersi yönde bir hedefi gözetir: En geniş ve çeşitli kitleyi en uzun süre, en çok tüketimle ilişkilendirerek kapanma sahasında tutmak. Ticarî neden, elbette bu cazibenin önemli bileşenlerinden biridir; ancak, alış-veriş merkezinin, akışlar toplumunda dönüşen kamusalığın, *kapalı bir agora* olarak yeniden yapılandırılmasında merkezî bir rol oynamakta olduğunun altı çizilmelidir. Diğer bir deyişle, alış-veriş merkezi, kayganlaşmış ve dağılmış bir piyasanın kamusal alan kavramını, akışkanlıkları varlığında toplayarak, etkili bir şekilde gözetlenen ve gönüllü katılıma dayanan bir kapanma sahası halinde yeniden örgütlemektedir. Alış-veriş merkezinin en geçirgen kapanma sahası olarak *içerme* siyasasının bir parçası haline gelmesi, kentin genel anlamda atomlaşması ile doğrudan ilintilidir. Kentin atomlaşması, kamusal alana atfedilen, 'belli bir sahada işlevlerin kesişmesi' özelliğinin yitimi sonucunu doğurmuştur. Ancak bu olgu, paradoksal olarak, kullanıcı bir liberal kavramsallaştırma içinde algılanan bireylerin, cemaat ilişkileri arayışını da beraberinde getirmiştir (Sennett 1995:234). Bu anlamda, her ne kadar kapalı siteden ilk bakışta tezat olarak algılanabilecek bir farklılık arz etse de, alış-veriş merkezi, aslında onunla sistemsel bir tamamlayıcılık ilişkisi içindedir. Kapalı sitenin kategorik olarak dışladıkları, alış-veriş merkezinde, çatışma içinde oldukları sınıflarla bir araya gelerek, sanayi-sonrası koşullarda, sanal etkileşimden sonra mümkün olan yegâne agora'da toplumsala dair sürekli bir yanılısamayı içselleştirebilmektedir. Diğer bir deyişle, günümüzde kolektif eylem ve buna

dair varsayımsal bilinç, ya tekno-merkezci bir sanal etkileşimde, ya tüketim-temelli bir alış-veriş merkezinin uçucu kamusalılığında mümkün olabilmektedir; her hâl-ü kârda sürekli yapılabozulan bir geçiciliğe dayanır. O nedenle, alış-veriş merkezine erişim, eğer söz konusu yer, seçkinciliği fazla-vurgulanmış bir tip değilse, genellikle mümkün olduğunca kolaylaştırılmıştır. Otomobil, diğer kapanma sahalarındaki kadar önemli, ama onlardaki kadar merkezi değildir.

Nihayet, alış-veriş merkezi, diğer kapanma sahalarıyla ortak temel bir özellik daha arz eder: Sürekliliği garantilenmiş eğlence işlevi. Alış-veriş merkezi, çeşitli vesilelerle değişen bir dekora sahiptir. Bunların arasında dünya çapında belli bir kabul edilmişliği olan ve ileri derecede ticarileşmiş, başta yılbaşı (Hıristiyan geleneğinde Noel), anneler, babalar, sevgililer günü, vb. günler olduğu kadar, küresel ekonominin yerel kültür özgüllükleriyle eklemlenme örnekleri sayılabilecek dinî ve millî bayramlar, Ramazan ayı, vb. vesileler sayılabilir. Gereğinde icat edilen, yeniden biçimlendirilen, metâlaşması için küresel etkenlerle bileştirilen kültür parçaları, alış-veriş merkezinin bir sürekli karnaval ve gösteri alanı olmasını da sağlamaktadırlar. Kapalı işyerinde ikincil ve tamamlayıcı işlevlerle, sıkıcı sanal işi katlanılabilir hale getiren; kapalı sitede, köksüz bir kentle ilişki tipini nostalji ya da soyutlama dolayımıyla, kendine özgü kılmaya çalışan, bu suretle bir yapay topluluk bilinci kurgulamaya yönelmiş eğlence, alış-veriş merkezinde, metâların dolaşımının süreğen sahnesi haline gelir. Toplumsalın parçalandığı bir çağda, toplumsallaşma yordamı olarak alış-veriş merkezine gönüllü kendini bırakış, göz ardı edilmez bir şekilde eğlencenin *siren şarkısı* rolüyle sağlanmaktadır. Eğlence vaadi, yalnızca seyretmek ve teğet geçtiği kamusalılığı hissetmek anlamında bir ilişkilendirme yoluyla toplumsallaşana olduğu kadar, satın alma eylemlerinin zincirleme akışına kendini kaptırana da aynı fantastik söylemsel kurguyu sunar. Eğlence, bu anlamda, metâların sahneye çıkarılıp teşhire konduğu, bu şekilde hayali yaşam tarzlarına zihinsel olarak bağlanan kimlik stratejilerinin kurulduğu bir zemin haline gelmiştir. İçine eğlence katılmamış hiçbir promosyon söylemi, duyuları âzamî şekilde sarmalamayı hedefleyen hiçbir uyaran taşması artık tüketiciler kitlesi nezdinde yeterince müteber değildir. Tüketmenin derinleştirdiği anlam gedikleri, bir çeşit anestezi etkisi ve çözülüş estetiğiyle, hızla ama trajik bir şekilde, pazarlama ideolojisinin kısa vadeli hesaplarından başka bir amacı barındırmayan *yavan eğlence* tarafından doldurulmaktadır. Aslında bu, *boşluğu boşlukla doldurmanın* sınaî boyuta taşınmış halidir (Nalbantoğlu 2007:113). Alış-veriş merkezi, bütün bu gösteriselleşmiş tüketim sürecini, kimliklenme ayrıcalığı haline getiren vazgeçilmez önemde bir kapanma sahasıdır. Kapalı site, kapalı işyeri ve alış-veriş merkezi, bu şekilde, birbirlerini işlevsel olarak tamamlayıcı hermetik bir sistemi oluştururlar. Ancak, bu sistem, bu üç taşıyıcı ayağı, yine aynı hermetik mantığı yeniden üreterek, birbirine bağlayan akışkan kanallara gereksinim duyar. İşte, özellikle elektronik teknolojisinin git gide incelenmesi, bu hem coğrafî hem kavramsal anlamda ayrı duran kapanma sahalarını birbirlerine kusursuz bir şekilde bağlar. Bu bağlantı, aynı zamanda kentle temasın tam anlamıyla steril bir hale gelmesi demektir.

Kapanma sahalarının bağlantı unsurları olarak otomobil, cep telefonu ve kredi kartı

Sanayi-sonrası kentinin neo-liberal siyasâlarla desteklenen yeni ayrışma modeli, yukarıda ana hatlarını sunmaya çalıştığımız dışlama süreçlerini devreye sokmuştur. Bununla birlikte, yeni toplumsallıklar, yeniden keşfedilen ya da yoktan icat edilen, anda yapılıp bozulan kolektif bilinç örüntüleri, bu yeni kentsel yapılanmanın dönüştürücü unsurları olarak diyalektik bir bütünlük oluşturmaktadırlar. Küresel ekonomiyle bütünleşme eğilimi, kentlerin önemli bir kısmında, aynı anda, aşırı-akışkan, bileşimsel, uçucu deneyim tiplerinin ve bunların zıt yönünde acımasız rekabet, bireysel kurtuluş koşullarına uygun dışlama biçimlerinin gelişmesine yol açmış görünmektedir. Kentsel mekânın örgütlenmesinde ağırlıklı olarak belirleyici bir rol üstlenen dışlama siyasâları, paradoksal bir şekilde, akışkanlıklardan beslenen, bununla birlikte hızla kendi üstlerine kapanma eğiliminde olan hermetik yaşam alanlarının oluşmasını tahrik etmektedir. Çözümlememizde *kapanma sahaları* olarak adlandırmaya eğilimli olduğumuz bu tür mekân odakları, başlıca üç tip ana hermetik yaşam alanı yaratmaktadır: Kapalı site, kapalı işyeri, alış-veriş merkezi. Her ne kadar bu üç hermetik bölge, kent yaşamı kurgusunun önemli bir kısmını oluştursa da, elbette tamamını düzenlemek iddiasında olamamaktadır. Ancak mümkün olan en fazla kapsayıcılığa ulaşmak, kapanma sahalarının başlıca hedefidir. Bununla birlikte, sonuçta, bu üç kapanma sahası kentte belli bir fizikî varlığa tekabül etmektedirler. Yaygın bir gözetimi garantileyen tam hermetik yaşam döngüsü, elbette, bu farklı ve çoğu zaman birbirlerine az da olsa belli bir mesafede yer alan kapanma sahalarının, yine aynı kapalılığı âzamî ölçüde korumayı başaran kanallarla bağlanmalarını gerektirir. Nitekim, hermetik yaşam döngüsü modeli, bağlayıcı, bütünleştirici ve katalizör işlevlerine sahip araçlar sayesinde tamamlanmaktadır. Hermetik yaşamın kuruluşu, küresel akışkanlığın doğasına uygun olarak, teknolojinin merkezde olduğu bir toplumsal örgütlenmeye bağlıdır. Özellikle elektronik teknolojisindeki baş döndürücü gelişmeler, her adımda bireye daha fazla hitap eden, onu münhasıran bireysel olarak kuşatan, ancak bu kılcallaşmayı bütünsel, amorf bir gözetim aygıtının yapılanması yönünde seferber eden özelliktedirler. Kuşkusuz bu diyalektik bir süreçtir; sistemsel dayatmalar ve kuşatmalar kadar, onlara karşı gelişen az ya da çok kalıcı direnişleri de içerir. Sonuçta, kentte hermetik yaşamın kuruluşu, önemli ölçüde teknolojik gereçlerin bağlayıcı unsur olarak çalışması ile mümkün olabilmektedir. Günümüzün yüksek düzeyde teknolojikleşmiş dünyasında, elbette sayısız gereç ve kullanım biçimi, gündelik yaşamın belirleyici unsurları haline gelmektedir. Ancak bunların arasından, belli bir anlamlılığı olan üç tanesi, hermetik yaşamın kuruluşunu doğrudan belirleyici nitelikte görünmektedir: (1) Fizikî anlamda hareketliliği ve bağlantılılığı sağlayan *otomobil*; (2) zamanı ve mekânı birbiri içinde eriten bir iletişimi mümkün kılan *cep telefonu*; (3) yüksek düzeyde teknolojikleşmiş kapanma sahaları içindeki tüketim-temelli varoluşu mümkün kılan *kredi kartı*. Bu üç temel gereç, sürekli bir bağlantılılık durumunu sağlayarak, kapanma sahalarının tam anlamıyla birbirleriyle bütünleşik bir sistem oluşturmalarına destek olur. Böylece, coğrafi-

fizikî, iletişimsel-algısal, tüketim-kimlik bağlamına dair, iç içe geçen üç bağlantı hattı sayesinde, kapanma sahaları birbirilerinin devamı haline gelirler. Kentsel mekânın bütünleşmesi söz konusu olduğu için, elbette coğrafi-fizikî bağlantılanma birincil önemi haizdir; çünkü kent dokusuyla temas etmeden, hermetik bir yer değiştirmeyi, her şeyden önce, bunu somut anlamıyla gerçekleştiren özelleşmiş taşıma biçimleri sağlamaktadır. Her ne kadar otomobil, bu ulaştırma gereçlerinin en önemlisi ise de, yegâne biçimi değildir. İnsanın kente bağlantılılığını sağlayan otomobil, telefonla birlikte düşünüldüğünde, bütünleyici ve benzersiz bir işlev yaratmaktadır (Webber 1992:275-276).

Modernliğin beraberinde sürüklediği en temel kavramsal dayanaklardan biri, Aydınlanma geleneğinde somutlaşan bireyselleşmedir. İnsan olarak tek bireye atfedilen önem, kökleri *doğal hukuk*, *doğal insan*, *doğal durum* kavramlarına uzanan derin bir düşünümde, ama özellikle on-sekizinci yüzyıldan itibaren kendisini belli etmiştir. Bu çok geniş kapsamlı tartışma, kuşkusuz, bu makalenin hem kavramsal hem fizikî sınırlarını aşmaktadır. Ancak vurgulanması gereken temel bir olgu, bireyin, ayrıcalıklı bir anlam birimi olarak kavramsallaştırma sürecinin, liberal siyasalar ve ahlâktan ayrı düşünülemeyeceğidir. Bireysel kurtuluş mitosunun sanayi uygarlığının kentsel deneyimiyle buluştuğu noktada, modernliğin en büyük mitoslarından biri *otomobil* ortaya çıkmıştır. Otomobil, sanayi uygarlığının bütün kavramsal ve ideolojik özetini cisminde simgeleştiren bir araç olarak tasavvur edilebilir. Bu açıdan bakıldığında, otomobil, modern çağların önemli bir bölümünde mevcut olmuş bir değişken gibi kabul edilebilir. Bununla birlikte, günümüzün neo-liberal dünyasında bireysel açılımlara dayalı yaşam güzergâhları, önemli ölçüde özelleştirilmiş çözümlere dayanmaktadır. Kentle ilişki kurmanın vazgeçilmez unsuru olan ulaşım biçimleri, bu bağlamda, yoğun bir şekilde otomobil-önceliklidirler. Otomobil, her şeyden önce, belli bir kamusal alan içinde bir mikro-özel alan yaratabilen, bununla birlikte sabit olmayıp coğrafi hareket yeteneği çok yüksek bir öz-yeterlilik balonu olarak düşünülebilir. Nitekim, otomobil, yalnızca basit bir yer değiştirme işlevine karşılık gelmez; bir dizi konfor ve kolaylığı kullanıcısının hizmetine sunan bir *teknoloji gösterisidir*. Zira, otomobil, *görme bilincinin denetiminde* hareket eder (Gökhan 2005:35). Otomobil promosyon söyleminde, bu gösteri boyutu, saygınlık kaynağı ve fantezi olarak sıklıkla gündeme getirilmektedir. Çarpıcı bir şekilde erkek-egemen ve phallus-merkezli bir söylemin mitolojikleştirilmesinin örneklerini sergileyen otomobil reklâmları, kent ve erkek-özne arasındaki erotik ilişkiyi betimler. Bu ilişkinin önemli bir uzantısı, kent-dışına kaçma mitosudur; ancak kentli bulunduğu ve onun ayrıcalıkları korunduğu zaman arzulanabilecek bir izlektir. Sonuçta otomobil, bu mitosunu besleyen, bir anlamda kente mahkûm öznenin tragedyaya ve narsisizmini aynı anda kendinde özetleyen bir araçtır; ondan öte, bir fazla-yüklenmiş göstergedir. Kuşkusuz kendi kavramsal çerçevemiz, otomobil üzerine geliştirilmiş bütün çözümlerinin gözden geçirilmesini engellemektedir. Burada, altının çizilmesi gereken boyut, otomobilin hermetik yaşam döngüsünün en vazgeçilmez coğrafi bağlantı elemanı olarak yüklendiği işlevdir. Ayrıca, bu

işleve kuşkusuz sayısız simgesel anlam birimi de eklenmektedir; bunlar da, hermetik yaşamı meşrulaştıran, söylemselleştiren unsurlardır.

Otomobil, ana hatlarını betimlemeye çalıştığımız üç odaklı modelin coğrafî-fizikî bağlantı kanallarının en önemlisini oluşturmaktadır. Bu bağlamda, otomobil, yalnızca bir ulaşım aracı değil, aynı zamanda kentle *belli bir iletişim* kurma yordamıdır. Üzerinde taşıdığı simgesel yükten ayrılamayacak bir şekilde, kentin algılanışına dair ideolojik bir konum alışı, otomobil, cisminde ve kavramında mükemmel bir şekilde ortaya koymaktadır. Otomobil, her şeyden önce hermetik yaşam döngüsünün *hermetik* kalmasını sağlayan yeri doldurulmaz bir bağlantı kanalıdır. Hermetik yaşam ideolojisi, otomobili yalnızca işlevsel bir araç olarak değil, aynı zamanda, yaşamsal önemi haiz bir araç takımı parçası olarak varsayar. Hatta, otomobil, diğerleri arasında tartışılmaz bir önceliğe sahip, bir çeşit beden uzantısı gibi algılanmaktadır; fizikî hatta fizyolojik olarak bütünleşilen bir yer/hesne/kavram/araç'tır. Sanayi-sonrası küresel akışkanlığın belirlediği kent, ileri derecede belirsizlik, bulanıklık ve tehdit içermektedir; otomobil, bir protez-beden vaadiyle, bu tehditkâr ortamdan yalıtılmayı sağlayan en vazgeçilmez ortamı sunmaktadır. Hizmet-ağırlıklı bir ekonomide, kendine-hizmet (*self service*), böylece, kendiliğinden kendiliğinden inşası ve bağllara (örneğin çocuklar) öğretici hizmetkârlıkla mesafelenme, otomobil sahipliği ile somutlaşmaktadır. Bu bağlamda otomobil, bir yandan bir bireysel özgürlük simgesidir; diğer yandan, herkesin ayrılaştığı bir kent kısıtlılığında git gide dar gelen yolların tutsağı olan bireyin küçük kapanma sahasıdır (Adelson 1992:292). Aynı zamanda, tehditkâr kentin kaynaklarından âzamî şekilde yararlanmayı da mümkün kılması, onu, çift-değerlikli çağdaş ruh halinin tamamlayıcısı haline getirmektedir. Böylece, kentin içinde ileri derecede bir seyyaliyet kazanan özne, hem onun kaynaklarını istediği gibi kendine mâl edebilmekte, hem onun git gide daha belirsiz ve tehditkâr hale gelen dokusuna temas etmeden geçip gidebilmeyi sağlamaktadır. Nitekim, otomobil, sanayi-sonrası zihniyet dünyasının, ötekinin, hatta kendi eyleminin sorumluluğunu almaktan imtina eden öznenin *teğet ahlâkına* uygun olarak kentle teğet bir ilişki kurmaktadır; kentin *diğer* kesimleri, hep *bir camın ötesinden*, hızlı bir seyir esnasında ve steril koşullarda seyredilen bir stilize *manzara* haline gelmektedirler. Hele buna bir de genellikle eşlik eden radyo ya da kaset/CD müzik yayını var ise, otomobil, kenti hem çok uzağa fırlatır hem yakın bir *edinme* ilişkisine indirger; bir çeşit sanal gerçeklik deneyimine dönüşür (Freund – Martin 1996:131). Böylece, otomobil hem protez-bedenin kurulmasında birincil bir rol oynar, hem bu şekilde kentle stilize bir ilişki kurmaya yardımcı olur; hermetik yaşam döngüsünün ruhu da tam bu *hem içinde hem dışında* ilişkinin yaygınlaştırılmasını gerektirmektedir. Ancak otomobil, bu şekilde bir kentle ilişkiyi sunan yegâne bağlantı kanalı değildir; onun sunduğu kadar billurlaşmış bir yalıtım olmasa da, benzerlerini başka türlü araçlar da sunmaktadır. Bunların arasında, özellikle kapalı siteyi kapalı işyerine bağlayan *servis araçları* gelmektedir. Sanayi-sonrası *corporate* yaşamın, biraz da İstanbul'a özgü en hüznü manzaralarından biri, kuşkusuz, kulaklarında kulaklıklarıyla müziğe boğularak, camın arkasından akıp giden kent dekoruna

depresif bakışlarla dalıp giden genç beyaz yakalı insanların servis aracının içindeki görüntüleridir. Bireyselleşmiş olan eylem, özne-bireyden başka bir çıkış noktasına sahip değildir; sürekli kendi anlam birimlerini yaratma ve bunu bilenmiş bir performans sergisinde gerçekleştirme zorunluluğu, depresyonu toplumsal bir durum olarak tetikleyen başlıca neden sayılmak gerekir (Ehrenberg 2000:233). Bu bakımdan, servis aracı ve içerdiği yalnız tekillikler, bu durumu mükemmel bir şekilde özetlemektedir. Her ne kadar görelî bir kamu taşımacılığı sayılsa da, servisle ulaşım, diğer toplu taşıma araçlarındaki anonimliği barındırmaması ve benzerlerle kapalı bir alanda kalma özelliğinden dolayı, aslında otomobilin daha az konforlu bir hali sayılabilir. Sonuçta, kentin, hermetik yaşam döngüsü dışındaki unsurlarıyla temas kesilmiştir.

Otomobilin coğrafi anlamda sağladığı *yalıtma-bedenle bütünleşme* etkisinin benzerini, iletişimsel düzeyde sağlayan araç ise, bireyselleşmiş teknolojinin en popüler görüntüsü olan cep telefonudur. Akışlar toplumunda, yadsınmaz bir şekilde iletişim birincil bir bağlayıcı rol oynamaktadır. Zaman ve mekânın bütünleşmesi, önemli ölçüde iletişim teknolojilerindeki gelişmeye bağlıdır. Küresel akışkanlığın sağlanmasında, kitle iletişim araçlarının etkisi kadar, bireye indirgenmiş yüksek teknolojilerin de baskın bir rolü olduğu tartışılmaz bir gerçektir. Bireyin kullanımına açılan bu yeni teknolojik gereçler, özerkleşmiş bir mikro-toplumsallık yanılması ve buna eşlik eden denetleme gücü yanılığı yaratmaktadırlar. Buna mukabil, bütün teknolojik olgularda olduğu gibi, bu kılcallaşmanın görelî bir bireyselleştirici-özgürleştirici etkisi olduğu yadsınamaz. Nitekim, teknik-merkezli bir dünya tasavvurunu sürekli daha güçlü bir şekilde tek hakikat olarak dayatan tekno-bilimsel neo-liberal ideoloji, kendi yayılımını kolaylaştırmak için tasarladığı gereçler ve kullanımların, tüketiciye dönüştürdüğü bireyler tarafından üretilen direnç biçimleri karşısında, tümelleştirici siyasâlarını dönüştürmek zorunda kalmaktadır. Teknolojinin bireyselleşmesi, kuşkusuz, sistemin kendi açıklarını yoklamak ve daha etkili yeni kullanım ve gereçler, sonuçta daha sarmalayıcı kuşatma stratejileri üretmek için bir üstünlük elde etmesi anlamına da gelmektedir. Ancak, teknolojinin gelişmesini, zaten bu strateji-karşı-strateji, dayatma-eklemlenme, öğretilen kullanım-dönüştürülen kullanım diyalektiğinde düşünmediğimiz zaman, sıklıkla yapılan bir yanılsa düşerek *iyimser-kötümser* yorum karşıtlığına mahkûm olabiliriz. Bu nedenle, tartışmamızın kapsamındaki boyutuyla bireyselleşmiş teknoloji olgusunu, bu diyalektik ilişki bağlamında kavramsallaştırmakta olduğumuzun altını çizmemiz gerekmektedir. Bu bağlamda, hermetik yaşam döngüsünün temel bağlantılandırıcı unsurlarından biri, günümüz bireyinin en *vazgeçilmezi* olarak addedilebilecek cep telefonudur. Akışkanlıklar dünyası, her şeyden önce bir enformasyon ağının sürekli ve yaygın bir şekilde kurulmasını gerektirmiştir. Teknolojideki bireyselleşme eğiliminin ortaya çıkışı ve geçirdiği evreler, bu akışkanlık ekonomisinin kurulmasından ayrı çözümlenemez. Cep telefonu, bu akışkanlık sürecinin çok merkezî bir unsuru olarak, gündelik yaşamın kurgulanmasında önemli bir yer işgal eder. Ancak, onun getirdiği dönüşüm, yalnızca enformasyon akışının kolaylaştırılmış olması şeklinde tezahür etmez; aynı zamanda, bir algısal yeniden biçimlenmeyi

harekete geçirir. Cep telefonu, taşınabilir ve kişiye özel olabilmesi bakımından, ilk kez bireyselleşmiş bir iletişim tasavvurunu mümkün kılmıştır. Bunun sonucunda, bireyin mekânla ilişkisinin kökten değişmeye başladığını iddia etmek yanlış olmayacaktır; *yönetilebilir*, *bükülebilir* ve daha önemlisi *esnetilebilir* bir mekân algılaması geliştiren birey, genel akışkanlığın dinamik bir parçası olmak için önemli bir zihinsel dönüşümü gerçekleştirmektedir. Aynı zamanda, bireyselleşmiş iletişim sayesinde, mekânın belli bir ölçüde atomlaşmış bir denetimi söz konusu olabilmektedir. Böylece, mekân, *içinde kaybolunan*, *içine dâhil*, düzenine *tâbi* olunan bir tümel tasarım olmaktan çıkmakta, merkezinde birey bulunan, hem coğrafi anlamda dönüştürülebilir, hem kısmen hükmedilebilir akışkan bir süreç haline dönüşmektedir; bu, zamanla mekânın iç içe geçmeye başladığı kritik eşiştir. Günümüzün toplumsal değişmelerini açıklamaya çalışan çeşitli kuramcılar, zaman ve mekânın bütünleşmesinden ve zaman/mekân olarak adlandırılabilir bir bileşimsel toplumsallıklar ortamından bahsetmektedirler. Öyleyse, dönüşen yalnızca bireysel iletişim ağlarıyla sarılan mekân değil, sanayi kapitalizminin temel denetim siyaseti haline getirdiği *zamandır* da. Zaman ve mekân, birbirlerini belirleme kapasiteleri olmasına karşın, ayrı gerçeklik alanları olan toplumsal düzlemler iken, sanayi-sonrası koşullarda, git gide birbirlerinin içinde erimişlerdir. Bu bütünleşmenin en belirleyici unsurlarından birisi, kuşkusuz bireyselleşmiş iletişim teknolojilerinin yaygın kullanımınıdır. Teknolojikleşen bir dünya tasarımında, *minyatürleşmenin*, tedrici olarak kılcallaşan gözetim aygıtının yaygınlaşmasında göz ardı edilmez bir önemi vardır (Gandy 1993:51). Cep telefonu, bu dönüşümü tartışılmaz bir şekilde yöneten temel gereç olmak gerekir. Teknolojik olanakların incelenmesiyle birlikte, cep telefonu tedricen insan bedeniyle bütünleşmektedir; bu da, *garantilenmiş yanıt*, *coğrafi izlenebilirlik* ve *parçalı toplumsallıkların* kesintisiz kılınması anlamına gelmektedir. Beden, *teknoprotez* beden haline geldikçe, zaman/mekân içindeki akışkanlık yeteneği de katlanarak artmaktadır. Kapanma sahalarını birbirine etkili bir şekilde bağlayan teknolojikleşen bireyin bu git gide artan akışkan halidir. Diğer yandan, coğrafi ya da mekânsal hareketlilik, ona uygun ruh halinin gereği olan akışkan bir ahlâk anlayışı ile buluşmaktadır. Teknolojikleşmiş beden, teknolojikleşmiş *öteki-bedene* yine teknolojinin sağladığı hız ve kudrette erişme, ama aynı zamanda, aynı hız ve kudrette ondan kaçınma olanağı da kavuşmuş olmaktadır. Diğer bir deyişle, öteki, bir yandan, ilişkisellik sorumluluğu alınmaktan özenle kaçınılan teğet ve anlık bir deneyim haline gelmekte, diğer yandan, keskin bir ben-merkezci hazcılığın sonucunda trajik olarak nesneleşen bir varlıktır. Akışkanlığın bir başka paradoksu, aşırı-ilişkisellik ile mutlak yalıtılmanın iç içe geçmesidir: En kalabalık, ilişki-yoğun ortam, günümüzün iletişim sarhoşu bireyinin, git gide yalnızlaşan en yalıtılmış halini acıklı bir şekilde duyurmaktadır.²⁵ Cep telefonu, böyle bir iletişime boğulma

25 Yalnızca küçük bir not olarak, sanal grupların bu konuda sundukları ilişkisellik biçimlerine kısa bir değinmenin yararlı olacağı kanısındayız. Diğer birçok etkileşim düzleminin yanı sıra, son yıllarda büyük bir popülerlik kazanmış olan Facebook'un durumu özel ilgiyi hak etmektedir. Her ne kadar, bu kısıtlı çerçevede Facebook'un geniş çaplı bir çözümlemesini yapmayacak olsak da, nicilikle ifade edilen 'arkadaş' (friends) işlevinin, bu çağdaş yalnızlık biçiminin çok acıklı bir örneği olduğunu belirtmemiz gerekir. Zira Facebook'taki üye *profilinin* en önemli göstergelerinden birisi *arkadaş sayısı* olarak kabul edilmektedir. Herhangi bir *persona*, kendisini, sahip olduğu arkadaş

halinin ileri derecede ticarileşmiş en temsil edici görüntüsünü sunmaktadır. Cep telefonu, zamana ve mekâna bileşik akışkan bir süreçte hükmetme yanılığını bireye sağlarken, bu suretle hedeflenen ötekini hızla bir vazgeçilebilir nesne haline getirir. Artık randevu kavramı mevcut değildir; bir yer ve zaman için sözleşme var ise bile, bizatihi cep telefonunun varlığı, bu sabitlemenin ahlâki sorumluluğunu rahatça bozma hakkına sahip olunduğuna dair ikna edicidir. Üstelik bu eğilip bükülebilir, sıkışma ânında vazgeçilebilir sözleşme, birçok kez, cep telefonunun salt teknolojik gösteri değerinin bir cazibe etkeni haline gelmesine kurban gider. Bu noktada, gerçek duygularla kurgusal duygular birbirine karışmaktadırlar; zaten aracılardırılmış deneyim, özünde bu iki boyut arasında gidip gelen istikrarsız bir ruh haline tekabül etmektedir (Boltanski 1993:219-220). Ötekinin acısı, bütün gerçeklik benzetimiyle öznenin deneyimine temas eder; ancak, kurgusal olanın hafifliğiyle sarmalanmış olarak, karşılığında bizatihi öznenin kendilik algılayışında da bir hafiflemeye neden olur. Randevu, söz, tutarlılık, süreklilik, cep telefonunun hızla yok ettiği insan ilişkisi özellikleridir; artık yalnızca kesinliksiz, kaygan, belirsiz, *ötekine teğet bir yap-boz oyunu* vardır. Hatta asıl cazip ve *hakikî* olan, o oyunun kendisinden başka bir şey değildir. *Herşeyobur* bir zihniyet, hem ötekine teğet, ama bir toplumsal sermaye geliştirmeye yönelik varoluş kaygısı, hem sürekli daha fazla beliren tüketim gereksinimleri sonucunda biçimlenmektedir (Southerton – Tomlinson 2005:232). Cep telefonu, böyle bir eğreti ve akışkan dünyanın göz ardı edilemez katalizörlerinden birisidir. Bu haliyle, hermetik yaşam döngüsünün kurulmasında başlıca rollerden birini oynar. Zira, coğrafi-fizikî hareketlilik mekânları somut olarak otomobil sayesinde birbirine nasıl bağlanıyorlarsa, zaman/mekân içindeki zihinsel akışkanlık da cep telefonu ile aynı etkiyle sağlanır. Böylece, cep telefonu, kapanma sahalarının iletişimsel akışkanlığını mümkün kılan ikinci bağlantılandırma kanalı olarak kavramsallaştırılabilir.

Hermetik yaşam döngüsünün tamamlayıcı ve katalizör araçlarının sonucusu, sistemi kesin olarak bir *metâlar dolaşımı* süreci haline getiren kredi kartıdır. Hermetik yaşam döngüsü münhasıran bir kapitalist etkinliktir; metâlar dolaşımı ve değişim değeri yaratımıyla belirlenir. Sanayi kapitalizminin üretimi önceleyen örgütlenmesinden farklı olarak, sanal değerlerin yer değiştirmesine dayalı sanayi-sonrası kapitalizm, somut olarak üretilmiş değerlerden ziyade, var olduğu varsayılan değer temsillerinin kesintisiz dolaşımı üzerine kurulmuştur. Böyle bir sanal akışkanlığı, ancak benzer tabiatla bir katalizör mümkün kılabilir; kredi kartı, nesnesi ve kavramı ile bu işlevi yerine getirebilecek en uygun araçtır. Kredi kartı, öncelikle kendinde bir değer taşımaz ya da imlemez; değer onda hep gizlidir. Buna mukabil, üzerinde sarıh olarak değeri sabitleyen banknottan ayrılarak, en azından kuramsal olarak sonsuz değer üretme yeteneğine sahiptir. Onu arzulanır

sayısıyla, dolayısıyla ne kadar popüler, ne denli sunulabilir, arz edilebilir, arzu edilebilir olduğuna dair kanıt ibrazı ile tanıtır. Üstelik bu kesintisiz olarak sürdürülmesi gereken bir çabadır; popülerlik, sahenin önünde, referans imgesi olarak, nisbeten geniş bir sanal kitlenin önünde varkalabilmek, sonu gelmeyen yorucu bir enerji israfını gerektirir. Diğer yandan, bizatihi *arkadaşlık* kavramı, grotesk bir metâlaşmanın nesnesi olmakta, *arkadaş koleksiyonu* yapmak ve kendiliğin bu şekilde ifade edilebilmesi, iletişim-yoğun bir kalabalığın içinde trajik *yalnızlık adalarının* nasıl oluşmakta olduğunu bize hatırlatır gibidir.

ve tercih edilir kılan, tam bu gizil değer üretme yeteneğidir. Eyleminin ahlâkî sorumluluğunu almaktan kaçınan bir birey tipinin egemen olduğu akışkanlıklar dünyasında, kredi kartı, değişim değeri üretimi sırasındaki *ratio*'dan kaçışı mümkün kılmaktadır. Böylece, değişim değerinin, harcamayı yapan nezdinde bir çeşit saydamlaşması söz konusu olmaktadır. Hermetik yaşam döngüsü, özünde böyle bir coğrafî, mekânsal, zamansal, kavramsal ve ahlâkî saydamlaşmayı gerektirmektedir. Üstelik, akışkanlıklar içindeki dışlama süreçleri, bu şekilde hem ayrışık hem bütünleşik çift-değerlikli görünümünü koruyabilmektedirler. Kapanma sahalarının bu çelişik doğası, kredi kartı nesnesinde bir anlamda özetlenmektedir. Banknot gibi anonim olmayan, kişiye özel oluşturulmuş, buna uygun bir dizi kod düzeni (şifre, manyetik bant ya da yongada biriktirilen diğer kart enformasyonları, kartın geçtiği yerlerde bıraktığı elektronik izler, vb.) içeren bir gereç olan kredi kartı, bu yönden bakıldığında, son derece kapalı, gizli ve birey-temelli olarak görünür; ancak işlevi, banknotun anonim ve sonuçta belli bir kolektif bilince eklenilen değer yaratma becerisinin çok üzerinde bir düzeye tekabül eder. Nakit olarak ödemenin güç olduğu miktarları (bozukluk metal paralarla ödemek gereken, hatta pratik olarak ödenemeyen küsurat, vb.), kredi kartı ile fark etmeden sarf etmek mümkündür. Bu küçük *teknik* olanak bile, kredi kartının tercih edilmesinde yeterince ikna edici rol oynamaktadır. Elbette, kredi kartının *avantajları*, bunun çok ötesine geçerek, değerle kurulan ilişkinin sanallaşmasına yol açacak bir yapısal boyut içerir. Kredi kartı, öncelikle değerın saydamlaşmasıyla birlikte bir buharlaşma etkisi yaratır. Diğer bir deyişle, ödeme ânında sanki bir değer değişimi gerçekleşmiyormuş izlenimini, başarıyla verir; ne nesnesi ne durağan görünen eylemi, elektronik sonucu hakkında tüketiciye bir işaret verir.²⁶ Üstelik kullanması *kolaydır*; yalnızca bu neden bile, onu kullanma arzusunu kamçılar. Diğer yandan, kredi kartı, öznenin sorumluluğunu bir *sanal ötekine* aktarmayı kolaylaştırır: Kredi kartıyla değer değişimi sırasında, bir yerlerde fiilen duran, edinilmiş ya da edinilecek bir maddî varlığın azaldığını bilen tüketici özne, bu *bilme* durumunun kavramsal açılımını tasavvur etmede zorlanır; kredi kartı, değerın harcanmasını zihinsel bir uyuşmazlıkla bulanık hale getirir. Sanallaşmanın tetiklediği tüketme coşkusu, *sanki harcanan bir başkasının parasıymış gibi* bir izlenimi yaygınlaştırır. Böylece, tüketicide bir bilinç yarılması gerçekleştiğinden söz edebiliriz; harcamanın bilgisi ile zihinsel gerçekliği arasında, bilinçli bir çatlama yaşanmaktadır. Kredi kartı, bu özelliklerinin de ötesinde, çok temel ve sanayi kapitalizminde var olmayan bir ayırım yapar: *Harcama ânı* ve *ödeme ânı*, ilk kez birbirlerinden ayrılmış olurlar; aradaki zaman farkı, bireyden büyük küresel aktörlere kadar zincirleme gelişen bir *borçluluk ekonomisini* beslemektedir. Nitekim *borçlu yaşam*, *hermetik yaşamın* vazgeçilmez bir önkoşuludur; bizatihi kapanma sahalarının varlığı, sanal değer değişimi ve somut olmayan metâ dolaşımına dayalı bir ekonomik örgütlenmenin sonucunda biçimlenmiştir. Borçluluk, yalnızca onu kolaylaştıran teknik, maddî koşul ve araçlarla mümkün olmaz; aynı zamanda, onu kavramsal ve algısal olarak meşrulaştıran bir söylemle gerçekleşebilir. Bu bağlamda, borçluluk, bireyi içten fetheden bir gözetim aracı haline gelmektedir;

26 Kredi kartının toplumsal etkileri üzerine gerçekleştirilmiş iki araştırmamızın karşılaştırmalı sonuçları ve daha ayrıntılı bir tartışma için bk. (Ergur 2002:217-241) ve (Ergur 2005:128-141).

çünkü borçluluk sayesinde, birey, kolay tanınabilir ve yeri belirlenebilir bir sayıya dönüşmektedir (Haesler 1995:73). Kredi kartı, bilgisi ve gerçekliği birbirinden ayrılmış çatlak bir düzlemde gerçekleşen tüketim örüntülerini taşımaktadır.²⁷ Alış-veriş merkezi, diğer kapanma sahalarından, doğal olarak çok daha fazla kredi kartıyla bütünleşen bir yerdir. Zira, değişilen değerın somut olarak görülemediği, çoğu zaman da algılanamadığı sayısız harcama ânını bir arada tutma özelliğine sahiptir. Tüketicinin deneyimi, her bir kredi kartıyla harcama ânında *ötelenen haz vaadinin* peşinden yorulana dek koşmayı içermektedir. Kuşkusuz, bu süreç, öznel anlamların da üretildiği, dolayısıyla belli ölçüde direnç mekanizmalarının da geliştirildiği bir zaman parçasıdır. Ancak, alış-veriş merkezinin karnavalımsı dekoru bu direniş hızla kırar ya da evcilleştirir. Kredi kartıyla satın alınmak için teşhir edilmiş metâlar, aynı zamanda daima eksikli olan yaşam tarzı parçaları olarak düşünöldüğünde, tüketicide tahrik edilen arzu, ona, o yaşam tarzıyla çağrışan imgelerin taşıdığı hazzı vaat etmektedir. Ancak, her kredi kartı ile yapılan harcama, bu haz vaadinin ötelenmesi (örneğin bir yan dükkâna, ya da başka bir ürüne doğru kayması) sonucunu doğuracaktır. Böylece hiçbir zaman elde edilemeyecek hazzın peşinde sürekli koşmak, kapalı bir dünya algılamasının da ideolojik tabanını oluşturur. Bu nedenle, alış-veriş merkezi, haz vaadinin sürekli bir gösteriyle duyurulduğu, ancak hiçbir an ve yerinde hazzı elde etmenin mümkün olmadığı, bu nedenle en *açık* kapanma sahası haline gelir. Kredi kartı, kuşkusuz yalnızca alış-veriş merkezinde var olan bir araç değildir; her üç kapanma sahasını birbirine bağlayan en soyut kanaldır. Bununla birlikte, bağlantılama işlevinde, kavramsal, hatta ideolojik olarak en derinden giden kanal olarak, otomobil ve cep telefonunun varoluş düzlemlerini inşa etmektedir. Somuttan soyuta sıralandığında, otomobil, cep telefonu ve kredi kartı, kapalı site – kapalı işyeri – alış-veriş merkezi arasındaki fizikî, işlevsel ve kavramsal bağlantıların, birbirlerini tamamlayıcı bir şekilde oluşturulmalarını sağlarlar. Kapanma sahaları, katalizör araçlar olmadan nasıl bir hermetik yaşam döngüsünü tamamlayamazlarsa, ulaşım-iletişim-dolaşım araçları da kapanma sahaları olmadan, en azından kısıtlı kalırlar. Zaten, teknolojinin pratik anlamı, teknolojinin teknik boyutunda nötr bir töz olarak bulunmaz; tersine, gündelik yaşam gereksinimleri ve bunların belli bir toplumsal mantık çerçevesinde örgütlenmesinde ortaya çıkar. Teknoloji, bu açıdan değerlendirildiğinde, tortulanmış toplumsal, kültürel ve maddî tarihin içinde gelişir; habitus ile yakın ilişki içindedir (Sterne 2003:383). Bu durum, kavramsal ve işlevsel karşılıklı bağımlılık ilişkilerinden oluşmaktadır; bu nedenle, unsurlarını bütünsel bir sistem ve hermetik yaşamın değişkenleri olarak kabul etmeyi tercih ediyoruz. Bağlantı kanallarındaki teknolojik gelişme, yeni kapanma sahalarını, her aşamada daha etkili ama daha saydam bir gözetim aygıtı ile kuşatmaya yardımcı olmaktadır.

27 Bu algı çatlağından en çok zarar görenlerin başında, yine düşük gelir düzeyine sahip, bununla birlikte kışkırtılmış özelemleri maddî olanaklarıyla uyuşmayan gençler gelmektedir. Toplumsal ve kültürel sermayeleri zaten görece kısıtlı gençler, yüksek öğrenim görme şansı elde ettikleri zaman bile, bunu bir avantaja dönüştürememektedirler; çünkü genellikle, borçlarını ödeyebilmek için düşük ücretli işlerde uzun süreler çalışmak zorunda kalmaktadırlar (Cooke v.d. 2004:416).

Sonuç

Kapitalizmin önemli bir yapısal dönüşüm geçirmekte olduğu bir tarihsel dönemde yaşamaktayız. Doğal olarak, bu dönüşümün çeşitli izdüşümleri, kapitalizmin tarihsel olarak daima içinde geliştiği *kent* kavramındaki köklü değişikliklerde doğrudan izlenebilir hale gelmiştir. Sanayi üretimine göre örgütlenmiş kapitalist etkinlik biçimi, on dokuzuncu yüzyılın sonlarında itibaren, ama özellikle 1960'lı yıllardan başlayarak, finans ağırlıklı bir artı-ürün biriktirme rejimine dönüşmektedir. Hizmetler sektörünün bu şekilde genişlemesi, görünür çatışmalara dayanan sınıf ayrışmalarını da bulanıklaştırmıştır. Bunun sonucunda, kent, sanayinin merkezinden finans-hizmetler merkezine dönüşmüş ve bu yeni tür örgütlenmenin doğal katmanlaşmasını da beraberinde getirmiştir. Kentsel mekânın kullanımı, içerdiği anlam dünyalarının da dönüşümünü gerektirmiştir. Mekânın yüklendiği bu yeni anlamlar, kentin, küresel ekonomiyle bütünleşme eğilimlerine bağlı olarak değişmektedir. Türkiye, bu sürece, özellikle 1980'lerin ortasından itibaren tedricî ama görece hızlı bir şekilde katılmıştır. Türkiye'ye özgü küreselleşme modelinde, 1989-sonrasında uluslararası sermaye hareketleri üzerindeki denetimin tamamen kaldırılmış olması, bununla birlikte kamu gücünün bu serbestleşmede eski ağırlığını korumaya devam etmesi gözlemlenir; böyle bir serbest olmayan liberalizm modelinde, doğal olarak yeni tür bir popülizm doğmuştur (Yeldan 2001:55). Yeni popülizmin sonucunda kent topraklarının yeniden paylaşımına yönelik pragmatik icraata, bu yıllarda bolca rastlamak mümkün olmuştur. Bunun sonucunda, İstanbul başta olmak üzere, Türkiye'nin belli büyüklüğün üzerinde, küresel sermaye ile az ya da çok eklenilen kentlerinde, yeni bir yaşam biçimi ortaya çıkmakta olduğu gözlemlenmektedir. Küresel ekonominin akışkanlıklar (değer, metâ, sermaye, insan, kavram, kültür, vb.) üzerine kurulu maddî düzlemi, kendi yeniden üretimini mümkün kılmaya yönelik örgütlenmiş yeni sınıfların yeni bir katmanlaşmasını barındırmaktadır. Ağırlıklı olarak hizmetler sektöründe çalışan, finans kapitalizminin yönetilmesi için gereken tipte etkinliklerde bulunan ve zihniyet ardaşları da, bu akışkan yapılanmanın gereklerine uygun olarak şekillenen *beyaz yakalı* sınıfı, kentsel mekânı kendi kent tasavvur ve gereksinimlerine göre yeniden düzenlemektedir. Bu yeni oluşumun tek bir sınıfta özetlenemeyeceğinin, daha ziyade yeni bir katmanlaşmaya tekabül ettiğinin altı özellikle çizilmelidir. Zira, kentin buna koşut olarak dönüşümü de, bu katmanlaşmanın cinsinden gerçekleşmekte, çeşitli refah düzeyleri ile bir dizi yaşam tarzı göndermesi, kentin yeniden yapılandırılan mekân kullanımında açığa çıkmaktadır. Modernliğin en temel iddiaları zaman siyasâları üretmek ve bu şekilde gündelik yaşamın standartlaştırılması olmuştur. Bu doğrultuda, normalliğin sınırları kesin olarak saptanmış, norm-dışı bütün unsurlar uzmanlaşmış kapatma kurumlarında gözetim altına alınmışlardır. Böylece aslında toplumun tamamı büyük bir gözetim sürecine dönüşmüştür. Sanayi-sonrası modernliğinde ise, gözetimle ilgili işlevlerin zaman ve mekâna dağıldıklarını, atomlaştıklarını gözlemlemekteyiz. Bununla birlikte, küresel bütünleşme, yaşamın her an ve düzeyinde sürekli olarak çift-değerlikli, paradokslar içeren bir özellikte gerçekleşmektedir. Sanayi-sonrası kenti, akışkanlıklar sayesinde oluşan bileşimler

kadar şiddetli dışlama siyasâları ile de belirlenmektedir. Özellikle 1980'lerden itibaren benimsenen neo-liberal siyasâlar, ölümcül rekabete dayanan, ötekine duyarsız, ben-merkezci bir kendilik algılamasını da beraberinde getirmiştir. Kentin tasavvuru ve kullanılması, sistemli dışlama zihniyeti ekseninde yapılarak, mekânı, bu zihinsel inşaya uygun olarak yeniden biçimlenmektedir. Küresel akışkanlık sayesinde ve onunla bütünleşerek gelişen toplumsal katmanlar, bu sürece uyamayanları hızla kent dokusundan tasfiye etmeye çalışmakta, eşzamanlı olarak, kendilerini gönüllü olarak, sınırları iyi belirlenmiş, korunan, gözetlenen alanlara kapatmaktadır. Kuramsallaştırma denememizde, *kapatma kurumlarından* farklı olarak, *kapanma sahaları* adını verdiğimiz bu bölgelerin en temel özellikleri, gönüllü katılım üzerine kurulu olmalarıdır. Zaten, sanayi-sonrası modernliğin gözetim tipi de, gönüllü teslim oluş, gözetimin atomlaşması, merkezleşmiş iktidar yapılarının baskınlığına dayanmaktadır. Bu bağlamda, Dünya'nın birçok kentinde olduğu gibi, İstanbul'da, oradan da, halka halka yayılarak diğer birçok kentte çeşitli az ya da çok yoğunlaşmış biçimleri bulunan *kapalı yaşam tarzları* toplamı sayılabilecek bir sistem oluşmaktadır. Mutlak kapanmayı hedeflemesi ve bunu önemli oranda gerçekleştirebilmesi bakımından, bu sistemi *hermetik yaşam döngüsü* olarak adlandırmayı tercih ediyoruz. Bu çerçevede kurmaya çalıştığımız modelin, büyük oranda ideal-tipik bir inşa girişimi olduğunun hatırdan çıkarılmaması yönünde bir uyarıda bulunmamız gerekiyor. Zira, muhakkak başka ve daha derinlikli araştırmalarla geliştirilebilecek bir soyutlamayla, belli bir eğilimi göstermeyi hedeflemekteyiz. Kentin bu üçlü modelin dışında yaşama alanları olduğunu, bunlar arasında sayısız geçişler var olduğunu elbette göz önüne almaktayız. Ancak, buradaki modelleme denemesi, hem bir yoğunlaşma eğilimini göstermesi için bir soyutlama adımıdır, hem sanıldığı gibi, yalnızca küçük bir seçkin zümrenin yaşam tarzını değil, genelleşme yöneliminde olan ve çeşitli dönüşen biçimler içeren bir kentsel toplumsal duruma tercüman olmaktadır. Hermetik yaşam döngüsünün kapanma sahalarının her biri hem maddî anlamda çoğul işlevsellik yüklenmekte, hem simgesel boyutta anıtsal bir değere kavuşmaktadır. Zira kent estetiğinde anıtsallık, anıtın kendi gösterge değerinin yanı sıra, o anıtı dikenlerin aidiyetlerine (ideolojik, ekonomik, siyasî, vb.) bağlanan bir özellik arz eder (Lamizet 2002:77). Böylece, kent, hem dışlayıcı neo-liberal siyasâlar üzerinden, kaynaklarına âzamî oranda ve eşitsizce erişilmek arzu edilen, bununla birlikte, doğrudan temas etmekten özenle kaçınılan bir varlık haline gelmektedir. Kent, yeni katmanlaşmanın zihinsel kurgusunda, *hem içinde hem dışında* olunmak gereken, kaynaklarına erişmek için daima merkezinde, külfetlerine katlanmak için daima çeperinde bulunulan bir *öte-yer* olarak algılanmaktadır. Bu, aynı zamanda, kent, hermetik yaşam döngüsü dışına fırlatılan geniş yoksul ya da yoksullaşan katmanlarıyla teması mutlak anlamda ve şiddetle kesme gayretidir. Oysa kent, gündelik yaşamın tasarlanmış, düzenlenmiş unsurları kadar, anlıksallıklara dayanan, onun doğal oluşum süreci içinde bilfiil yaşayan aktörlerce dönüştürülen bir canlı ortamdır. Kentin canlılığı, coğrafi anlamda geçişkenlikleri sağlayan çeşitli iletişim düzlemlerinin sürekliliğinin sağlanmasıyla yakından ilgilidir (Park 2004:208). Yeni ekonominin yeni sınıf ve bireyleri, öncelikle bu canlı, ama bir o kadar öngörülmez oluşumu sistemli olarak

dışlamaktadırlar²⁸; bu nedenle, sürekli olarak yapıntı-dünyalar inşa etme eğilimindedirler. Ancak, kapanma eğilimi, her ne kadar belli sınıfları içerir gibi görünse de, mümkün olan en geniş toplumsal kuşatmayı hedeflemektedir. Özellikle kapalı site ve kapalı işyerinin yalnızca küçük bir seçkinler sınıfına yönelik olmayıp istikrarlı bir şekilde alt-sınıflara ve coğrafi anlamda çevreye doğru yayılması, toplumsal kuşatmayı yaygınlaştırma siyasâsıyla yakından ilgilidir. Bu gelişme çizgisinin sürekli kapanma yolunda ilerleyeceğini ileri sürmek fazla iddialı ve gereksiz bir öngörüdür. Ancak, hâl-i hazırda genel küresel kent gelişimi modeli, bu ürkütücü güzergâhta hızla ilerlemeye devam etmektedir; Türkiye, özelde İstanbul, bu küresel eğilimin dış katmanlarında değil, bizzatlı merkezindedir. Teknolojinin, aynı kapitalist üretim ilişkileri bağlamında geliştirilmesi sürdükçe, gözetimi daha yoğun ve daha içten meşrulaştırma becerisi artacaktır; kent, yeni steril dokusuyla, bu ürkütücü akışkanlık-dışlama diyalektiğinin en şiddetle cereyan ettiği cephe olarak, yanıp sönen bir ünlem işareti gibi gözlerimizin önünde ayrılmaktadır; asıl düşündürücü olan da budur.

Kaynakça

- ADAIR Vivyan C. (2005). "Class Absences: Cutting Class in Feminist Studies", **Feminist Studies**, 31(3), s.575-603.
- ADALI Coşkun (1997). **Günümüz Kapitalizmi ve Devleti Üzerine**, Sarmal Yayınevi, İstanbul.
- ADELSON Marvin (1992). "The Car, The City, And What We Want", Martin Wachs – Margaret Crawford (derl.), **The Car and the City, The automobile, The Built Environment, and The Daily Urban Life**, The University of Michigan Pres, Ann Arbor içinde, ss.285-296.
- ADORNO Theodor W. (1991). **The Culture Industry**, ["Freudian Theory and the Pattern of Fascist Propaganda", s.132-157] Routledge, Londra, New York.
- ARIN Tülay (2003). "Türkiye'de Mali Küreselleşme ve Mali Birikimin Birbirinden Kopması", Ahmet H. Köse, Fikret Şenses, Erinç Yeldan (derl.), **İktisat Üzerine Yazılar I, Küresel Düzen: Birikim, Devlet ve Sınıflar**, İletişim Yayınları, İstanbul içinde, s.569-609.
- AVRAAMOVA Elena M. (2002). "The Formation of a Middle Class in Russia", **Sociological Research**, 41(6), s.57-68.

28 Bu ayrışmanın dinamiklerinin ilginç bir boyutunu ortaya sermesi açısından, geleneksel olarak dışlanan grupların da homojenlikleri çözülmektedir. Her ne kadar Türkiye için doğrudan geçerli sayılmayacak bir örnek gibi görünse de, örneğinırka dayalı dışlamaların artık kendi iç ayrışmalarına da tanık olunmaktadır. A.B.D.'de yapılan araştırmalar, 'yeni orta sınıf'ın siyah ırkın kendi içindeki katmanlaşmayı da keskinleştirdiğini göstermektedir. Yeni siyah orta sınıfı genişledikçe, siyah yoksullarla arasındaki açıklık da artmaktadır (Evans 1992:218). Benzer izdüşümlerin, ırk konusunda değilse de, başka değişkenlerle Türkiye için de geçerli olduğu düşünülebilir.

BAKHTIN Mikhail (2001). **Karnavaldan Romana, Edebiyat Teorisinden Dil Felsefesine Seçme Yazılar**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

BARTU Ayfer (2001). "Kentsel Ayrışım: İstanbul'daki Yeni Yeleşimler ve Kemer Country Örneği", Firdevs Gümüšoğlu (der.), **21. Yüzyıl Karşısında Kent ve İnsan**, Bağlam Yayınları, İstanbul içinde, s.145-149.

BAUDRILLARD Jean (1991). **La société de consommation**, Denoël, Paris.

BAUMAN Zygmunt (2005). **La vie liquide**, Le Rouergue/Chambon, Rodez.

BOLTANSKI Luc (1993). **La souffrance à distance**, Métailié, Paris.

BOTTÉRO Jean (2005). **Gilgamiş Destanı, Ölmek İstemeyen Büyük İnsan**, (çev. Orhan Suda), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

BRECKMAN Warren G. (1991). "Disciplining consumption: The debate about luxury in Wilhelmine Germany, 1890-1914", **Journal of Social History**, 24(5), s.485-505.

BURRIS Val (1999). "Class Structure and Political Ideology", **Critical Sociology**, 25(2,3), s.308-332.

COOKE Richard, Michael BARKHAM, Kerry AUDIN, Margaret BRADLEY, John DAVY (2004). "How Social Class Differences Affect Students' Experience of University", **Journal of Further and Higher Education**, 28(4), s.407-421.

CROUCH Colin (1999). "Employment, Industrial Relations and Social Policy: New Life in an Old Connection", **Social Policy & Administration**, 33(4), s.437-457.

ÇEVİK Özlem (2005). **Tarihte İlk Kentler ve Kentleşme Süreci, Kuramsal Bir Değerlendirme**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

DALY Martin – Margo WILSON (2005). "Carpe Diem: Adaptation and Devaluing the Future", **The Quarterly Review of Biology**, 80(1), s.55-60.

DANIŞ Didem (2001). "İstanbul'da Uydu Yerleşmelerin Yaygınlaşması: Bahçeşehir Örneği", Firdevs Gümüšoğlu (der.), **21. Yüzyıl Karşısında Kent ve İnsan**, Bağlam Yayınları, İstanbul içinde, s.151-160.

EHRENBERG Alain (2000). **La fatigue d'être soi, Dépression et société**, Éditions Odile Jacob, Paris.

EHRENBERG Alain (2005). **Le culte de la performance**, Hachette Littérature, Paris.

EIJCK (van) Koen (2001). "Social Differentiation in Musical Taste Patterns", **Social Forces**, 79(3), s.1163-1184.

ERDOĞAN Necmi (2000). "Gündelikçi kadınlar, emir erleri ve benzerlerine dair. 'Aşağı' sınıflar, 'yüksek' tahayüller", **Birikim**, 132, s.33-38.

ERGUR Ali (2002). "L'émergence de la vie endettée: Une analyse sur les modes de consommation et la transformation de la perception du temps des employés du secteur financier en Turquie à travers l'usage de la carte de crédit", **CEMOTI (Cahiers d'études sur la Méditerranée orientale et le monde turco-iranien)**, 33, Ocak-Haziran 2002, s.217-241.

ERGUR Ali (2005). "Kredi Kartı Kullanımında Zaman Algılaması ve Borçlu Yaşam", **Toplum ve Bilim**, 102, 2005, s.128-141.

EVANS Jr. Arthur S. (1992). "Black Middle Classes: The Outlook of a New Generation", **International Journal of Politics, Culture and Society**, 6(2), s.211-228.

FERGUSON Harvie (1992). "Watching the World Go Round, Atrium culture and the psychology of shopping", Rob Shields (der.), **Lifestyle Shopping, The Subject of Consumption**, Routledge, Londra, New York içinde, s.21-39.

FERNANDES Leela (2004). "The Politics of Forgetting: Class Politics, State Power and the Restructring of Urban Space in India", **Urban Studies**, 41(12), s.2415-2430.

FOUCAULT Michel (2004). **Surveiller et punir, Naissance de la prison**, Éditions Gallimard, Paris.

FREUND Peter – George MARTIN (1996). **Otomobilin Ekolojisi**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

GANDY Jr. Oscar H. (1993). **The Panoptic Sort**, Westview Pres, Boulder, San Francisco, Oxford.

GAULEJAC (de) Vincent (2004). "Le sujet manqué, L'individu face aux contradictions de l'hypermodernité", Nicole Aubert (der.), **L'individu hypermoderne**, Éditions Érès, Ramonville Saint-Agne içinde, ss.129-143.

GENİŞ Şerife (2007). "Producing Elite Localities: The Rise of Gated Communities in Istanbul", **Urban Studies**, 44(4), s.771-798.

GIDDENS Anthony (1991). **Modernity and Self-Identity**, Polity Pres, Cambridge, Oxford.

GLUCK Mary (2003). "The Flâneur and the Aesthetic Appropriation of Urban Culture in Mid-19th-century Paris", **Theory, Culture & Society**, 20(5), s.53-80.

GÖKHAN Halil (2005). **Otomobil**, Dost Kitabevi, Ankara.

GUILLÉN Mauro F. (2001). "Is Globalization Civilizing, Destructive or Feeble? A

Critique of Five Key Debates in the Social Science Literature”, **Annual Review of Sociology**, 27, s.235-260.

HABERMAS Jürgen (1987). **The Theory of Communicative Action, Volume 2**, Polity Press, Londra.

HAESLER Aldo (1995). **Sociologie de l’argent et postmodernité**, Librairie Droz, Cenevre.

HAESLER Aldo (2008). “Penser l’individu? Sur un nécessaire changement de paradigme, 2. Relations et institutions.”, **EspacesTemps**, <http://www.espacetemps.net/document2402.html?format=print>, s.1-19.

HEILBRUNN Benoît (2004). “La virtuosité, nœud de la performance”, Benoît Heilbrunn (der.), **La performance, une nouvelle idéologie?**, La Découverte, Paris, s.43-58.

HOLLANDS Robert – Paul CHATTERTON (2002). “Changing times for an old industrial city, Hard times, hedonism and corporate power in Newcastle’s nightlife”, **City**, 6(3), s.291-315.

HOLLANDS Robert – Paul CHATTERTON (2002). “Chnaging times for an old industrial city, Hard times, hedonism and corporate power in Newcastle’s nightlife”, **City**, 6(3), s.291-315.

JACKSON Danny P. (2005). **Gilgamiş Destanı**, Arkadaş Yayınevi, Ankara.

JUAN Salvador (1991). **Sociologie des genres de vie, morphologie culturelle et dynamique des positions sociales**, Presses Universitaires de France, Paris.

KATZ-GERRO Tally (2002). “Highbrow Cultural Consumption and Class Distinction in Italy, West Germany, Sweden, and the United States”, **Social Forces**, 81(1), s.207-229.

KAUFMANN Jean-Claude (2004). **L’invention de soi, Une théorie de l’identité**, Armand Colin, Paris.

KEYDER Çağlar (2005). “Globalization and Social Exclusion in İstanbul”, **International Journal of Urban and Regional Research**, 29(1), s.124-134.

KURTULUŞ Hatice (2005). “İstanbul’da Kapalı Yerleşmeler Beykoz Konakları Örneği”, Hatice Kurtuluş (der.), **İstanbul’da Kentsel Ayrışma**, Bağlam Yayınları, İstanbul içinde, s.161-186.

LAMIZET Bernard (2002). **Le Sens de la Ville**, L’Harmattan, Paris.

LANGMAN Lauren (1992). “Neon Cages, Shopping for subjectivity”, Rob Shields (der.), **Lifestyle Shopping, The Subject of Consumption**, Routledge, Londra, New York içinde, s.40-82.

LEFEBVRE Henri (1961). **Critique de la vie quotidienne II, Fondements d'une sociologie de la quotidienneté**, L'Arche Éditeur, Paris.

LIPOVETSKY Gilles (1987). **L'Empire de l'éphémère, La mode et son destin dans les sociétés modernes**, Éditions Gallimard, Paris.

LIPOVETSKY Gilles (1992). **Le Crépuscule du Devoir, L'éthique indolore des nouveaux temps démocratiques**, Éditions Gallimard, Paris.

LOW Setha M. (1996). "The Anthropology of Cities: Imagining and Theorizing the City", **Annual Review of Anthropology**, 25, s.383-409.

MacRAE Rhoda (2004). "Notions of 'Us and Them': Markers of Stratification in Clubbing Lifestyles", **Journal of Youth Studies**, 7(1), s.55-71.

MICHON Pascal (2007). **Les Rythmes du Politique, Démocratie et capitalisme mondialisé**, Les Prairies Ordinaires, Paris.

MILLS Charles Wright (1970). **Les cols blancs**, Librairie François Maspero, Paris.

MILLS Charles Wright (1974). **İktidar Seçkinleri**, Bilgi Yayınevi, Ankara.

MOLOTCH Harvey (2002). "Place in Product", **International Journal of Urban and Regional Research**, 26(4), s.665-688.

MUMFORD Lewis (1964). **La Cité à travers l'histoire**, Éditions du Seuil, Paris.

NALBANTOĞLU Hasan Ünal (2007). " 'Âlem kitsch olmuş, biz n'apalım.' Adorno, kültür, sanat", **Toplum ve Bilim**, 110, s.83-118.

PARK Robert Ezra (2004 [1926]). "La communauté urbaine, Un modèle spatial et un ordre moral", Yves Grafmeyer – Isaac Joseph (derl.), **L'École de Chicago, Naissance de l'écologie urbaine**, Champs/Flammarion, Paris içinde, s.197-211.

PÉROUSE Jean-François – Didem DANIŞ (2005). "Zenginliğin mekânda yeni yansımaları: İstanbul'da güvenli siteleri", **Toplum ve Bilim**, 104, ss.92-123.

PETTIT Becky- Jennifer HOOK (2005). "The Structure of Women's Employment in Comparative Perspective", **Social Forces**, 84(2), s.779-801.

RAMAZANOĞLU [çev.] Muzaffer (1989). **Gilgameş Destanı**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara.

ROSA Hartmut (1998). "On Defining the Good Life: Liberal Freedom and Capitalist Necessity", **Constellations**, 5(2), s.201-214.

SARKOWICZ Hans (2003). **Bahçelerin ve Parkların Tarihi**, Dost Kitabevi, Ankara.

SCARDIGLI Victor (1983). **La Consommation, Culture du quotidien**, Presses Universitaires de France, Paris.

SCOTT John (2002). "Social Class and Stratification in Late Modernity", **Acta Sociologica**, 45, s.24-35.

SENNETT Richard (1995). **La tyrannie de l'intimité**, Éditions du Seuil, Paris.

SEWELL Graham (1998). "The Discipline of Teams: The Control of Team-based Industrial Work through Electronic and Peer Surveillance", **Administrative Science Quarterly**, 44(1), s.397-428.

SIMMEL Georg (1989). **Philosophie de la modernité, La femme, la ville, l'individualisme**, Payot, Paris.

SØRENSEN Aage B. (2000). "Employment relations and class structure", R. Campton, F. Devine, M.Savage, J. Scott (derl.), **Renewing Class Analysis**, Blackwells, Oxford, s.16-42.

SOUTHERTON Dale – Mark TOMLINSON (2005). "'Pressed for time' – the differential impacts of a 'time squeeze'", **The Sociological Review**, 53(2), s.215-239.

STEHR Nico (2004). "Knowledge, Markets and Biotechnology", **Social Epistemology**, 18(4), s.301-314.

STERNE Jonathan (2003). "Bourdieu, Technique and Technology", **Cultural Studies**, 17(3/4), s.367-389.

SUMNER William Graham (1992 [1940]). **Folkways, A Study of the Sociological Importance of Usages, Manners, Customs, Mores, and Morals**, Ginn and Company, Boston.

ŞEN Besime (2005). "Soylulaştırma: Kentsel Mekânda Yeni Bir Ayrışma Biçimi", Hatice Kurtuluş (derl), *Istanbul'da Kentsel Ayrışma*, Bağlam Yayınları, İstanbul içinde, s.127-159.

VAUGHAN Karen (2005). "The Pathways Framework meets Consumer Culture: Young People, Careers, and Commitment", **Journal of Youth Studies**, 8(2), s.173-186.

VEBLEN Thornstein (1970). **Théorie de la classe de loisir**, Éditions Gallimard, Paris.

VEENSTRA Gerry (2005). "Can Taste Illumine Class? Cultural Knowledge and Forms of Inequality", **Canadien Journal of Sociology/Cahiers canadiens de sociologie**, 30(5), s.247-279.

WEBBER Melvin M. (1992). "The Joys of Automobility", Martin Wachs – Margaret Crawford (derl.), **The Car and the City, The automobile, The Built Environment, and The Daily Urban Life**, The University of Michigan Pres, Ann Arbor içinde, s.274-284.

WEBER Max (1982). **La Ville**, Aubier, Paris.

WILSKA Terhi-Anna (2002). "Me – A Consumer? Consumption, Identities and Lifestyles in Today's Finland", **Acta Sociologica**, 45(3), s.195-210.

WYNNE Derek – Justin O'CONNOR (1998). "Consumption and the Postmodern City", **Urban Studies**, 35(5-6), s.841-864.

YELDAN Erinç (2001). **Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi, Bölüşüm, Birikim ve Sermaye**, İletişim Yayınları, İstanbul.

ZUKIN Sharon – Jennifer SMITH MAGUIRE (2004). "Consumers and Consumption", **Annual Review of Sociology**, 30, s.173-197.